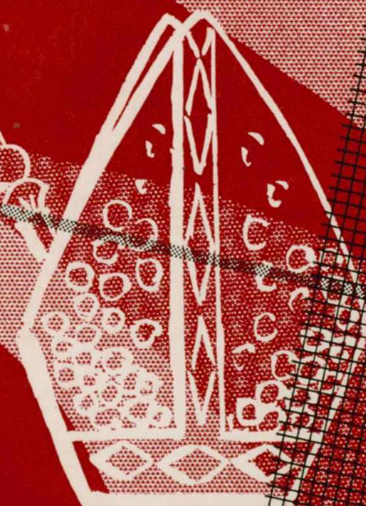

Keturi Ganytojai

Mykolas Vaitkus

MYKOLAS VAITKUS

KETURI GANYTOJAI

ATSIMINIMAI

LIETUVIŠKOS KNYGOS KLUBAS

MYKOLAS VAITKUS,

poetas, rašytojas, pedagogas, laikraštininkas, organizacijų vadovas, kunigas ir kanauninkas, — tai tos žymės, kuriomis paženklintas šios knygos autoriaus netrumpas gyvenimas. Gimęs 1883 m. spalio 27 d. Gargžduose, Kretingos apskr. Mokslo kelias veda jį nuo gimtojo miestelio pradžios mokyklos per kaimyninės Palangos progimnaziją, Liepojos gimnaziją į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, o iš ten į aukštuosius filosofijos ir teologijos mokslus Petrapilio Dvasinėj akademijoj ir Innsbrucko universitete. Darbavęsis kurį laiką gimnazijos kapelionu, vėliau dirbo meno mokykloj kaip kapelionas ir profesorius kunigų seminarijoj Kaune. Laikraštinį darbą jam teko dirbti ne tik bendradarbiaujant spaudos skiltyse, bet ir pačiam redaguojant Bažnytinę Apžvalgą, Ganytoją ir Žvaigždę. Daug savo jėgų yra atidavęs Šv. Kazimiero Draugijai, kurioj buvo sekretorium, reikalų vedėju ir pirmininku. Tokiam ilgam kely yra susitikęs daug mūsų žymiųjų darbuotojų ir juos iš arčiau stebėjęs.

Keturiuose Ganytojuose M. Vaitkus gyva ir vaizdžia kalba, puikiu stilium perduoda savo atsiminimus apie keturis didžiuosius Lietuvos vyskupus, kurių pėdos, įspaustos mūsų tėviškės žemėje, dar nėra laiko dulkių užpustytos. Šioje knygoje autorius pro mūsų akis praveda švento gyvenimo ir didžių darbų vyrą arkivyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių, narsų ir kietą žemaitį arkivyskupą Pranciškų Karevičių, santūriai rimtą Šv. Rašto vertėją arkivyskupą Juozapą Skvirecką ir švelniasielį rytų apeigų vyskupą Petrą Pranciškų Būčį. Autorius apie juos kalba su meile ir pagarba, nuoširdžiai bei atvirai parodydamas kiekvieno jų savitą charakterį ir skirtingą veikimo būdą. Jis mėgina juos praleisti per stebėtojo prizmę, kad jie savo darbų šviesa mums būtų aiškesni.

Išleido Lietuviškos Knygos Klubas, 1960
Spausdino Draugo spaustuvė,
4545 West 63rd Street, Chicago 29, Illinois

ĮSIVEIZDĖJĘS Į AMŽINYBĘ

ARKIVYSKUPAS JURGIS MATULEVIČIUS

Žmogus be keistumų

Įsiveizdėjęs į amžinybę.. Šią valandą nerandu tinkamesnio vardo tam vyrui, apie kurį noriu čia pakalbėti.. Ir noriu, ir nedrįstu: kažkokia pagarbinga baimė ima: rodos, tave kiaurai veria anos įsiveizdėjusios į amžinybę akys, ir pati toji amžinybė jaučiamai tave siaučia gyvu plastėjimu..

Kas gi tasai vyras? — Tai a.a. arkivysk. Jurgis Matulevičius - Matulaitis.

Taip natūralu atrodytų kalbėti apie jį Velykose.. Tik akimirką pamąstykime: jukgi jauste jaučiame, kad lyg tyčia jam taikomi 3-sios psalmės žodžiai: Aš atguliau ir užmigau.. ir atsikėliau, kadangi Viešpats mane priėmė. — Jukgi jaučiame, kad a.a. Jurgio asmenybę ima supti kažkokia paslaptinga brėkšmė, kuri palengva stiprėja, plinta, kyla, lyg saulė Prisikėlimo rytą, skaisčiai, didingai..

Kun. dr. K. Matulaitis, MIC, sužinojęs, jog ir aš šiek tiek pažinojau gyvą a.a. Dievo tarną Jurgį, prašė, kad sutikčiau ir aš būti liudytoju pradėtoje beatifikaci-

jos byloj. Neišdrįsau sutikti. Perdidūs čia dalykai. Anos kilniosios dvasios kiaurai veriančios akys, rodos, taip be galo rimtai veizdi į pat tavo sielos gelmes, jog lyg speigas virinte nuvirina menkučiukias tavo mintis bei žodžius, kuriuos galėtumei išmikčioti. Argi čia išdrįsi leisti į apyvartą panegyriškai išpūstus konvencinius gyrius arba pažersi taip vadinamuosius objektyvius smulkius dalykėlius, kuriuos tesugebėjai paviršutiniu savo žvilgsniu sulasyti, o neturėjai užtenkamai dvasios įžvalgumo pastebėti juose to slėpiningo ir augšto, kas juose žėruojamai glūdi?! O, iš tikrųjų, suaidėtų tau ausyse antrosios psalmės žodžiai: Tuokart tas, kuris gyvena danguose, pašieps juos, ir Viešpats juos išjuoks!

Betgi perbrangus yra man a.a. arkivyskupas Jurgis, kad, apie tiek daug asmenų rašęs, nė žodžio apie jį nepasakyčiau. Tad ryžtuos. Ne kaip koks rimtas liudytojas, o vien kaip paprastas žmogus, a.a. Jurgį ne kartą iš arti matęs bei girdėjęs, net kurį laiką kartkartėmis su juo apie savo dvasios reikalus intymiai kalbėjęsis. Jokių didelių ar nuostabių dalykų nepapasakosiu, nes jų nepastebėjau. Bet ir jokių silpnybių, nes jų irgi nemačiau (o juk augštuosius mokslus einąs jaunimas paprastai yra tuo atžvilgiu akylas, net perakylas). Ir dar keistas dalykas: neteko man pastebėti a.a. Jurgyje ar jo elgesy jokių keistenybių, jokių juokingų gabaliukų, kurių beveik visuose mokytojuose klausytojai pastebi. Apie tai pirmiau nebuvau nė pagalvojęs; tik šiandien, įsimąsčius apie tą vyrą, švystelėjo ir stebinte nustebino.

Keletas Arkivyskupo gyvenimo faktų prieš 1907 metus

Kol buvau Žemaičių seminarijoj Kaune (1903 — 1906), apie kunigą Jurgį Matulevičių neteko girdėti, nors apie kitus įžymius lietuvius kunigus, besidarbuojančius už Lietuvos ribų, kaip štai, Pranaitį, Maculevičių - Maironį, Jakštą, Būčį, Baltrušį, Prapuolenį, Karevičių, buvo gana plačiai kalbama. Manau, priežastis buvo ne vien ta, kad kun. Matulevičius gal ne taip dažnai bei ilgai tegalėdavo lankytis savo tėvynėje, nes buvo plačiai ir giliai įsitraukęs į grynai kuniginį bei visuomeninį darbą Lenkijos Varšuvoj, bet priežastis dar buvo ir ta, kad jis buvo be galo tylus bei kuklus darbininkas Kristaus vynuogyne. Darbavos jis uoliai ten, kur kunigo pareigos buvo jį pastačiusios, ir nesistengė par force pasireikšti ir savo krašte, kol dar nebuvo atėjęs tam laikas. O kai atėjo laikas, tai jis sušvitėjo Lietuvoj kaip saulė, ir nežinau, ar nebus tik jisai tas asmuo, vienintelis iš lietuvių, kurio garsas nuskambės visame pasauly, šalia š. Kazimiero.. Š. Kazimieras karalaitis ir š. Jurgis ūkininkaitis..

Gimė Jurgis Matulevičius - Matulaitis 1871 metais, balandžio 13 dieną (čia tas trylika pasirodė esąs laimingas skaičius). Vadinas, gimė tame dešimtmetyje, kurs yra mums atnešęs eilę garbingų vyrų, kaip štai Juozapą Skvirecką, Kazimierą Paltaroką, Kazimierą Šaulį, Antaną Alekną, o iš pasauliečių — Antaną Smetoną, Steponą Kairį, Jurgį Baltrušaitį, Joną Biliūną ir visą eilę kitų. Gimė mūsų būsimasis arkivyskupas Su-

valkijos lygumose, viename iš svarbiausiųjų mūsų tautinės kultūros židinių — Marijampolės parapijoj, Lūginės kaime (tas lig tol maža kam težinomas kaimas dabar liks aukso raidėmis įrašytas istorijos lapuose).

Kūdikio jau pati žemės kelio pradžia pasirodė būsianti nelengva, kaip daugelio didžių vyrų.. Betgi — sunkus kūjis, triuškindamas stiklą, kalą geležį. Jurgiukas, vos trejus metus sukakęs, nustoja tėvo. Motulė nuolat sargaliuoja ir galų gale miršta, kai Jurgiukas ėjo tik dešimtuosius metus. Galima suprasti našlaičio padėtį būsiant nelengvą. Matulaičiai nebuvo turtuoliai, toli gražu. Tėvų ūkį valdyti paėmė vyresnysis brolis. Vaikučio jis nelepino, anaiptol! Našlaičiui teko, kaip neretai kaime, gyvuliai ganyti. Taip apskritus metus, be žiemos. O žiemą turėjo netgi šerti bei girdyti savo ganytuosius. Ne kartą tvarte ir nakvodavęs, kaip rašo „Drauge“ (57. I. 26) kun. dr. J. Vaišnora; neturėdavęs net kam savo vargeliais pasiskųsti; taip išmokęs kantrybės ir vėliau gyvenime nemėgdavęs žmonėms guostis savo negalėmis, vargais, kančiomis.

Įdomi jo mokslo pradžia. Ji gyvai primena mums Rimšos „Vargo Mokyklą“. Serganti motinėlė, begulėdama lovoj, padėjo jam išmokti skaityti, o vienkart ir iš knygos melstis. Čia buvo jo pirmoji mokykla, neoficialioji. Bet reikėjo ir su šitokia susipažinti: Jurgiuką vyresnieji įstato į Marijampolės pradžios mokyklą. Kaip ir mano laikais daugeliui kaimiečių, Matulaitukui teko pėsčiam vaikščiot į tą mokslo šaltinį: kas dėl tokių menkniekių vargins arklį ir trukdys žmogų! Kaip tas pat kun. Vaišnora sako, ir Jurgučiui tekdavo pabūti tikslu žydukams akmenų svaidytojams.. Visai, kaip

kad ir mums, Gargždų berniukams, ne kartą tekdavo su žydukais akmenimis apsišaudyti, net apsikumščiuoti.. Tik tas skirtumas, kad mes paprastai pirmi pradėdavome, o Matulaičių Jurgutis, žinoma, būdavo vien auka, ne aukotojas.

Reikia manyti, jog jau ir anuomet Jurgiuko gabumai, kurie vėliau išsiskleidė į tokią puikią puokštę, buvo pradėję skleisti spindulius aplinkui, taip jog ne vien mokytojas bei mokslo draugai, o ir šeima juos pastebėjo. O šeimoj buvo vienas brolis, kurs jau net universitetą buvo pasiekęs (kas anais laikais atrodė kažkas nepaprasta). Tas tatai studentas įsitikino būtinai reikiant ir Jurgiuką leisti į mokslus, tad vieną vasarą ryžtas broliuką priruošti stoti į gimnaziją; ką ir padaro. Ir štai, kaip reikėjo laukti, Jurgutis jau Marijampolės gimnazistas. Galime įsivaizduoti, kaip džiaugės berniukas, kad galės dabar kaip reikiant mokslus eiti! Ir jis tuos mokslus eina ne juokais: visu jaunutės valios pasiryžimu, visu karštumu mokosi to, kas užduodama, ir dar daugiau — kur tik kokią knygą gaudamas skaito, tiesiog, galima sakyti, nepaleidžia knygos iš rankų. O taip darbuojantis, ypač, kai turima tokių išimtinių gabumų, galima pasiekti daug.

Taip vaikinas, kasdien pėsčias eidamas iš namų į Marijampolę, įsiiria į penktąją klasę. Bet vargas! Jau seniau berniukas gauna kojos bei rankos kaulų džiovą; nors skausmai dideli, betgi jis iš pradžių stiprinas, nepasiduoda ir kasdien vis iš naujo atlieka savo kryžiaus kelią iš namų į Marijampolę. Tačiau galų gale skausmai taip įsigali, jog jis begali paeiti vien ramentais pasiremdamas. Tad nenorom tenka mesti mokslą gim-

nazijoj ir pasilikti namie. O čia kaip gi duoną valgysi, nesidarbuodamas? Tad bando dirbti, ką įmanydamas. Net arti ima: kadangi sunku pavaikščioti, tai įsikinko į medinę žagrę porą jaučių ir atsileidęs šlubuoja paskui — juk ir tie gyvuliai, nors ir sveiki, bet negreiti. Kun. Vaišnora mini, jog Jurgiukas gyvena tuomet, kaip paprasčiausias samdininkas: nešioja nususią skrandutę, savo darbo klumpes (laimingos! jas nūn gerbtume kaip relikvijas), valgo drauge su samdiniais, dirba darbo daugiau už šiuos, palyginti su savo pajėgumu. Taip susilaukia 18 metų. Čia įvyksta jo gyvenime didelė permaina.

Jurgis pradeda dvasinius mokslus

Tai — 1889 metai. Jurgis turėjo dėdę, Kielcų gimnazijos lotynų kalbos mokytoją (o reikia žinoti, jog tas anuometinis gubernijos miestas yra tikrojoj Lenkijoj). Tas dėdė ryžtas ištraukti vertingąjį jaunuolį iš žemdirbių užkampio ir išsiveža vaikiną pas save į tuos Kielcus. Tai — ne Dievas žino kokia sostinė; betgi ten yra katalikų dvasinė seminarija, o Jurgio širdis tenlink linksta. Gal mokytasis dėdė kiek paruošia Jurgį egzaminams, kur reikia išlaikyti, stojant į seminariją. Tos paruošos dalis buvo pavardės paponinimas — tad Matulaitis virsta Matulevičium ir įstoja į naują mokyklą, dabar jau dvasinę. Po kurio ten laiko ta seminarija liko uždaryta, ir mūsų klierikas, su kitais, persikelia į Lenkų sostinės Varšuvos seminariją ir visu uolumu ima semtis filosofijos, literatūros, istorijos, teologijos, kanoninių teisių. Seminarija buvo, kaip reprezentacinė

sostinės įstaiga, viena geriausių, o gal geriausia visuose senosios Rusijos plotuose. Kai mes iš Lietuvos seminarijų nuvykdavome studijuoti į Peterburgo dvasinę akademiją, kur susirinkdavo visų imperijos seminarijų elitas, pasijusdavome varšaviakų akivaizdoj truputį lyg tikri provincijalai. Ir ne vien varšaviakų. Tiesa, veikiai lietuviukai susilygindavo ir didelis procentas net pralenkdavo lenkučius. Ypač tokie šarvuočiai, kaip, sakysim, Karevičius, Jakštas, Maironis, Šaulys, Skvireckas, Būčys, Matulevičius, Česnys, Jurgutis et tutti quanti. Matulevičiui tai pasiekti ir Varšuvos seminarijoj nebuvo joks stebuklas. Žinoma, teko prisispausti pasimokyti lenkų kalbos bei literatūros. Bet su lotynų kalba jam gal buvo lengviau: viena, lenkų seminarijose į ją nebuvo tiek dėmesio kreipiama, kiek, sakysim, kauniškėje seminarijoje; o antra — lotynistas dėdė atostogose savo giminei pateikdavo ne vien akstino, o ir realios pagalbos, tarp kitko — pakišo jam pasiskaityti lotynų klasikų. Ir jaunuolis puikiai išmoksta tos kalbos, kuri kiekvienam kunigui, o ypač būsimajam profesoriui, vėliau vyskupui, tokia būtina.

Kadangi jaunasis klierikas pasižymi seminarijoj ne vien dideliais gabumais, o ir ypatingu religingumu, jo vyskupas, Kielcų vyskupijos ordinaras, jam baigus seminarijos kursą, siunčia jį, kaip savo tų metų gabiausiąjį bei šiaipjau vertingiausiąjį klieriką, toliau mokytis į Peterburgo dvasinę akademiją.

Taip pat pasireiškia ir čia: Matulevičius yra vienas iš puikiausiųjų studentų tame elite, o ir dvasia vienas iš kilniausiųjų. Užtat po ketverių paprastųjų kurso metų jis baigia akademiją, laimėjęs teologijos ma-

gistro laipsnį. Įdomu, kad būsimasis įžymusis krikščioniškasis sociologas savo magistrinei disertacijai pasirinko temą „De jure belli et de pace aeterna“ (kokia aktuali ir šiai dienai), lietuviškai — Apie karo teisę ir apie amžiną taiką. Ta jauno teologo - sociologo disertacija iš akademijos senato gavo pažymį eximia cum laude (su išimtiniu pagyrimu) ir pažymėjimu „primus“ — pirmasis.

Jau anuomet mūsų dvasiškių jaunimas veržte veržSdavos į Vakarų Europos universitetus mokslo semtis, kadangi jautė ryškų jo trūkumą ne vien seminarijose, o ir pačioj Peterburgo akademijoj: ir šioj, taip mokomųjų dalykų, taip mokymo atžvilgiu, reikėjo nemaža patobulinimų, kad akademija bent kiek galėtų susilyginti su Europos universitetų lygmenim. Tad ir jaunasis kunigas Matulevičius vyksta į Šveicarijos Friburgą toliau mokytis. Lėšų jam stinga; bet jis ryžtas ištverti per tuos ketverius studijų metus. Tačiau vien iš gaunamųjų už šv. mišias stipendijų neišgyvensi: todėl kun. Jurgis imas būti vikaru varganoje darbininkų parapijoje ir vienkart studijuoja. Ir taip vargsta ketverius metus. Senoji kaulų liga nesiliauja jį ir čia kankinus; tenka dar kartą pasiduoti skaudžiai operacijai. Tačiau tvirta jaunuolio valia nugali visas kliūtis — ir jis baigia mokslus, gavęs teologijos daktaro laipsnį. Jo daktarinė disertacija buvo grynai dogminio pobūdžio: „Doctrina Russorum de justitia originali“ — Rusų mokslas apie pirmykštį teisumą. Kiek man yra tekę girdėti (pats nesu skaitęs), tas veikalas yra rimtas įnašas į lyginamąjį religijų mokslą, ir būsimiesiems Rusijos misionieriams bus įdomu su juo pasižinti. Kun.

Vaišnora mini, jog buvę sakoma, kad Friburgo universiteto vadovybė atkreipusi Vatikano sferų dėmesį į jaunąjį rimtą bei pamaldų daktarą.

Mokslus baigus

Dabar naujam daktarui reikėjo grįžt į savo vyskupiją, pas Kielcų vyskupą, kad skirtų darbą. Iš anksto buvo žinoma, kad dr. Matulevičiui teks būti seminarijos profesorium — vadinas, darbuotis pakilioj vietoj, iš kur galima ir dar augščiau išskristi. Taip ir įvyko. Vyskupas paskyrė jaunąjį mokslo vyrą profesorium į atidarytąją Kielcų seminariją.

Bet ten darbuotis neilgai teteko: įkyriai vėl ėmė atsiliepti kaulų džiova — ir reikia vykti į Varšuvą jos rimtai gydyti. Ir vėl atsiliepia jauno kunigo neturtas: negali pasirinkti tinkamos ligoninės, gauna pasitenkinti viena vargana didmiesčio gydykla, kur jam tenka išbūti, tvarsčiais apraišiotam, nemaža mėnesių.

Atsitinka ir rūškaname gyvenime lyg pragiedrulių, lyg kasdienos nusišypsojimų, tartum kokių stebuklų. Buvo anuomet Varšuvoj tokia grafaitė Platerytė, kuri laikė mergaičių auklėjamą įstaigą (kaip dabar iš lenkų sužinojau, ta įstaiga buvusi tikrai fashionable and distinguished). Matyt, ji, lankydama gal aną ligoninę, pasižino su sergančiu teologijos daktaru bei šventu kunigu ir panoro ne vien jam padėti, o ir savo įstaigai naudos pasitiekti ir pasikvietė jį būti ten kapelionu. Be niekur nieko paėmė kun. Matulevičių iš ligoninės ir parsigabeno į savo įstaigą, kur jis gavo tinkamas gyventi, gydytis ir darbuotis sąlygas. Reikiamus sutiki-

mus iš vyskupų grafaitei nebuvo sunku gauti. Kaip matome, net didponiai kartais esą naudingi ir atskiriems asmenims, ir visuomenei.

Uolusis kunigas nelaukia, kol visai pasveiks: dar negalėdamas pats pavaikščioti, dviejų vyrų ramstomas, ateina į dėstomąją salę ir dėsto ten mergaitėms Bažnyčios mokslą taip, kaip jis ypačiai sugebėjo: paprastai, aiškiai, įtikinamai. O toms kiek padykusioms sostinės ir šiaip jau augštesniųjų sluogsnių mergaitėms opiai reikėjo išsiaiškinti sau ne vieną tiesą, ypač kad revoliucinė dvasia buvo jau ėmusi plačiai plisti ir jas apkrėtusi: mergaitės buvo apsileidusios darbe, disciplina buvo apgriuvus, savitarpio nesantaika nuodijo gyvenimą. Bet, Matulevičiui kurį laiką su jomis pabendravus, jos aprimo ir ėmės vėl darbo.

1904 — 1905 metų Rusijos revoliucija smarkiai paveikė ir Lenkiją, ypač darbininkų mases. Rūpestinga širdim sekė kun. Matulevičius tą pavojingą sambrūzdį ir ryžos ką nors daryti. Todėl, kai tik pasveiko, ėmės darbo. Gyveno tuomet Varšuvoj visuomenininkas kun. M. Godlevskis (ne akademijos profesorius kun. Mykolas Godlevskis), kuriam irgi rūpėjo darbininkų klausimas. Kun. Matulevičius susideda su juo ir ima organizuoti Varšuvos darbininkus Leono XIII enciklikų mintimis. Teko ypač veikti prieš marksistinę bei antireliginę bangą, kur grėsė darbininkų mases visai užlieti. Kun. Jurgis visas jėgas bei laiką pavedė tai bangai ne vien sustabdyti, o ir nuslūgdyti, kiek tai beįmanoma, gi iš darbininkų sudaryti tvarkingą ir stiprią kariuomenę, kuri ir gintų krikščioniškuosius idealus, ir jais pati gyventų. Tuo tikslu Matulevičius su Godlevs-

kiu ruošdavo paskaitas, kursus, diskusijas. Pirmasis veikė daugiau kaip ideologas bei kalbėtojas, o antrasis daugiau kaip Matulevičiaus minčių vykdytojas. Taip gimė Varšuvoj krikščionių demokratų sąjūdis, kuris ilgainiui sustiprėjo ir paplito.

Tas kun. Matulevičiaus sėkmingas veikimas Varšuvoj greitai pagarsėjo ne vien tame mieste, o ir visoj Lenkijoj, ir Lietuvoj, o ir tolimąjį Peterburgą pasiekė, taip jog neilgai trukus to miesto ir kat. dvasinė vyresnybė, ir dvas. akademijos senatas panoro tą visuomenės mokslų teoretiką bei praktiką pas save parsitraukti.

Kun. J. Matulevičius Peterburgo dvas. akademijoj

Kai 1906 metais nuvykau į Peterburgą toliau mokytis kat. dvasinėj akademijoj, dar ten nebuvo Matulevičiaus. Nebuvo dar nė sociologijos katedros. O ji buvo opiai reikalinga: socialinės problemos svilinte svilino senus ir jaunus protus; socializmas suvereniškai žygiavo iš pergalės į pergalę, skelbdamasis esąs vienintelis sąjūdis, kuriam nuoširdžiai rūpi socialinis teisingumas ne vien teorijoj, o ir praktikoj; visuomeniniai mokslai Vakarų Europoj domino plačius sluogsnius ir ėmė klestėti. Tad ir mes „akademikai“ nerimome, kad dar neturime tų mokslų eksponento savo auditorijose. Iš mūsiškių 20 lietuvių studentų tuo reikalu labiausiai sielojosi draugas Vladas Jurgutis, kuris jau Kauno seminarijoj rimtai domėjosi socialiniais mokslais. Nūn imta kalbėti apie kandidatus į sociologijos katedrą — ir veikiai suskambo kunigo Jurgio Matulevičiaus var-

das. Varšuviečiai studentai buvo jau apie jį girdėję, kadangi jis ten plačiai ir sėkmingai veikė; tad jie ir paskleidė daugiau apie jį žinių. Žinios buvo labai Matulevičiui palankios.

Ir štai susilaukėme! Kunigas daktaras Jurgis Matulevičius pakviestas ir sutikęs būti sociologijos profesorium mūsų akademijoj! Džiaugėmės ir laukėme labai smalsiai. Klausėme save, ar jis bus toks vertingas profesorius, kaip kun. Pranas Būčys, kurį visi laikėme labai geru, rimčiausiu visų tarpe; ar bent bus toks geras, kaip istorijos profesorius kun. Mykolas Godlevskis, lenkas, kurį irgi visi laikėme tikrai geru, nors ir ne tokiu rimtu, kaip Būčys.

Tai buvo 1907 metų mokslo pradžia. Susilaukėme ir pirmosios dr. Matulevičiaus paskaitos. Kurie niekuomet nebuvome jo matę, ypač didžiai smalsiai laukėme. Žinote, koks yra įdomus pirmasis laukiamo asmens pasirodymas, ne vien intelektualinis ir apskritai dvasinis, bet netgi fizinis, vadinamoji išvaizda. Beje, juk ši pirmiausia mums ir pasireiškia ir labai daug nulemia būsimųjų santykių atžvilgiu, nors to dažnai patys net ir neįsisąmoniname.

Tad pagaliau štai tas, kurio gražus garsas jau mus buvo iš anksto ir iš tolo pasiekęs, lyg koks dvasios spinduliavimas. Pirmasis įspūdis neblogas: naujasis profesorius stambokas vyras, nors ir negrakštus, bet ir nepermasyvus, nors ir neelegantiškas, bet padoria išvaizda bei nešiosena. Eina sunkiai, truputį šlubuodamas, bet tai nesudaro neestetinio įspūdžio: rodos, jam taip ir reikia. Galva didelė, veidas apvalus, kakta plati ir augšta, lūpos lietuviškai malonios, nors šį kar-

tą santūriai sukauptos, ir tik nujausti tegalima, jog užu jų geras šypsnis slypi. Bet akys! Jos giliai rymo savo išsikišusioj pastogėj — po galingąja kakta — ir tame šešėly atrodo nepaprastai didelės ir tamsios, nors tokios iš tikrųjų ir nėra. Jos suteikia veidui ne tik rimtą, bet ir kiek rūstų atspalvį.. Tačiau šį kartą jos pusėtinai nuleistos, natūraliai kukliai, bet visai nebailiai.. Su pastanga atsiklaupęs prie katedros ir be afektacijos rimtai bei pamaldžiai atkalbėjęs paprastąsias prieš pamoką maldeles, jis apysunkiai sėdas, valandėlei pakelia į mus akis (tartum būtų koks spindulys tvykstelėjęs pro prasiskyrusius debesius), taip nuoširdžiai, maloniai, kukliai, lyg tartum kaltai šypsodamas, ir, vėl jas nuleidęs į savo užrašus, ima kalbėti, vis kartais taip pat pakeldamas akis ir lyg šviesiu bei šiltu spinduliu mus glosteldamas.. Viena smulkmena, viena miela jo kalbėjimo ypatybė: kartais jisai nežinau kodėl (gal norėdamas lengviau mintį sukoncentruoti, gal bandydamas neutralizuoti tam tikrą susivaržymą) suriesdavo vienos rankos pirštus ir, švelniai šypsodamas, atsidėjęs į savo nagus žiūrėdavo.. Tą jo elgsenos bruožą savo laiku pastebėjo ir Vaižgantas.

Nuostabus dalykas: šiandien nebeatsimenu, apie ką naujasis profesorius kalbėjo pirmojoj savo paskaitoj, kai tuo tarpu gyvai lyg regėte regiu jo išvaizdos bei elgsenos smulkmenas. Bet, rodos, nereikia nė 50 metų tarpo pamiršti paskaitos ar pamokslo turiniui, o išlaikyti atminty visai nereikšmingoms smulkmenoms. Ar daugelis žmonių, parėję iš bažnyčios, begali pakartoti kunigo pamokslo turinį? O gerai įsidėjo vieną-kitą ypač juokingą, jo posakį ar mostą.

Vadinas, prof. Matulevičius skaitė mums 1907—1908 metais paskaitas iš sociologijos. Kalbėjo jis lengvai ir dailiai, bet paprastai, nevartodamas kokių prašmatnių posakių ar sąmojų, nebandydamas pigiu būdu mums įtikti. Dėstė jis, jei atmintis manęs neklaidina, lenkiškai, ne lotyniškai. Paskaitos būdavo rūpestingai paruoštos, turiningos, dokumentuotos. Matulevičius turėjo ypatingą gabumą net sunkiausiuosius klausimus aiškinti nepaprastai aiškiai, taip jog jie atrodydavo lengvi suprasti, ir atsakai pasilikdavo atminty visam laikui, kadangi profesorius pats giliai ir aiškiai juos buvo perpratęs, o logiškas jo protas, puiki atmintis, lengva bei tiksli žodžių asociacija padėdavo jam surasti tikslią, dailią ir lengvą mintims formą.

Negaliu čia prisiminęs nepasidžiaugti prof. Matulevičiaus pažiūrų platumu bei pažangumu. O to taip anuomet reikėjo! Gyvenimas evoliucionavo svaigiu tempu, o daugumas katalikų, net daugelis vadovų, dar niekaip neįstengė pabusti iš senų miegų, suprasti teisėtus laiko reikalavimus ir surasti naujas bei tinkamas priemones jiems sėkmingai patenkinti. Revoliucinė dvasia vibruote vibravo visose gyvenimo srityse — religinėje, mokslinėje, politinėje, socialinėje, nacionalinėje, ekonominėje, technikinėje ir t.t. Mes, jaunimas, laukėme iš profesoriaus drąsaus, ryžtingo, naujo žodžio, kuris, laikydamasis saugiai bei tvirtai nekintamųjų katalikiškosios pasaulėžiūros dėsnių, nurodytų būdus, kaip tinkamai išspręsti naujai iškylančius opius gyvenimo klausimus. Ypač mums anuomet rūpėjo du klausimai: ar galima ir kokiose ribose galima pritarti revoliuciniam sąjūdžiui Rusijoj, ir ar yra valstybei leis-

tina tam tikrais atvejais susiaurinti privačios nuosavybės teises, sakysim — ar galima nusavinti dvarininkų žemes ir jas išdalyti bežemiams ar mažažemiams. Prof. Matulevičius, remdamasis š. Tomo Akviniečio bei Leono XIII mokslu, atsakė į anuos du klausimus teigiamai, žinoma, tiksliai apibrėždamas leistinumą apribojančias sąlygas. Tad prof. Matulevičius savo mokymu palengvino mums, anuometiniams jauniesiems, moraliai ryžtis prisidėti prie 1917 metų anticaristinės revoliucijos, politiškai atsiskirti nuo Rusijos ir sudaryti savo nepriklausomą valstybę. Mat, reikia neužmiršti, jog beveik visi anuometinės Rusijos piliečiai buvo savo laiku prisiekę būti ištikimi valstybei, — tad ne vienas senasis dvasinis vadovas turėjo moralinių skrupulų — ar tai nebus nusidėjimas „sulaužyti priesaiką".

Ir antrą labai svarbų klausimą sprendžiant daug nusvėrė Matulevičiaus (tuomet jau Vilniaus vyskupo) nuomonė — būtent, ruošiant Lietuvos žemės reformos projektą: daugelis vyresniosios dvasininkijos bijojo, be nebus krikščionių demokratų siūlomasis projektas priešingas krikščioniškajai etikai. Ir čia vyskupo Jurgio nuomonė nulėmė sprendimą neigiamai: nebūsiąs priešingas.

Bet grįžkim į Peterburgą prie jaunojo profesoriaus. Jis, kaip ir kiti profesoriai, nepriklausą prie akademijos administracinės vadovybės, buvo studentams ir išpažinčių klausytoju. Man esant akademijoj, nuolatiniu išpažinčių klausytoju buvo akademijos dvasios tėvas kun. Chmielewski, labai šventas, bet ir labai naivus asmuo, pas kurį eidavome išpažinties, kai reikėdavo atlikti ją, o nebūdavo patogesnės progos. Prieš

atvykstant Matulevičiui, garsiausiasis nuodėmklausis buvo Būčys, pas kurį eidavo maldingiausieji, o vidutiniškieji labiau mėgdavo filosofą Feliksą Drzewiecki, didelį originalą, bet labai išmintingą ir „vyrišką" vyrą. Nebeatsimenu, ar dogmininkas Cieplakas (būsimasis vyskupas) ir kanonistas Baltrušis ateidavo išpažinčių klausyti. Bent Cieplakas turbūt ateidavo. Dabar buvo įdomu, kaip bus su naujuoju — Matulevičium. Ar ir prie jo grūsis, kaip prie Būčio (čia reikėdavo iš anksto užsirašyti). Kaip patys suprantate, darėme visokius savo sumetimus: naujasis profesorius atrodo malonus, yra mokytas ir išmintingas, o sakoma esąs ir praktiškas — tad reikia bandyti.. Pabandėme — ir patiko. Pradėjome pas jį eiti daugiausia lietuviai (bet daug ir lenkų) — „nenuoramos", „neklaužados", „kietasprandžiai", „liberalai", „revoliucionieriai" (net tokių būta?) — kadangi juk niekas kitas nebūtų taip gerai juos supratęs, užjautęs, nuraminęs, apšvietęs, suvaldęs (bent taip jiems atrodė). Aš turėjau laimę atlikti pas prof. Jurgį ir savo išpažintį prieš didžiuosius šventimus, kada reikėjo galutinai pasiryžti žengti per Rubikoną — nesugrįžtamai. Mano įspūdis apie Matulevičių, kaip išpažinčių klausytoją, beveik 50 metų praėjus nuo anų laikų, susidarė toks: jis buvo be galo paprastas tėvelis, negudraująs, nesistengiąs parodyti nepaprasto mokslingumo ar išmanumo, neužberiąs tau akių šauniais aforizmais, necituojąs nuolat Š. Rašto posakių bei kitų didžių knygų minčių (o pagunda jam galėjo būti nemaža pasivaidinti, ypač kad jis turėjo kuo, o būtų tikrai gražiai sugebėjęs, jei ne nepaprastas jo kuklumas bei pasižeminimas). Išpažinty jis būdavo be galo

taupus žodžių atžvilgiu: klausinėdavo vien tikrai reikalingus klausimus, duodavo labai trumpus patarimus ar paraginimus. Lengvai orientuodavosi padėty. Buvo labai aiškus ir tikslus. Nebuvo sentimentalus. Nesistengdavo veikti jausmų. Susidarė aplink jį nemaža kaimenėlė, bet daugiausia ne entuziastų ar zelotų. Tačiau šiuo atveju reikia būt atsargiam: kas ten aiškiai įžvelgs į visų jo penitentų širdį, žiūrėdamas vien iš šalies!

Kad Matulevičius buvo ne vien teoretikas, o ir praktikas sociologas, jis veikiai parodė tai ir siauroj mūsų visuomenėlėj - akademijoj, tiksliau sakant, ūkvaizdybos - virtuvės - studentijos santykiuose. Lig jam atvykstant, virtuvėj darbavos kažkokie specai virėjai bei patarnautojai. Nors, mano nuomone, jie mus maitino neblogai, netgi prašmatniai (bent valgių vardų atžvilgiu), bet pašaliniai žinovai sakydavo, jog iš tų resursų, kuriuos akademija gaudavo, būtų galima mus maitinti geriau, o kas svarbiausia — sveikiau. Man skilvio jie dar nebuvo suskubę tiek sugadinti, kad būčiau turėjęs tai ryškiai pajusti, bet kiti skųsdavos. Atvykęs Matulevičius tuoj sutvarkė dalyką: pašalino pergudrius ar pertingius tarnautojus, o į jų vietą partraukė iš Varšuvos vienuoles, bene jo paties ten suorganizuotąsias, ir netrukus visi pajutome didelę permainą į gera.

Įsitaisęs akademijoj, kun. Jurgis būtų galėjęs pradėti eiti paprastu augštos bažnytinės karjeros keliu: padoriai gyventi, ramiai profesoriauti, eiti akademijoj vis svarbesnes pareigas, o pagaliau susilaukti, kaip tikro dalyko, vyskupinės mitros ir, gražiai bei ramiai

darbuodamasis Bažnyčios labui, nueiti į laimingąją amžinybę. Kad jis būtų galėjęs tai įvykdyti, parodė, pavyzdžiui, tai, kad po ketverių akademinių metų jis buvo paskirtas jau vicerektorium.

Beje, jo kaip sociologo bei profesoriaus garbę Lietuvoj dar labiau iškėlė jo sociologinės paskaitos lietuviams Kaune 1909 metais katalikų veikėjų suruoštose pasaulėžiūrinėse t.v. dienose, kai kitas paskaitas skaitė kan. Maciulevičius - Maironis ir bene kun. prof. Dambrauskas - Jakštas. Pats tose „dienose" nedalyvavau, tad smulkmenų nebeatsimenu. Tik paskaitas skaičiau anų laikų puikiajam žurnale „Draugijoj". Tos paskaitos stipriai prisidėjo prie krikščioniškai demokratiškosios minties subrendimo Lietuvoj.

Vadinas, kun. prof. Matulevičius jau anuomet buvo ne vien Lietuvoj, o ir Lenkijoj žinomas, gerbiamas ir mylimas. Kaip sakėme, būtų galėjęs toliau nueiti paprastu garbingos karjeros keliu.

Matulevičius — Marijonų vienuolijos atgaivintojas

Bet kun. Matulevičiui garbė nei karjera nerūpėjo; jam, kaip kilnios dvasios kunigui, buvo visų svarbiausia darbuotis Dievo bei Bažnyčios garbei ir žmonių išganymui. Tad jis pasiryžo ir pats visomis jėgomis siekti tikro šventumo, ir daugelį kitų paskui save patraukti. Tuo tikslu pasiryžo įstoti į bemirštančią Marijonų vienuoliją, ją atgaivinti, įtraukti į ją kiek galima daugiau stipriausiųjų kunigijos jėgų ir per vienuoliją pamažu tobulinti visuomenę.

Carų vyriausybė buvo panaikinusi Lietuvoj vie-

nuolynus, gerai suprasdama juos esant tiesiog tvirtoves, kur stipriausiai spirsis prieš supravoslavinimą bei surusinimą ir tą pasipriešinamąją dvasią sėkmingai skleis aplink. Betgi buvo palikusi porą - trejetą vienuolynų, be teisės priimti naujokų, kad ir tų vienuolynų įgulos palengva išnyktų natūralia mirtim. Tokie vienuolynai buvo, sakysim, Kretingoj Bernardinų (Pranciškonų) ir Marijampolėj Marijonų.

Su šiuo pastaruoju nuo jaunų dienų susipažino bei suartėjo ir mūsų Jurgis Matulevičius. Bet tas vienuolynas, o su juo ir visa Marijonų vienuolija, jau merdėjo, ir būtų užtekę dar kiek laiko — ir visa vienuolija būtų geste užgesusi, nebesant nė vieno gyvo marijono.. Kai jaunasis Jurgis ėjo dvasinius mokslus ir gerai suprato, koks svarbus dalykas Lietuvai turėti vienuolijų, ėmė kaskart gyviau ryžtis imtis reikiamų žygių. Paprasčiausia būtų įstoti į tą Marijampolės vienuolyną ir gana, patraukus ir daugiau idealistų jaunuolių. Bet juk Rusų vyriausybė to padaryti neleis.. Tad gal slapta?.. Juk daug ko lietuviai anuomet darė, pasislėpę nuo rusų, rizikuodami savo laisvę, padėtį, turtą..

Kai Matulevičius buvo jau akademijos profesorium, jo pasiryžimas bei planai ganėtinai subrendo. Tuomet paskutiniuoju Marijonų generolu buvo tėvas V. Senkus, kuris kai mirs, Marijonai išnyks.. 1908 — 1911 metų tarpe jis gyveno Marijampolės vienuolyne, vienas pats vienuolyno vienuolis ir tas pats vienų vienas visos vienuolijos narys.. Ir tas pats tuoj tuoj užges..

Toj tragiškoj padėty, kaip tikras dangaus pasiuntinys, apsilanko pas liūdintį generolą (be armijos)

kun. dr. Jurgis Matulevičius su vilties švyturiu: Marijonų vienuolija nemirs! Ir jis pateikia savo sumanymą: kadangi rusai neleis ordinui veikti, tai organizuotis slapta — priimti naujokus, juos kur nors auklėti; padarius įžadus, gyventi ir veikti, tartum paprastiems kunigams, be atskiriančio juos abito ar kito kokio ženklo, perkeitus atitinkamai regulą, pritaikius ją prie pakitėjusių gyvenimo aplinkybių..

Generolui kun. V. Senkui Matulevičiaus idėja labai patiko (o, kun. dr. Jurgis mokėjo įtikinėti, net žavėti!). Jis įgaliojo sumanytoją vykt į Romą išgaut iš Š. Sosto sumanymams pritarimo. Š. Sostas aprobavo Matulevičiaus planą ir leido jam pačiam daryti apžadus, vadinas, pasidaryti vienuoliu, ir pradėti priiminėti naujokus.

Taip tatai nuo 1909 metų kun. Jurgis, dar labai maža kam težinant, buvo jau vienuolis. Be generolo, apie tai turbūt žinojo artimas jo draugas kun. prof. Būčys ir kun. dr. Totoraitis. 1910 metais Š. Tėvas Pijus X patvirtino naujus Marijonų vienuolijos įstatus, ir jinai pradėjo normaliai gyventi, duok Dieve, ilgus amžius.

Kol kas vienuolijos vyriausiuoju viršininku buvo vis dar senasis generolas tėvas V. Senkus. Jam mirus 1911 metų balandžio mėnesy, jo vietą paėmė tėvas Jurgis Matulevičius. Bet kandidatus į atnaujintąją vienuoliją jis buvo pradėjęs telkti, dar būdamas Peterburge akademijos profesorium bei inspektorium. Todėl pradžioj ten įkūrė ir šiokį - tokį slaptą naujokyną. Betgi grėsė pavojus, kad rusai suseks, kas daros — tad reikėjo tą jaunutį gležną šiltadaržį perkelti kur saugiau. O kur? — netrukus sužinosime.

Kas yra bent kiek pasižinęs su vienuolijų kūrimo istorija, tas gerai žino, jog tai labai sunkus uždavinys, reikalaująs didelio pasiryžimo, tvirtos valios, didelės išminties ir ypač asmeninio augšto šventumo. Nebūdamas išimtinio masto asmenybė, neturėdamas augšto dorovinio heroizmo, neliepsnodamas karščiausia Dievo bei žmogaus meile, vienuolijos neįkursi. Užtat nedyvai, kad berods visi vienuolijų įkūrėjai yra kanonizuoti ar bent beatifikuoti šventieji; jei būna kanonizuoti neveikiai, tai vistiek anksčiau ar vėliau to susilaukia. Todėl, sprendžiant pagal tą bendrą taisyklę, Dievo tarnas Jurgis anksčiau ar vėliau bus oficialiai paskelbtas šventuoju. Tik melskimės. Melskime Dievą, per a.a. Jurgio užtarimą, kad mums suteiktų didelių malonių, tiesiog stebuklų. Užsimokime drąsiai. Jei Jo valia yra, kad a.a. Jurgis taip būtų išaugštintas, tai Dievas mums dosniai suteiks, ko prašome, net stebuklo keliu: Dievas, beatifikacijos bei kanonizacijos procesams einant, yra nepaprastai dosnus stebuklais, nes jų tuokart tikrai reikia. Ir aš meldžiu a.a. Jurgį, kad jis išprašytų man iš Dievo dviejų svarbių dalykų: vieno — kad nueičiau į dangų, o antro.. Tas tuo tarpu tepalieka paslaptim.

Kaip ligšiol matėme, kun. Matulevičius tikrai buvo vyras visuomet įsiveizdėjęs į amžinybę. Tad jisai savo veikime atsižiūrėjo ne tiek į tai, kas svarbu artimiausiai ateičiai ar vien savo kraštui, kiek į tai, kas svarbu toliau žiūrint. Tai atmindami, lengvai suprasime, kodėl jis, atkurdamas Marijonų vienuoliją, nepa-

sitenkino vien Lietuvos ribomis, o pasiryžo įsileisti ir kitų tautų idealistų ir taip tarnauti kiek galima platesnei *žmonijos daliai.*

Čia jis susitiko su stipria kritika bei pasipriešinimu. Kaip žinoma, 1911 metais jis atsisakė nuo profesūros bei inspektorystės akademijoj ir netrukus perkėlė savo peterburgiškį naujokyną į Šveicarijos Friburgą (tame naujokyne, kaip spėju, tarp kitų turėjo būti kunigai Justinas Novickas, mano nuoširdus draugas, Julijonas Kazakas ir Ignas Česaitis). Būtų greičiausiai prisidėję ir tokie uolūs kunigai, kaip Antanas Maliauskis, Nikodemas Raštutis ir Jonas Strikas, labai kilnios dvasios asmuo (jie kaip tik anuomet studijavo Vakarų Europoj, iš dalies tame pat Friburge). Bet jie vėliau sakė negalėję sutikti su prof. Matulevičiaus nusistatymu įsileisti į Marijonus ir kitų tautybių asmenų ir smarkiai jam priešinęsi. Betgi dabar ką regime? Argi ne Matulevičius buvo teisus? Juk jo veikalas ne tik neš maximum naudos Lietuvai ir teiks jai garbės pasaulio akivaizdoj, o ypač kai Bažnyčia suteiks kūrėjui altoriaus garbę, bet, plintant jo vienuolijai po pasaulį (o tikiu, jog Marijonai tuo sėkmingai pasirūpins), neš palaimingų vaisių ir kitoms tautoms. Tik pamąstykim: ar Ispanijai yra ne daug didesnė garbė bei nauda, kad jos garbingieji sūnūs Domininkas bei Ignotas neapsiribojo siauresniosios tėvynės sienomis, o išplėtė savo ordinų veikimą po platesniąją tėvynę — visą Bažnyčią?

Vadinas, Marijonų atgaivintojas nenusileido kritikams ir nuėjo savo nusistatytuoju keliu. Jo naujokynas Friburge ėmė pamažu augti ir stiprėti. Jis pats

buvo ir ordino generolu, ir naujokų magistru — dvasios vadovu. Iš to, ką jis anuo metu permąstė bei ką stengės ir savo dvasios vaikams įkvėpti, susidarė jo anuometinio dienoraščio užrašai, kuriuose gražiai atsispindi jo gili, šviesi siela.

Palikęs dvas. Peterburgo akademiją 1908 metais, mielojo savo dvasios vadovo neberegėjau ligi bene 1913 metų, kada jis iš Vakarų Europos atvyko į Lietuvą, bene kaip tik tuokart vykdamas į Ameriką draug su dviem kitais marijonais kunigais įveisti ir Naujajame Pasauly Marijonų atžalyno. Mano brangusis bičiulis a.a. kun. Jonas Visbaras, Liepojos klebonas, pasikvietė pagarsėjusįjį profesorių bei religininką vasarą atvykti į tą gražiąją Latvijos vasarvietę vesti misijų liepojiečiams katalikams. Aš tuokart kaip tik leidau atostogas Liepojos klebonijoj. Kunigavo tenai tuo metu dar kunigai Vladas Jurgutis (didis Matulevičiaus bičiulis), Jonas Grabys ir Jonas Bakšys; svečiavosi, kaip ir aš, kun. Vladas Milvydas ir bene Juozas Bikinas, žinomas laikraštininkas, — kritiškai nusiteikusi, liežuvį liauną turinti, o dar daugiau jaunuoliškos drąsos draugija ypač a.a. šaunusis Grabys. Kaip paprastai, jaunuoliai yra linkę vyresniųjų autoritetų nepripažinti (vien tik savaamžių.. O! šitiems labai mielai nusilenkiama), o iš vyresniųjų, tasgatės, net pasišaipyti, netgi tiesiog ant sprando užsisėsti.. Kas iš mūsų nėra buvęs jaunas ir to nėra bandęs?.. Tad smalsiai laukėme to didžiojo Matulevičiaus: kaip jis pasirodys? ar tas mokytasis profesorius sugebės vesti misijas? ar mokės sakyti didžioje bažnyčioje mišriai auditorijai pamokslus? kaip jam seksis klausykloje? ar bus pakankamai prak-

tiškas spręsti nepaprastiems kazusams, kurie atsitinka tokiuose tarptautiniuose uostuose bei prekybos pramonės centruose?

Pirmiausia pamatėme jį valgomajame. Tai gera šventuolio egzaminui proga. Visbaras pasisodino jį, kaip kokį vyskupą, garbingajame stalo gale. Ir jis, nors kukliai, bet oriai, užėmė savo vietą, lyg būtų nuo seno ten sėdėjęs. Mes susėdome aplinkui ir atsidėję sekame kiekvieną svečio judesį. Jis labai paprastai, bet tauriai, priima klebono patarnavimus bei raginimus ir estetiškai bei santūriai valgo, vienkart palaikydamas gyvą užustalinį pašnekesį, bet ne tuščių juokų ar anekdotų, o vis apie mažiau ar labiau rimtus aktualius klausimus, vis kaip suverenus dalykų žinovas, vis išminčiaus šviesa juos nušviesdamas (matyti, apie tuos dalykus vienatvėje daug mąstęs), vis akis tartum kiek nuleidęs, betgi kartkartėmis jas pakeldamas, lyg tyra šviesa švysteldamas; o veidas išvidine aušra nušvitęs, o lūpos taip nekaltai šypso, o vienkart lyg kaltai — lyg atsiprašydamos: atleiskit, kad aš, toks mažas žmogelis, nieką tenusimanąs, o taip drąsiai reiškiu savo nuomonę tokioj šaunioj kompanijoj!.. Grabys, žinoma, bandė juokauti, bet taip mandagiai, net pagarbiai, jog nuostabu. Ką bekalbėt apie Milvydą. O jau Jurgutis ir aš tai su pagarba ir džiaugsmu žiūrim į tą vyrą, kaip romantikai į mėnulį.. Ką ir besakyti! Matulevičius valgomojo bei pasiplepamojo kambario egzaminą išlaikė augščiausiu pažymiu. Įdomu, kaip bus bažnyčioj!..

O bažnyčioj buvo štai kaip:

Visų pirma, reikia pabraukti, jog bažnyčia buvo

didelė: statyta atsižiūrint į tai, jog parapijiečių turėjo apie 25 tūkstančius. Žmonių tad prisigrūdę pilna. Daugumas kalbą lenkiškai. Visi laukia nemažo ko: juk čia esąs didelis kunigas!.. Matulevičius įlipo į sakyklą, labai rimtu veidu, tomis didelėmis rūsčiomis akimis įsiveizdėjęs į amžinybę, vienkart ir klausytojams nurodydamas, kur jų dvasia turi kilti.. Ar įstengs jisai balsu pripildyti visą tą erdvę?.. Ir štai to kabinetinio mokslininko, to rinktinių auditorijų paskaitininko balsas suaidėjo aiškiai ir skambiai. Pamokslininkas kalba (žinoma, lenkiškai) paprastai, be prašmatnių meno priemonių, bet giliai nuoširdžiai, skelbdamas klausytojams rimčiausias amžinąsias tiesas, nagrinėdamas esamojo gyvenimo blogybes, ragindamas tvarkyti gyvenimą pagal šviesų ir saldų Kristaus mokslą. Misionieriaus kalba tokia turininga, tokia aktuali, tokia nuoširdi, jog žavėte žavi klausytojus, ir pakilimo momentais išvidinė jo ugnis išsiveržia taip galingai, jog susijaudinimo banga plačiai ir giliai persilieja per susikaupusią minią.. Niekuomet nebūčiau manęs, kad tas akademinis paskaitininkas galėtų sudaryti bažnyčioj tokią didžią įtampą ir taip giliai sujaudinti..

Tad jo pamokslai turėjo didelį pasisekimą, ir visos misijos paliko gilų bei pastovų įspūdį. Iš tikrųjų, didelis mokslingumas nesąs kliūtis pamokslininko populiarumui bei sėkmingumui, jei tik yra susijęs su didele bei karšta dvasia.. Net jeigu jo pamokslai betrunką po 45 minutes! (priešingai: dar labiau branginami).

Klebonas Visbaras sau paprastu mielu mandagiu atvirumu sakė tuomet mums jauniesiems: O kodėl jūs nepabandote taip sakyti pamokslus?.. Nagi, jei jau

kitaip negalite, tai bent patrepsėkit!.. Deja, mes nė patrepsėti nesugebėdavome: ne tas dvasios gilumas, ne tas mokslas, ne ta šventa ugnis.. Vien Vladukas Milvydas, kuris turėjo šiek tiek (o gal ir nemaža) įgimto oratorinio talento, ėmė sakyti neblogus pamokslus.. Betgi ne tas turiningumas, aktualumas, ne ta ugnis, ne tas paprastumas bei nuoširdumas!.

Po tų misijų penketą metų nebeteko matyti didžiojo Jurgio. Mat, užėjo Didžioji Audra — Pirmasis Pasaulinis karas. Jis užtiko brangųjį mūsų profesorių Lenkijoj. Tik 1918 metų pabaigoj jis pasirodė Kauno padangėj bei mūsų akiraty: ką tik buvo grįžęs į Lietuvą ir apsistojęs savo Marijampolėj, kur skuba atidaryti Marijonų naujokyną ir organizuoja Vargdienių Seselių (Nekalto Prasidėjimo Švenč. Mergelės Marijos Seselių) vienuoliją. Buvo pasiryžęs taip ramiai ir darbuotis Bažnyčios naudai. Bet Apvaizda lėmė kitaip.

Matulevičius — Vilniaus vyskupas

Anuomet, karui pasibaigus, atrodė, jog Vilnius, senovinė Lietuvos sostinė, dabar jau pasiliks mūsų rankose. Reikėjo ten vyskupo. Lenkai ir lietuviai suskato kur reikiant ir kur nereikiant siūlyti savo kandidatus. Dalis lietuvių veikėjų siūlė prel. Olšauską; kiti tikėjos kan. Prapuolenio ar Maironio. Bet rimčiausieji Bažnyčios, visuomenės ir politikos atstovai numanė, jog anų dvasininkų kandidatūra nėra tinkamiausia, jog Vilniui reikia vyskupo, kuris būtų priimtinas ne vien Lietuvos visuomenei bei vyriausybei, o ir Lenkijos, o kas svarbiausia — kuris patiktų Š. Sostui, būtent, kuris

geriausiai atstovautų ne vien suinteresuotųjų žemiškus interesus, o ir (ir tai ypač) amžinuosius. Toks asmuo, kuris anuomet būtų galėjęs labiausiai priartėti prie to idealo, rimčiausiesiems Lietuvos vyrams atrodė kun. Jurgis Matulevičius. Jo kandidatūrą palaikė Lietuvos Taryba, Žemaičių vyskupas Karevičius, Seinų vyskupas Antanas Karosas, netgi kaikurie Lenkijos vyskupai, kurie suprato, jog anuo metu į Vilniaus vyskupus reikia siūlyti tokį asmenį, kurs būtų malonus ne vien lenkams, o ir lietuviams. Toks asmuo ir jiems atrodė esąs kun. Jurgis Matulevičius. Svarbi buvo nuomonė ir Apaštališkojo Vizitatoriaus Lenkijai monsinjoro arkiv. Achilles Ratti. Jis buvo susipažinęs su Matulevičium Varšuvoj ir jį įvertinęs. Tad buvo galima tikėtis, jog jis savo svariu žodžiu palaikys Romoj Matulevičiaus kandidatūrą į Vilniaus vyskupus.

Dabar reikėjo įtikinti patį kandidatą, kad jis sutiktų juo tikrai būti. O tai buvo nelengva, kadangi kun. Jurgis nemėgo augštų vietų, o troško darbuotis kukliai kuriame nors užkampy. Tad Valstybės Tarybos atstovai, nuvykę jo prikalbėti, turėjo ne betkokį uždavinį. Kun. Jurgis jiems graudžiai priekaištavo: Jūs norite mane pražudyti: argi nežinote, kokie ten painūs ir opūs tautiniai santykiai? — Kai Tarybos atstovai jam iškalbingai įrodinėjo, jog kaip tik dėl to jie ir nori, kad ne kas kitas, tik jis pasidarytų Vilniaus vyskupu, nes kaip tik jis tesugebėsiąs reikiamą bažnytišką liniją tarp Skillų bei Charibdų išvesti bei išlaikyti, Matulevičius, iš paprasto savo kuklumo, jiems nurodinėjo, jog jis vargiai ar sugebėsiąs tai įvykdyti. Galų gale atstovai jį įtikino, jog jis turįs pasiaukoti ir tą

sunkią naštą prisiimti, nes, nesant kito, jo esanti tiesiog pareiga tą jungą užsidėti dėl Dievo, Bažnyčios ir Tėvynės, o kai Š. Sostas spręs, tai paklusti augščiausiajam Bažnyčios autoritetui. — Į tai kun. Jurgis atsakė: Jei mano auka reikalinga, aš jos nebijau. Tesie Dievo valia!

(Šioje vietoje Matulevičiaus žodžius cituoju pagal kun. dr. Vaišnoros minėtąjį straipsnį. Bet anuomet ir iš kitų šaltinių apie tai girdėjau maždaug taip pat; tik nūn nebeatmenu, iš kurių asmenų ar laikraščių).

O ką Roma?. O ji paprastu saikingumu bei praktišku išmintingumu paskyrė į Vilnių, tą svarbią, o tokią neramią, problemomis pasišiaušusią vietą geriausiąjį, koks tiktai buvo galima rasti tuometinėje Lietuvoje ar Lenkijoje kandidatą — kun. Jurgį Matulevičių. Tuo savo žygiu Š. Sostas parodė dideles savo simpatijas atbudusiai Lietuvai, paglostęs pasišiaušiusiąją Lenkiją šiurkščiai prieš kailį.

Ir štai atėjo konsekracijos diena — 1918 metų gruodžio 1 d. Konsekracija įvyko Kauno katedroje, o konsekruoti gavo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, asistuojamas bene vyskupo O'Rurko. Man būtų tekę, kaip vienam iš vyskupo Jurgio mokinių, dalyvauti ceremonijose smilkytoju - thuriferarijum. Bet, kadangi ceremonijos niekuomet nebuvo stiprioji mano pusė, įpiršau į savo vietą žymiai už save jaunesnį vysk. Matulevičiaus klausytoją, tokį liekną, augštą, mielą kunigėlį iš Ukmergės — a.a. Daniusevičių, kuris ir vaikštinėjo taip elegantiškai po erdvią katedros presbiteriją, iš lėto linguodamas savo smilkytuvą, o aš tuo tarpu patogiai stebėjau, kas darosi.

O iškilmė buvo įspūdinga.. Tie tokie rūstūs, neaiškūs laikai. Tas be galo svarbus bei sunkus uždavinys — paimti valdyti Vilniaus vyskupo sostą.. Tas nepaprastas kandidatas, toks įspūdingai rimtas.. Tuoj tuoj bus vyskupas Dievo Bažnyčiai valdyti!.. Toji didžiulė žmonių minia, smalsi ir susikaupusi.. Ta didingoji tikrai karališka katedra..

Konsekracija praėjo gražiai ir maldingai. Konsekruojamasis išsilaikė, kaip jam paprasta, kukliai, tauriai, natūraliai, susikaupęs, didžia vidujа įtampa bei karščiu.. Įspūdis paliko gilus, niekuo nesudrumstas..

Vieną ir tai paskutinį kartą gyvenime teko dar susitikti vyskupą Jurgį pas vyskupą Karevičių. O proga buvo ši:

Neseniai, 1918 metais, vyskupas Karevičius buvo davęs man parašyti jam vieną ganytojinį laišką žmonėms. Parašiau. Vyskupui kažkodėl pasirodė priimtinas; tad, kai naujasis Vilniaus vyskupas Jurgis po konsekracijos jam pasisakė galvojąs, kaip ir ką čia parašius savo pirmajame laiške naujiesiem savo ganomiesiems, vyskupas Karevičius jam patarė duoti man sudaryti projektą. Vyskupas Jurgis sutiko, o aš, kvailas jaunuolis, ir ėmiaus parašyti. Kas blogiausia — net nepasitariau su vysk. Jurgiu, ką ir kaip. Ir dar prisidėjo vienas kablius: kun. Vladas Jurgutis atnešė man iš vysk. Matulevičiaus patarimą į ganytojinio laiško projektą įterpti ką nors iš socialinės srities. Taip tatai, aiškiai nežinodamas, ko vysk. Jurgis norėtų, aš ir parašiau „encikliką“. Ir nunešiau. Vysk. Karevičius įsi-

vedė mane į vyskupui Jurgiui pavestąjį kambarį (tai buvo dar senieji vyskupų rūmai šalia katedros).

Kaip štai dabar matau Vilniaus vyskupą: sėdi jis krasėj, toks tiesus, didus, netgi rūstus. Akys žiūri stačiai ir kiaurai per tave, lyg būtumei perregimas; veide ryšku susirūpinimas, tiesiog kančia, betgi ir griežtas pasiryžimas bei ištvermė. Pasakytumei — Dei Martyr et Confessor. Iš tikrųjų, juk kankinystė ir buvo jo vyskupavimas Vilniuje. Ir jis pasirodė vertas išpažinėjo vardo.. Pasisveikinau (jis, rodos, neatsistojo), pabučiavau vyskupinį žiedą, įteikiau savo rašinį. Jis tyliai priėmė, nebeatsimenu, kaip padėkojo, daugiau nieko nepasakė.. Atsisveikinau ir išėjau..

Kai jis išleido pirmąjį savo ganytojinį laišką, skaičiau jį.. ir — nieko neradau ten iš savojo „projekto". Betgi ir buvo šis, kaip dabar žinau (o ir anuomet nujaučiau), taip sakant, ubagiškas: juk ir ką gi gali žvirblis, besikapstąs žemėj, patarti ereliui, įsiveizdėjusiam į amžinybę!..

Tasgatės, buvęs kunigas daktaras profesorius, Marijonų generolas, Jurgis Matulevičius, nūn Dei miseratione et Apostolicae Sedis gratia — tad augščiausiųjų autoritetų pakeltas į Didžiojo Kunigo (Sacerdos Magnus) laipsnį bei garbę, jau yra teisėtai, šventai ir neginčijamai Vilniaus vyskupas, vyksta į savo sosto miestą — į senąjį, nuostabųjį Vilnių..

O šis, karo metais gerokai apšepęs, besikaitaliojančių okupacijų išvargintas, betgi vis žavimai gražus, užmirštasis Miestas - Muziejus (kaip prof. Wagner jį po pirmojo Pasaulinio karo pavadino), laukia atvykstant vyskupo, savo vyskupo: teisėtieji miesto sa-

vininkai lietuviai džiaugdamies, kad pagaliau susilauks savo senovinėje sostinėje lietuvio vyskupo, bet kaikurie patriotai kiek ir būgštaudami, begu tas Matulevičius, kurs taip ilgai veikė Lenkijoj bei lenkams ir niekuomet ryškiai nesistengė pasireikšti kaip lietuvis patriotas, begu, tasgatės, pasistengs patenkinti teisėtas lietuvių aspiracijas; grobuonys - lenkai ir viešai, ir slapta peikė tą Š. Sosto paskyrimą: jie pageidavo kokio ura - patrioto lenko, kaip, sakytume, Jalbrzykovskio ar, iš bėdos, kaip Michalkevičiaus; žinoma, ramesnieji bei išmintingesnieji lenkai, nors ir skaudama širdim, betgi nusilenkė Š. Tėvo paskyrimui, suprasdami, jog Matulevičius, saikingas lietuvis, apolitinis kunigas, labai doras vyras, o kas Vilniuje labai svarbu — bešališkas asmuo, esamose politinėse sąlygose yra tinkamas vyskupas; tačiau tokių tebuvo maža; na, o žydai bei baltgudžiai ar rusai, kaip pašaliniai dramos žiūrėtojai, smalsiai laukė, kas čia bus: kaip tas naujasis vyskupas, tas Jurgis Matulevičius apsivers tame lenkiškajame širšyne?..

Tad 1918 metų gruodžio pradžioj vyskupas Jurgis atvyksta į bokštais besiveržiantį dangun Vilnių, į senamiestį, kur augštai rymo padangėje ant Gedimino kalno pilis, kur jo pašonėje prigludusi tvyro Stokos Gucevičiaus kūrinys, didinga, puošni katedra, kur netoliese, kalno šešėly, senovinėj gatvėj glūdi nepuošnūs dviaugščiai Vilniaus vyskupų rūmai, kuriuose, didžiojoj salėj, nuo sienų rimtai žiūri į palikuonis šios vyskupijos vyskupų portretai, kurių tarpe kuomet nors bus ir vyskupo Jurgio Matulevičiaus, lietuvių valstiečių sūnaus, portretas, visai tai garbingai eilei toli gražu gėdos nedarąs..

Vilniaus katedros kapitula, kiek buvo girdėti, priėmė naująjį vyskupą korektiškai, rodydami bonne mine au mauvais jeu. Tai buvo tiems išdidiems dignitoriams kartus riešutas; bet teko kol kas jį griaužti, pasitikint vėlesne lenkiškosios oičiznos pagalba, diplomatine ir militarine, o tuo tarpu iš palengva knistis po to galingo lietuviškojo ąžuolo šaknimis ir kiek galima jį silpninti, bent kuo daugiausia nemalonumų jam pridaryti, tiesiogiai ar per kitus gaivalus. Aplenkėjusiąsias katalikų mases jie, draug su kitais „lenkais" kunigais bei politikieriais, jau buvo gerokai paveikę, o ir toliau veikė, taip jog šiosios jau priešiškai šiaušės bei piktai kriuksėjo, smalsiai laukdamos naująjį „pagoniškąjį" lietuvių vyskupą pasireikšiant, kad būtų galima jam aiškiai savo nusiteikimą į veidą pliekstelti.

Galime gyvai jausti, kokia buvo vysk. Jurgio padėtis bei nuotaika. Jam reikėjo be galo daug išminties, ramumo, takto. Iš kurios pusės prie to nuodingojo ežio prieiti, kaip į jį prabilti, kaip su juo elgtis. Reikšmingas, net lemtingas buvo jau pirmas jo pasirodymas miniai katedroj, sakykloj, ir pirmas žodis. Kaip jis tai atliks?

Atliko labai gerai. Paliko įspūdį geriausią, kiek tai įmanoma esamose aplinkybėse. Gyvai įsivaizduoju jį, pirmą kartą stovintį Vilniaus katedros sakykloj: stambaus vyro stotas, kurį daug augštesnį daro vyskupinė mitra ant ganytojo galvos, kuriam daug orumo prideda iškilmingas vyskupo apdaras su ganytojinės valdžios ženklu — puošniu pastoralu — lazda rankoj. Ryškūs, įspūdingi vyro veido bruožai; po galinga išminčiaus kakta gilios akys, tvirtai, perveriamai žvel-

giančios į žmogaus sielą. Stiprus, gražaus tembro balsas, pripildąs visą erdvę..

Kad neliktų nesusipratimų, vyskupas iš karto pasisako, kas esąs: Esu lietuvis (kad lietuviai nebūgštautų, begu jis neišsižadėsiąs savo tautybės). O kad lenkai nesibijotų, jog jis imsiąs juos riesti į lietuviškąją liniją (kaip kad savo laiku padarė vyskupas Karevičius Kaune), vyskupas aiškiai pabrėžė savo bešališkumą: Esu lietuvis, bet, kaip regite, kalbu į jus lenkiškai. O noriu išmokti ir baltgudiškai, kad visiems būčiau lygiai naudingas patarnauti. Ateinu vardan to, kuris yra meilės ir taikos Kunigaikštis. Skelbsiu Jo meilę, kuri atneš taiką.

Ir prasidėjo vyskupui Jurgiui sunki darbymetė, pilna nemalonumų — šmeižtų, kaltinimų, grasinimų. Nuostabu: jis išbuvo Vilniaus vyskupu septynerius metus; per tą laiką septynis kartus keitėsi ten okupacijos bei valdžios. O jis, lyg tas galiūnas ąžuolas, visą laiką išliko savo vietoje, sau lygus, savo teisės bei meilės liniją tvirta ranka vedąs, nepaisydamas visų priešų puolimų, audras nugalėdamas savo šviesia, meilinga, protinga rimtim bei tvirtybe.

Sudiev Vilniaus sostui

1925 metais Lenkija sudarė su Š. Sostu konkordatą. Savaime iškilo ir Vilniaus vyskupo klausimas. Lenkai, kurie jėga paglemžė Vilniją ir visam pasauliui pratriūbijo ausis, kad toji Vilnija esanti visai lenkiškas kraštas ir nė girdėti nenorinti apie kokias ten Lietuvos teises ar kokį lietuviškumą, visur, tad ir Romoj,

kalte kalė, kad Vilniuje privaląs būti grynai lenkas vyskupas. Tad Š. Sostui susidarė opi padėtis: atsispirti lenkų pretenzijoms ir paremti niekuo nekaltą, o tokį kaip retai tinkamą vyskupą, ir tuo užsitraukti Lenkijos nepasitenkinimą ir su tuo susijusias gal toli einančias nelemtas pasėkas, arba nusileisti lenkams, o įžeisti Lietuvą.

Tą sunkią Š. Sosto padėtį gerai suprato vyskupas Matulevičius ir pasiryžo ją palengvinti: savo valia, vardan šventos ramybės, atsisakyti nuo garbingo Vilniaus sosto ir vėl tapti paprastu vienuoliu. Ką ir padarė. Lengva suprasti, kaip laisvai atsiduso Vatikanas. Vienkart ir nusiminęs, ir džiaugdamasis, priėmė kilnaus vyskupo atsistatydinimą, leisdamas vėl atsidėti savo vienuolijai ir numatydamas jam naujų svarbių uždavinių. Kaip paprastai tokiais atvejais, atsistatydinusiajam hierarchui buvo suteiktas titulinis arkivyskupo laipsnis.

Teisėtai perdavęs kam reikiant vyskupijos reikalus, vyskupas nuvyko į Romą, manydamas visai atsidėti savo vienuolijai. Ir netrukęs ėmės darbo savo paprastąja ramia energija. Veikiai atliko du svarbius darbus: įsteigė generalinį Marijonų namą ir studentams kolegiją.

Bet nebeilgai teko jam Romoj darbuotis. Š. Tėvas Pijus XI skiria jam naują svarbią, bet ir malonią naštą — grįžti į tėvynę Apaštališkuoju vizitatorium ir sutvarkyti neatidėtinus svarbius bažnytinius reikalus.

O religinė - bažnytinė padėtis Lietuvoj anuo laiku buvo, bendrais bruožais, tokia:

Nors lietuvių masės tebebuvo, apskritai imant, giliai tikinčios ir prisirišusios prie Katalikų Bažnyčios, tačiau ir tikėjimui bei Bažnyčiai priešingos jėgos stiprėjo, plito ir ėmė aktyviai kovoti dėl savo idealų per spaudą, gyvu žodžiu, per seimą, liberalizmo, socializmo, masonerijos, net komunizmo pavidalais. Net katalikų tarpe (o ką jau bekalbėt apie kitus) kilo nepasitenkinimas Š. Sostu dėl jo tariamo lenkų protegavimo Vilnijos klausime, taip jog būta net aštrių išsišokimų prieš Š. Sosto atstovybę. Reikėjo visus tuos neaiškiuosius klausimus išsiaiškinti, pairusius santykius su Š. Sostu išlyginti, sudaryti konkordatą - sutartį, kuri sutvarkytų pagal bažnytinius įstatymus Kat. Bažnyčios padėtį Lietuvoje ir sunormuotų čia Bažnyčios su valstybe santykius, kiek įmanoma tinkamiau. Buvo čia dar vienas įvykdytinas dalykas: Lietuvos vyskupijos priklausė prie įvairių kraštų bažnytinių provincijų. Buvusioji Seinų, paskiau Vilkaviškio vyskupija priklausė prie Lenkijos bažnytinės provincijos; senoji Žemaičių vyskupija — prie Rusijos Mohilevo metropolijos, taip pat ta dalis Vilniaus vyskupijos, kuri teko Lietuvai; Klaipėdos krašto katalikų Bažnyčia priklausė prie vokiškos provincijos. Reikėjo dabar tas vyskupijas išvaduoti iš svetimųjų provincijų ir sudaryti savą, lietuvišką bažnytinį vienetą. Čia iškilo klausimas — ką daryti su labai plačia Žemaičių vyskupija? Religinės kultūros labui reikėtų ją padalyti bent į tris vyskupijas, kad tuo būdu, decentralizavus aną didįjį vienetą, labiau suklestėtų atskiros dalys. Būta ir dar kitų svarbių tvarkytinų reikalų — besmunkančios krašto dorovės pakėlimas, kaikurių dvasiškijoj įsibrovusių negerovių

pašalinimas, dvasinių seminarijų padauginimas bei senosiose disciplinos bei mokslo sustiprinimas ir t.t.

Atvykęs į Lietuvą visų tų reikalų tvarkyti, arkivyskupas Matulevičius, apsipažinęs su padėtim, nuliūdo. Kun. dr. Vaišnora duoda ištrauką iš jo laiško, rašyto iš Kauno: „Pamatęs, kokia čia padėtis, verkiau. Melskitės, kad Dievas duotų man jėgų nugalėti visas sunkenybes“ (*minėtasis straipsnis*). Toks tvirtas vyras — ir verkė! Matyti, rado tikrai rimtų blogybių ir tai nemaža; o juk jam ne juokais rūpėjo žmonių dorovė (ypač savo lietuvių brolių) ir su tuo susijusi Dievo garbė ir Bažnyčios skaistumas.

Tad Dievo vyras visu uolumu, taktu, meile, išmintim ėmės darbo. Deras su vyriausybe, tarias su vyskupais, su Š. Sosto atstovu, sueina į sąlytį su katal. organizacijomis, kalbas su atskirais reikšmingesniais asmenimis, darbuojas, galima sakyti, dieną - naktį. Ir trumpu laiku padaro didžiulį darbą — įkuria Lietuvos katalikų Bažnyčios provinciją. 1926 metų pavasarį dalykas jau sutvarkytas. Didžioji Žemaičių vyskupija padalyta į tris: Kauno metropolinę arkivyskupiją, Panevėžio vyskupiją, Telšių vyskupiją; Vilkaviškio vyskupija sudaroma iš buvusiosios, lenkų neužgrobtosios, Seinų vyskupijos dalių; iš Vilniaus vyskupijos dalies, kur teko Lietuvai, sudaryta Kaišiadorių vyskupija; Klaipėdos kraštas priskirtas prie Telšių vyskupijos, kaip klaipėdiškė prelatūra. Kauno arkivyskupu metropolitu paskirtas buvęs Žemaičių vyskupijos vyskupas pagelbininkas Juozapas Skvireckas (vyskupas Pranciškus Karevičius buvo jau išprašęs iš Š. Tėvo, kad jį paleistų nuo Žemaičių vyskupo pareigų ir leistų įstoti į Mari-

jonų vienuoliją). Panevėžio vyskupu liko Kazimieras Paltarokas, Telšių — Justinas Staugaitis (vienkart ir Klaipėdos prelatūros valdytojas), Kaišiadorių — Juozapas Kukta, o Vilkaviškio vyskupu pasiliko senasis Seinų vyskupas Antanas Karosas. Naujuosius vyskupus skiriant, Romoj daug nusvėrė arkiv. Matulevičiaus žodis.

Taip gražiai išsprendęs Lietuvos bažnytinės provincijos problemą, arkivyskupas būtų galėjęs kiek pasilsėti. Ne. Jis, nepaisydamas fizinio nuovargio, dar vyksta į USA, lanko lietuvių parapijas, sakydamas pamokslus bei prakalbas (iš viso jų pasako apie 200). Ir vėl grįžta Lietuvon toliau dirbti Apaštališkojo vizitatoriaus darbo: lanko, reformuoja kunigų seminarijas, vienuolynus, padeda vyskupams tinkamai susitvarkyti naujai įkurtose vyskupijose. Jam ant širdies guli dar vienas svarbus dalykas — konkordato Ap. Sosto su Lietuvos vyriausybe sudarymas. Rašo projektą. Lengva pasakyti: rašo. Bet tu, žmogau, parašyk taip, kad būtų priimtinas ne vien Lietuvos vyriausybei, o ir, ypač, Šv. Sostui.. Bet to konkordato sudarymas ne jam buvo skirtas: kiti pasinaudojo priruošiamu jo darbu ir tą darbą apvainikavo gražia sėkme, o jis nuėjo pas Dievą, kuriam taip ištikimai tarnavo. Nors dar tebuvo nepilnų 56 metų amžiaus, tačiau įtemptas ilgametis darbas, griežta askezė ir daugybė nemalonumų, kuriuos patyrė gyvenime, išsėmė jo kūno jėgas, kūno, kur nuo mažens buvo neperstiprus. Tad, kai ūmai surėmė jį apendicito skausmai, o jis, pripratęs skausmus kantriai kęsti, nepasiskubino gydytojo pagalbos, atėjo mirtis. Nors operaciją darė prityręs specialistas prof.

Hagentorn, betgi besą jau pervėlu: apendiksas pratrūkęs, ir įsigalėjęs plėvės uždegimas.

Laidotuvės buvo didingai liūdnos, įspūdingai rimtos. Gailėjomės to didžiojo vyro mes, jo mokiniai, gailėjos jo marijonai, jo dvasios sūnūs, gailėjos visa Lietuva, praradusi vieną iš didžiausiųjų savo vaikų.

Praradusi?. O, ne! Vien pasiuntusi jį dangun savo užtarėju.

VYSKUPAS KARYS

ARKIVYSKUPAS PRANCIŠKUS KAREVIČIUS

Netekus didelio žmogaus

Ir pamanyk tiktai — jau ir jo nebėra gyvųjų tarpe, to laisvosios Lietuvos bendrakūrėjo, to Kario (kaip jis kartais pasirašydavo), to stambaus, stipraus, judraus vyro, to viską žinančio bei atsimenančio ir noriai šnekančio, to kuklaus, paprasto (kartais truputį perdaug paprasto), kiek keisto demokrato, atviro, drąsiai bei stačiai tiesą kertančio betkam į akis, o nuostabiai gero, o švento ir mielo, mielo vyro.

Vadinas, jis jau įžengė į šaltuosius istorijos rūmus — ir istorikų reikalas jį objektyviai įvertinti. Iš anksto galima pasakyti, jog jie pastatys jį augštai vertybių laiptuose. O mes, paprastieji lietuviai, jau ir patys jį labai augštai vertiname ir stipriai mylime. Jis — vienas iš populiariausiųjų mūsų vyskupų; jis — stačiai — *mūsų* vyskupas.

Kadangi ark. Karevičius istorikams įdomi asmenybė, aš čia noriu jiems paberti žiupsnį atsiminimų, gal jie ras ką nors verta susilasyti. Žinoma, geriausia būtų, kad apie tą asmenį savo atsiminimus surašytų tokie jį arti pažinusieji vyrai, kaip arkivyskupas Skvireckas ar prelatas Šaulys, arba Marijampolės tėvai marijonai, su kuriais jis bent 20 metų išgyveno. Savo

laiku buvau pakurstęs jauną gabų istoriką, kun. dr. Juozą Stakauską nuvykti pas Karevičių ir iš jo tuoj pat iščiulpti kuo daugiausia žinių apie jį patį ir kitką, o ir paraginti senąjį hierarchą, kad ir pats surašytų savo atsiminimus. Stakauskas nuvažiavo, klausinėjo, surašė, o svarbiausia — sužinojo, kad arkivyskupas rašąs atsiminimus. Ar baigė? ir kame dabar tie rankraščiai?.. Įdomių gabaliukų apie ark. Karevičių turįs (kaip pats man sakės) artimas arkivyskupo giminaitis, mūsų talentingasis keistuolis Adomas Galdikas. Jis yra mane prašęs pas jį atvykti ir jo atsiminimus susirašyti. Deja, ligšiol man nebuvo progos tai padaryti. Jei man iš viso nebepasisektų su Galdiku tą darbelį atlikti, tegu kas nors kitas tuo pasirūpina: ark. Karevičius vertas, kad surinktume visas apie jį smulkmenas.

Palangoj

Pirmą kartą savo gyvenime pamačiau Pranciškų Karevičių mūsų neužmirštamoj Palangoj, vasarą, bene 1896 m. Grįžtu iš miestelio namo pro senosios klebonijos sodą — o ten dalgiu bežybčiojąs po žolę kažkoks kunigas - ne - kunigas, be sutono, vien lengvu pussutoniu (be rankovių) apsivilkęs, baltų marškinių rankovių neatsiraitojęs.. Taip, kunigas, pusamžis, išblyškusiu liesu veidu, ryškiais bruožais, ilgoka smaila nosim, plonas lūpas ryžtingai sučiaupęs, į savo darbą įsimiręs.. Savo amžiuje to dar nebuvau regėjęs — kad kunigas dirbtų tokį prastą darbą, ir tai viešai, ir tai dar toj poniškoj Palangoj, kur dailūs lenkų kunigėliai vaikštinėja, kaip puošnios lėlės, mandagiai šnekučiuodami su

gražiomis varšaviankomis ir saikingai juokauja su elegantiškais jaunuoliais. Papasakojęs apie tą dyvą saviškiams, sužinojau, jog tai esąs Karevičius, augštas ir mokytas kunigas iš pat Peterburgo, kunigų seminarijos profesorius, netgi inspektorius! Mat, dėl sveikatos taip besimankštinąs. Keleri metai vėliau dar vieną kartą mačiau jį bepjaunantį šieną toje pat Palangoj, tik kitoje viloje. Bet niekuomet daugiau Palangoj nebemačiau nė vieno kito kunigo taip besimankštinančio.

Iš anų laikų dar vienas vaizdas su Karevičium man įstrigo vaizduotėj: toj pat Palangoj vasaros atostogose, dar būdamas gimnazistas, nuėjau vieną rytą į bažnyčią. Presbiterijos klauptuose, kairėj didžiojo altoriaus pusėj, beklūpą po mišių bei komunijos, paskendę mąstyme, Karevičius ir nepažįstamas jaunutis klierikas (dėl ko pasiliko man atminty, kad tai, būtent, klierikas ir tai Peterburgo seminarijos, dabar nebeatsimenu). Taip gražiai besimeldžiančių kitų žmonių nei prieš tai, nei vėliau savo gyvenime nėra tekę matyti. Ilgai veizdėjau ir grožėjaus.. Tas Karevičiaus veidas, anuomet dar jaunas, tiesiog lyg kokio senovinio Romos senatoriaus ar konsulo, ar imperatoriaus, vyriškai gražus, ryškiabruožis, asketiškai liesas, išblyškęs, dabar paskendęs kontempliacinėj maldoj, toks lyg iš vidaus peršviestas, toks skaisčiai dvasiškas.. Ir to klierikėlio jaunutis, labai gražus, neprasčiokiškais bruožais veidas, tartum Aloyzo Gonzagos arba Stanislovo Kostkos, švyti amžinybės saulėj.. Iš tikrųjų, tai buvo, anot š. Pranciškaus Asyžiečio, nebylys pamokslas, pavyzdžiu bylojąs ir žavėte žavįs..

Na, betgi tas kanauninko Karevičiaus pavyzdys ir

traukė savęspi maldingesniąsias dūšias! — suprantama, pirmiausia ir ypač moteris maldininkes. Į tą šventąjį verpetą pateko ir mano sesė Barbora, kuri buvo šeimininkė mano tėvo laikomojo mokiniams buto Palangoje. O ši kaipgi ištvers nepapasakojusi savo dvasios tėveliui apie savo broliuką, kuris, girdi, norįs eit į kunigus! Ir kaip gi nepaprašys užeiti pas mus! O populiarusis kanauninkas profesorius, žinoma, nepasididžiavo ir užėjo. Tuokart saviškiai ir mane jam pristatė. Kiek atmenu, šneka nebuvo ilga. Labiausiai man paliko atminty mano tėvelio klausimai, be nebus kokių kliūčių man į kunigų seminariją priimti (nors tas stojimas į seminariją buvo dar labai toli). Ir tėvelis papasakojo tam didžiajam žinovui savo abejojimus. Kaip šiandien atsimenu Karevičiaus išvaizdą, kai jis trumpai drūtai pateigė, jog mano tėvo abejojimai neturį pagrindo: jis tai pasakė kažkaip savotiškai sudarydamas iš savo burnos pailgą statmeninį „O“, betgi tuoj pat jį iškraipydamas, lyg turėtų burnoj karštą bulvę ar ką. Ir sakė tai kažkaip linksmai, nors stengdamasis būti orus.. Pasiliko man bendras įspūdis — tas kunigas visai nebaisus, dargi jaukus!.. Tas įspūdis paliko ir per visą gyvenimą: net ir arkivyskupu likęs, Karevičius pasiliko visai nebaisus — toks paprastas, populiarus, pilnas humoro, savas.

Trečią kartą susitikau kanauninką Karevičių po bene penkerių metų vėl Palangoj per vasaros atostogas, kai buvau baigęs septintąją klasę Liepojos gimnazijoj. Karevičius klausė, kaip ten su seminarija? ar bemanau ten stoti? Atsakiau, jog taip. Tuokart jis ėmė kalbinti, kad stočiau į Peterburgo seminariją, kur jis

pats profesorius. O ir po tų penkerių metų jis vis toks pat paprastas bei jaukus, taip, jog aš visai laisvai atsakiau nenorįs taip toli nuo savo krašto važiuoti, tad stosiąs į Kauno Žemaičių seminariją. Karevičius ėmė įtikinėti, jog visais atžvilgiais būsią verčiau stoti į Peterburgo - Mohilevo seminariją: toje arkidiecezijoje, kuri laiko apglėbusi didesnę dalį Europos Rusijos ir visą Sibirą, esą permaža kunigų, o kaip ten reikią pasišventėlių. Tad aš, jei jaučiąs pašaukimą į kunigus, turįs labai gyvai tą reikalą atjausti, pasiaukoti ir tapti tokiu misionierium!

Čia pasijutau keblioj padėty: nesutikti su tuo kilniu kunigu tai reikštų pasirodyti esant menku idealistu (tad kažin ar vertu kunigystės), o sutikti būtų taip nemalonu, tiesiog sunku, nes taip nesinori bastytis kažkur ten į tolimą šaltą Peterburgą mokytis, o paskui vykti į dar daug tolimesnį Sibirą, į tikrą tremtį, į pusiau laukinį gyvenimą!.. Ne! tai neįmanoma!.. Tad, kadangi Karevičius buvo toks savas, toks neslegiąs savo autoritetu, aš gana lengvai ryžaus jam griežtai pareikšti, jog stosiąs būtinai į Žemaičių seminariją!.. Ir kanauninkas, būsimasis arkivyskupas nieką teparodė veide, ką manąs apie mano idealistinę vertę.. Bet širdy, turbūt, pamąstė: Ech, vargše, tu, vargše!.. Bet suprantu ir moju ranka!.

Peterburge

Ir vėl keletą metų nebesusitikau gerb. Kanauninko. Tuo tarpu suskubau pabaigti gimnaziją Liepojoj ir kunigų seminariją Kaune ir jau studijavau Peterburgo dvas. akademijoj, kada, bene antraisiais metais, kan.

Karevičius padarė man tiesiog staigmeną — každėlko ryžęsis mane aplankyti toje akademijoje. Besąs visai toks pat kuklus bei paprastas lyg tartum kaimo klebonėlis: žmogus jokiu būdu tuokart nebūtum nė spėte spėjęs, jog tas neįmantrusis kunigas bus kadaise vyskupu ir tavo tiesioginiu galingu viršininku! Kaip paprastai jauni žmonės, ir aš nesugebėjau tuokart dar suprasti vyresniojo visos vertės ir jaučiau savo širdy tam tikrą lyg proteguojamą nusistatymą jo atžvilgiu, gal nesąmoningai jausdamas tariamą savo viršenybę.. O, sancta simplicitas!

Apie ką anąkart kalbėjovos, nūn nebeatsimenu tiksliai. Rodos, tarp kitko, tuokart jis man pasipasakojo (o gal jau pirmiau Palangoj), jog atsisakęs nuo inspektoriaus pareigų seminarijoj, kadangi jam esą nepakenčiama viešai bei slapta sekioti klierikėlius (ko inspektorius negali išvengti). Kaip tai panašu į Karevičių — tokį drąsiai atvirą, nuoširdų, paprastą žmogų!

Beje, prisiminiau: tą kartą jis gal ne vien mane panoro aplankyti — juk jis tuokart akademijoj turėjo eilę savo seminarijos auklėtinių — tad, turbūt, ir juos tuokart aplankė.. Iš tų jo auklėtinių mano kurse buvo trys: Abrantowicz, Iwicki, Wasilewski (iš jų baltgudis Abrantowicz vėliau pasidarė Minsko vyskupo Lozinskio generalvikaru, o dar vėliau — apaštališkuoju bene vikaru, ar ką, Tolimuosiuose Rytuose ar bent Mandžurijoj; kaip toks, jis vieną vasarą prieš pat Antrąjį Pasaulinį karą buvo kažkaip užklydęs net Palangon, kur man teko jį susitikti).. Kan. profesoriaus klausytojai seminaristai mums pasakojo, jog Karevičius, kaip profesorius, buvęs labai įdomus, ypač kada dėstydavęs pa-

storalinę (sielovadinę) teologiją: papasakodavęs begales įdomių iš tikrojo gyvenimo atsitikimų, kurie puikiai nušviesdavę sielovadinę teoriją. Ne dyvai: juk Karevičius buvo ir klebonu svarbiose parapijose, kaip va, Samaroje.

Jau Žemaičių vyskupas

Ir vėl praėjo ilgokas tarpas, iki vėl teko susitikti Karevičių, šį sykį jau nebe kanauninką bei profesorių, o jau kaip tik tą, kurio niekas nė tikėte nesitikėjome — kaip Žemaičių vyskupijos vyskupą! Buvau jau palikęs Peterburgą, pasisukinėjęs po Vakarų Europą, ketverius metus pasidarbavęs Telšiuose kapelionu ir galop nutūpęs Kaune 1913 metais.

Tų metų rudeniop mirė šventasis vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas. Iškilo klausimas, kas užims jo paliktąjį Žemaičių vyskupijos sostą. Įvairiai spėliota. Ne vienas lietuvis patriotas būtų norėjęs, kad Žemaičių vyskupu liktų visų branginamasis poetas Maironis; jei jau ne jis, tai bent kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, kelių Mohilevo metropolijos arkivyskupų metropolitų sekretorius, vyras praktikas, diplomatas, turįs nemažų gabumų bei gerą liežuvį, didelis patriotas, kokių anais laikais mums taip reikėjo. Kaikas manė anuomet, jog galįs būti paskirtas ir kitas didelis patriotas bei visuomenės veikėjas kun. Konstantinas Olšauskis. Kaikas, kas geriau pažinojo a.a. vyskupą Cirtautą, galėjo mėklintis, jog jis bus jau pristatęs Romai savo kandidatą kanauninką Juozapą Skvirecką, Š. Rašto vertėją, Žemaičių seminarijos profesorių, uolų bei prity-

rusį dvasinės Žemaičių konsistorijos darbuotoją. Paskiau iš tikro šaltinio sužinojau, jog taip ir būta: jog Cirtautas pristatęs Š. Sostui kandidatu į savo įpėdinius savo mylimąjį kanauninką Skvirecką. Bet mūsų veikėjų vilniečių dalis šio kaip tik nenorėjo, o norėjo vieno iš anų ir ėmė žygių, kad Skvirecko kandidatūra nepraeitų per rusų vyriausybės rankas, kadangi šioji, pagal konkordatą, turėjo teisę statyti savo kontrkandidatus, jei Š. Sosto kandidatai buvo jai dėl kokios priežasties nepriimtini. Nepriimtinas jai atrodė kan. Juozapas Skvireckas, o Š. Sostui neprimtini atrodė rusų vyriausybės kandidatai. Tad, po tam tikrų derybų, liko priimtas kompromisinis kandidatas, abiem šalim priimtinas, tylus, kuklus, doras kunigas, rusų vyriausybei neįtartinas, o Š. Sosto gerbiamas ir branginamas — būtent, kanauninkas profesorius Pranciškus Karevičius. Tai buvo 1914 metų pavasaris.

Dar ne visam teapsistojęs Kaune, Karevičius jau atliko vieną svarbų bažnytišką, o vienkart patriotišką žygį — paskyrė (net neatsiklausęs Žemaičių vyskupijos kapitulos pritarimo) tris prelatus ir vieną kanauninką: prelatais — Maironį - Mačiulį, Jakštą - Dambrauską ir Gražbylį - Januševičių, o kanauninku — Konstantiną Olšauską, kurs anuomet buvo labai gražiai pasižymėjęs savo didžiais nuopelnais „Saulės" draugijai (jos įkūrėjas, sumanus bei veiklus jos vedėjas - pirmininkas ir „Saulės" rūmų pastatytojas). Nors tas naujojo vyskupo žygis iššaukė kapitulos protestą, ir klausimas atsidūrė Romoj, tačiau Lietuvos visuomenė jį sutiko labai palankiai ir buvo vyskupui dėkinga.

Vyskupas Karevičius atvyko į savo sostinę Kauną,

kaip tikras vyskupas — jau pakonsekruotas bene buvusioje savo darbovietėje Peterburge (Petrograde - Leningrade) savo buvusiojo viršininko Mohilevo metropolito - arkivyskupo. Savo ingresą (iškilmingą įžengimą) į senelę katedrą vyskupas atliko (toliau teikiu monsinjoro Kazimiero Šaulio laiško dalį) „1914 metais, vieną gražų vasaros sekmadienį ar šventadienį. Ingreso ceremonija buvo ruošiama labai iškilminga. Žmonių buvo labai daug: netilpo katedroje, daug kam teko stovėti ore. Į ingreso iškilmes buvo atvykę ir diduomenės, t. y., stambesniosios dvarininkijos atstovų, tituluotų ir netituluotų. Ingresas prasidėjo naujojo vyskupo inauguracijos pamokslu. Savo pamokslą vysk. Karevičius pasakė žemaitiškai augštaitiška lietuvių kalba. Lenkiškai nė žodžio. Pamoksle „ištvojo" reikalą kelti švietimą, rūpintis visuomenės bei liaudies padėties pagerinimu. Kaikuriuos veikėjus (dar gyvus) paminėjo - pagarbino vardais, pavardėmis. Ypač pagyrė kun. Olšauskį už jo veikimą per „Saulės" draugiją.

„Seniau buvo įprasta, kad po ingresinio pamokslo naujas vyskupas priimdavo iškilmingai susirinkusių atstovų sveikinimus. Taip buvo numatyta ir šį kartą. Po to būdavo visi atstovai kviečiami į vaišes. Ponijos atstovai, išgirdę, kas buvo ištvota bažnyčios sakykloje ir iš viso padarę išvadas iš naujojo vyskupo elgesio, tarė, kad tai ne jų, o „mūsų" (litvomanų) luomo žmogus, ir jį suboikotavo. Pagal buvusią anuomet tradiciją, vyskupas buvo laikomas pakeltu ir priimtu į obivatelių luomą (stan obywatelski). Stambiesiems dvarininkams pasirodė, kad vyskupas Karevičius į tą obivatelių luomą netinkąs".

Ligi čia monsinjoras Šaulys. Labai ačiū jam už suteiktąsias man žinias, kurios arba patvirtino, ką pats atsiminiau, arba papildė, ko negalėjau žinoti. Pats monsinjoras buvo daug geriau už mane informuotas, kadangi juk buvo buvęs jau a.a. vysk. Cirtauto sekretorium, o po šio gyvos galvos ėjo tas pat pareigas ir po kapitulos vikaru kan. Barausku, ir perėmus vyskupiją valdyti vyskupui Karevičiui.

Anuomet tie vysk. Karevičiaus pirmieji „pasmarkavimai" patiko turbūt visiems lietuviams patriotams (lenkuojantiesiems, žinoma, baisiai nepatiko). Be abejo, būta ir lietuvių patriotų, ypač vyresniųjų tarpe, kurie ne visai tesutiko su ta radikalia bei ūmia tvorų vertimo taktika — nes juk būtų buvę galima tai pat pasiekti ir gudriai diplomatiškai, palaipsniui bei švelniai, nedaužant buože kaktų. Bet juk vysk. Karevičius nebuvo gimęs politiku, juoba diplomatu: jis buvo nuoširdus, tiesus, drąsus kunigas - ganytojas, kurs visa širdim veržės į tiesą bei teisingumą. Mes jaunieji (anuometiniai), nors kartais teorijoj ir paabejodavome naujojo vyskupo taktikos tobulumu, tačiau, kaip paprastai jaunimas, vistik džiaugėmės jo radikalumu, jo patriotizmu, jo bažnytišku uolumu. Dabar, atrodė mums, galėsim išsijuosę pasidarbuoti ne vien Bažnyčios, o ir Tėvynės labui, eidami tobulai išvien su savo dvasiniu Ganytoju, o ne taip, kaip kartais būdavo ligšiol.

Naujasis vyskupas nebuvo užsidarėlis, kurį susitikti galima vien jo rūmuose, priimamajame kambary: jis ėmė be ceremonijų, vienas pats, pėsčias (ne kaip seniau vyskupai) rodytis viešai, tai pasivaikščiodamas, tai kurį nors kunigą netikėtai aplankydamas, ypač ser-

gantį. Toks populiarumas mums jauniesiems labai patikdavo, nors kartais kiek ir varžydavo — kadangi nežinojom dienos nei valandos, kada gali užgriūti kaip Perkūnas pats didysis viešpats! Tik nereikia manyti, kad jis būtų norėjęs mus sekioti ir ką nors tinkama ar netinkama susekti: ne, jis vien mėgo savo žmones ir jų pasiilgdavo. Vienkart, žinoma, ir apie gražius bei naudingus dalykus pasikalbėdavo, taip paprastai, visai tėviškai, netgi draugiškai.

Audra atūžė

Bet neilgai teteko mums mažiukams taip idiliškai (nors ir su lašu pagarbios baimės) su vyskupu Karevičium bendrauti. Kaip perkūnas iš giedro dangaus, sugrumėjo žinia: serbų patriotas Prinkipas Sarajeve nušovė Austrovengrijos sosto įpėdinį Praną Ferdinandą su gražuole jaunąja jo žmonele!.. Ir prasidėjo, prasidėjo!.. Austrijos ultimatumas Serbijai, šios atsisakymas jį vykdyti.. Mobilizacijos.. Karo paskelbimai kits kitam.. Ir sudundėjo patrankos, ir sutratėjo šautuvai.. Ir prasidėjo pasaulinė katastrofa, kuri ir šiandien dar nėra pasibaigusi.. Ir kažin kuomet pasibaigs? Ir kaip pasibaigs?..

Tai buvo 1914 metų vasara. Nuostabiai graži vasara. Vidury Europos seniai nebebūta didelio karo — tad jį vaizdavomės gana naiviai: juk kariauja kultūringos valstybės — tad ypatingų karo baisenybių nebus! Pagaliau — juk ir pats karas tetruks apie tris mėnesius (taip pranašavo ekonomistai bei karo dalykų žinovai) — ilgiau niekas neištvertų..

Bet eina mūšiai po mūšių, mėnesiai po mėnesių, o galo nė iš tolo nematyti!

Iš pradžių gana ramiai iš tolo sekėme karo eigą — vis dar gana toli nuo Lietuvos.. Niekas dar nesiruošė palikti savo kraštą ir bėgti giliau į Rusiją nuo piktųjų vokiečių.. Tik pasklido gandas: vyskupas Karevičius išvažiavo į Kaukazą mineralinių vandenų gerti ar kalnų oro bei saulės į organizmą semtis.. Tai nieko nenustebino: kai reiks, vyskupas sugrįš!..

Bet štai vokiečiai sausio mėnesį 1915 metų ėmė smarkiai mušti rusus Rytprūsiuose, o vėliau ir veržtis į Didžiąją Lietuvą.. Armotos sudundėjo čia pat.. Pasirodė ir svetimi kareiviai mūsų tėviškėse.. Dar vien Suvalkijoj bei Žemaitijoje, ir tai vakarinėse dalyse.. Betgi iš ypačiai niokojamųjų vietų ėmė trauktis pirmieji bėgliai į rytus.. Karo bangos irgi pasiliejo į rytus.. Kaskart gilyn.. Naktimis žioruodavo vakaruose kruvinos pašvaistės ir grumėdavo armotos.. Plito nerimas.. Bėglių bangos krėste apkrėsdavo būgštavimais dar tebesilaikančius savo vietose.. Tad ėmė judėti rytų link ir vidurinės bei rytinės Lietuvos gyventojai.. 1915 gegužyje, man esant Paystry, tarp Panevėžio ir Pumpėnų, vokiečių avangardas jau buvo prasiveržęs beveik ligi mūsų bažnytkaimio, bet dar gavo atsitraukti..

Birželiui einant į galą, pasidarė aišku, jog vokiečiai užlies ir mūsų gyvenamąją vietelę.. O bėgliai vis vis važiuoja pro mūsų šalį į rytus, į rytus.. Gyvenau tuomet tame Paystry dr. St. Stanelio šeimoj. Ką daryti? Bėgti - nebėgti?.. Bet sparnai patys kilnojas.. Dar per kažką atsiklausėme šitos fronto dalies vado, kažkurio ten rusų generolo, ką jis patartų. Jis patarė pasitrauk-

ti iš gresiamojo rajono kur nors tolėliau, sakysim, iki Polocko ar Vitebsko; po neilgo vokiečiai būsią atstumti, ir mes galėsią ramiai grįžti.. Tad ryžomės paklausyti.

Bet kur būtų patogiausia vykti? Mano širdį traukė Smolenskas: ten su prelatu Barausku ir Dvasiškosios Konsistorijos archyvu buvo jau nusikraustęs mano bosas iš „Bažnytinės Apžvalgos" (kurios redakcijoj darbavaus) — būtent, kanauninkas Juozapas Skvireckas.. O juk būtų malonu pamatyti tą senovinį Lietuvos Rytų miestą, dėl kurio, kovojant su rusais, buvo amžių eigoj tiek didžių žygdarbių atlikta, tiek brangaus kraujo išlieta.. Tad atsiklausiau kan. Skvirecką, ar Smolenskas tinka tremtiniui apsigyventi, nes aš norėčiau ten laikinai nutūpti. Kanauninkas atsakė, kad miestas yra visai įmanomas visais būtiniausiaisiais atžvilgiais.. O atrodė, kad vokiečiai jokiu būdu negali pasiekti to miesto. Tad mes visi su Stanelių šeima ryžomės ten dangintis.

Nemažo vargo lydimi, nuvykome į tą gražų senovinį miestą birželio gale, manydami išvengę galop visų karo baisenybių ir dabar atsilsėsią, iki baigsis karas. Bet vieną gražų sekmadienio rytą, man užėjus į kleboniją po mišių arbatos, įpuolė į valgomąjį susijaudinęs klebonas Augla (lietuvis) ir mums be galo nustebusiems uždusęs pareiškė: „Vokiečiai jau palei Oršą!".. O tai yra nuo Smolensko tik apie 70 kilometrų..

Tai buvo garsusis vokiečių tuokartinis žygis, — taip vadinamasis „Vilniaus maišas", — kai vokiečių armijai pasisekė giliai prasiveržti pro rusų frontą, norint plačiai apsupti dideles rusų jėgas, tuo būdu pakartoti

Moltkės manevrą iš 1870 - 71 metų karo ir galbūt baigti karą dideliu laimėjimu. Bet vokiečių jėgos pasirodė persilpnos tokiam didžiuliam kąsniui atkąsti: rusai gangreit atlenkė vokiečių žirklių smaigalį ir užkimšo spragą. Tačiau užpakaly apsuptoji didelė Kauno tvirtovė po neilgo apgulimo gavo vokiečiams pasiduoti.. Vadinas, mano bei kan. Skvirecko buveinė jau vokiečių rankose, ir viltis ten grįžti nusmuko į neaiškų tolį..

O vistik po kelių mėnesių kuo neteko grįžt į Kauną! Ir vis per tą neapskaičiuojamąjį vyskupą Karevičių: jam nusibodo Kaukaze laukti, kada atsivers laisvos durys į jo avidę, Žemaičių vyskupiją, o ir gero ganytojo pareiga šaukė grįžti pas aveles.. Tad štai gaunu iš Kaukazo jo laišką, pranešantį, kad jis darąs žygius gauti leidimą grįžt per Švediją bei Vokietiją į Lietuvą; ir aš turėsiąs, draug su kan. Šauliu bei kun. Paltaroku, drauge vykti, nes man teksią būti Žemaičių kun. seminarijos dvasios tėvu.

Gąste nusigandau: jaučiaus visai netinkąs tam uždaviniui. Tad parašiau vyskupui nuoširdų laišką, aiškindamasis, kad visai neturįs skiriamajai pareigai reikiamų ypatybių. Ir laukiu atsako..

Bet, užuot atsako, susilaukiau paties vyskupo.

Buvo tai rugsėjo 8 (21) diena 1915 m., Š. Mergelės Marijos gimtoji diena. Kaip tik tą dieną man teko sakyti pamokslą lietuviams tremtiniams. Įsilipęs į sakyklą, žvilgteriu į presbiteriją — ogi kas ten? Nagi, pats vyskupas Karevičius!. Man tai buvo didelė staigmena, kadangi visai nežinojau jį iš Kaukazo atvyksiant kaip tik į mūsų Smolenską. Niekuomet dar nebuvo tekę sakyti pamokslą kurio nors vyskupo akivaizdoj:

tad galite įsivaizduoti mano jausmą!.. Bet ką veiksi! Esi sakykloj — tad kalbėk!..

Grįžęs į kleboniją, radau ten ir vyskupą. Po arbatos jis ėmė mane ir išsivedė į sodą pasikalbėti (tai — jo maniera). Pakritikavo mano pamokslą, bet gana palankiai. Perėjo prie mano laiško: sutinkąs su mano išvadžiojimais ir nebeversiąs manęs vykti su juo į Kauną. Žinoma, papasakojo apie tą savo sumanymą. Ir dar, ir dar apie kažką, ko dabar visai nebeatsimenu. Bet tai truko labai ilgai, iki galop atsisveikino. Toks jis buvo visuomet: šnekos jam užtekdavo, kiek vien reikiant, ir daugiau..

Betgi to dar negana: po kiek ten laiko žiūriu — jis jau beateinąs į mano Oficierių Slabadą, į Meijerio vieškelį, kur gyvenau su Staneliais. Ten vėl plačiai išsišnekėjome, ir labai nuoširdžiai. Tarp kitko, tarėmės dėl mano ruošiamo lietuviško Chaignono meditacijų leidimo. Davė jis man, anuomet jaunam žmogui, kaip patyręs pedagogas - psichologas, gražių patarimų, kuriuos paskiau minėjau visą gyvenimą. Mokytas, protingas, draugiškas, mielas vyras!

Ir jis išvyko į tolimą, sunkiai tada pasiekiamą Lietuvą, kaip geras ganytojas, draug su K. Šauliu bei K. Paltaroku.. Ir jo nebereregėjau iki 1918 metų vasaros, kai ir aš gavau progos grįžt į brangiąją, tiek išsiilgtąją tėvynę..

Vyskupas lanko Žemaičius

Kaune vyskupo, kiek atsimenu, tuomet nesutikau: jis važinėjo po Žemaičius, vizituodamas parapijas. Banguote bangavo žinios, koks yra tas žemaitis vyskupas

kaip vizitatorius, ko reikalauja iš klebono ir parapijos. Žinios buvo įdomios, nes vyskupas vedąs naują liniją parapijų tvarkyme: klebonas turįs būti uolus socialinis veikėjas, kurti įvairias katalikiškas organizacijas ir joms vadovauti; turįs būti didesnis demokratas santykiuose su parapijiečiais; privaląs įkurti parapijinius komitetus, kurie turėtų įtakos parapijos kultūriniame bei ekonominiame vystymesi. Vyskupas apsilankymų metu stengiąsis susitikti su žmonėmis, juos klausinėjąs apie visokeriopus parapijos reikalus, klausiąs jų nuomonės apie kunigų veikimą; parapijos atstovus per klebonijos pietus sodinąsis šalia savęs garbės vietose; net šiems girdint kritikuojąs vietinių kunigų veikimą..

Tai nugirdę, kunigai subruzdo ruoštis vyskupo modernius reikalavimus patenkinti, ypač draugijas kurti — net dulkės rūksta!

Buvau tą vasarą apsistojęs savo mieloje tėviškėlėje, Gargžduose, netoli Klaipėdos. Klebonu buvo tuomet kun. Baltramiejus Baltrėnas, vabalninkėnas. Buvo tai labai įdomus žmogus. Kuniginius mokslus ėjęs Kaune, Žemaičių seminarijoj, vienkart su Jakštu bei Maironiu. Kiek girdėjau iš jo vienmečių, mokęsis neblizgančiai. Bet pakalbėk su juo nors ir apie mokslingus dalykus! Jis tylės, tylės, klausydamasis, o galop, kad ims tave klausinėti, kritikuoti, reikalauti tikslesnių įrodymų! Net į devintus prakaitus įvarys.. O tikrai pasakius — neką tuose dalykuose apsitryniojęs. Betgi iš viso to elgesio buvo numanu jį turint aiškų, aštrų protą, ypač puikiai pasireiškiantį praktiniuose dalykuose. Buvo labai geras bažnytinės žemės ūkvedys. Autoritetingo, griežto būdo. Žmonės jo prisibijojo. Ponas

ir gana! Ir savo išvaizda jis imponavo: veidas Romos senatoriaus ar Lietuvos senovės etmono. Kas esate matę a.a. kun. Vladą Mironą, lengvai įsivaizduosite kun. Baltrėną. Tik Baltrėnas gal dar narsesnis atrodė. Buvo estetas, gražiai giedojo ir šiek tiek smuiku grojo. Nemėgo didžponių ir paniekinamai juos kritikuodavo.

Betgi vyskupo privengė. Tad, kai pasigirdo vyskupėlį Karevičių besiartinant (jau bene kažkur ten apie Salantus besisukinėjant), mano narsusis klebonas ėmė mane prašyti, kad patarčiau, kas daryti, kad vyskupas nebartų už socialinį neveiklumą. Patariau tuoj įkurti visas vyskupo mėgstamąsias draugijas. Klebonas paabejojo, begu tai begalima: juk tiek maža laiko beliko lig vyskupui apsilankant. Aš klebonėlį nuraminau: nieko nesą lengvesnio, kaip tai padaryti. Tasgatės, kaip gi tai padaryti? juk net vieną draugiją įkurti — tai ne švilptelte švilptelti! O ką jau bekalbėt apie kelias! — O vis tik! atkirtau aš. Ir išdėsčiau aiškutį, lengvutį planą (manau jį buvus šitokį): kurių draugijų reikia? nagi, Blaivybės, Pavasarininkų, Moterų, Labdarybės (juk špitolė yra su keliais senukais, argi ne?), Knygos Mylėtojų! Vadinas, nupirkti penkias nariams įrašyti knygas, surašyti numatomus tinkamus kandidatus nariais, paskirti valdybas, pranešti draugijų bei valdybų nariams, ką tai visa reiškia ir ką turės daryti.. O daryti labai maža: prieš vyskupui atvykstant, visiems susirinkti į kleboniją (būrys ne būtinai turi būti didelis, kadangi juk tie pat asmens gali būti įvairių draugijų bei valdybų nariais) ir susitarti: kas įeis į delegaciją nuo įvairių draugijų, kas ir kokią kalbelę pateiks vyskupėliui (klebonėlis pats bus kalbeles su-

kūręs), kas nuo kurios draugijos įteiks vyskupėliui kokią mažutę dovanėlę (kad ir gėlių, pavyzdžiui). Parapijos mokykla jau gana seniai veikia. Parapijos knygynėlį galima tuoj pat sudaryti: klebonas bei vikaras juk turi atliekamų, o ir neatliekamų, knygelių bei laikraščių (galima ir iš mokyklėlės tam kartui pasiskolinti).. Na, ko gi daugiau bereikia? Juk po karo dar tik pradedama atkusti! Draugijų įkūrimo formalumų dar nesuskubta dėl tos pat priežasties atlikti. Valdybų posėdžių irgi negalėjo būti daugiau negu vienas ar du (argi sunku surašyti šiokį tokį protokolėlį?). Tik drąsiai sulošti vaidinimą — ir visa!

Man pačiam nebeteko matyti, kaip klebonas tai atliko, nes turėjau iš Gargždų netrukus išvykti. Bet vėliau iš paties vyskupo sužinojau: jau esant Kaune, ekscelencija man, kaip gargždiškiui, papasakojo malonų faktą — šalia Salantų kun. Urbonavičiaus, gražiausiai suorganizuota esanti Gargždų Baltrėno parapija, kiek jam, vyskupui, tekę, vizituojant Žemaitiją, matyti!.. Atsargiai nusišypsojau (žinoma, ne dėl Salantų: ten būsimasis prelatas Kazimieras Urbonavičius tikrai puikiai tvarkėsi). Kaip ten toliau tos naujai įkurtosios Gargždų draugijos veikė, man nebeteko girdėti.

Betgi vėl apie vyskupą Karevičių.

Vyskupas liūto urve

Kaip jis lanko parapijas, teko man dar tą pat 1918 metų vasarą pačiam matyti. Buvo tai Jukūbavo bažnytkaimy, 14 kilometrų nuo Gargždų, važiuojant į Kretingą. Gargždiškiai kunigai, žinoma, turėjo dalyvauti.

Nebeatsimenu, kaip ir su kuo ten nuvykau; turbūt, su savo ponu klebonu Baltrėnu ir vikaru Bielazaravičium, tokiu stambiu, šviesiaveidžiu, platakiu, lėtu kunigu, mano jaunesniu seminarijos draugu. Klebonu Jokūbave anuomet buvo kun. Tadas Urbonas, pumpėnietis, buvęs Gargždų vikaras — tad mums artimas vyras. Buvo tai nedidukas, bet gana apskritas, gyvas, linksmas vyrukas, juodplaukis, juodbruvis, gyvom juodvabalio akutėm, maža, beveik moteriška burnike. Kunigas jis buvo labai padorus ir pakankamai veiklus net šalia bažnyčios — tad jam nebuvo reikalo būgštauti apsilankančiojo vyskupėlio. Bet nei „patriūbočių" vyskupui sutikti, nei raitų vaikinų su kaspinais prie krūtinės (ką vyskupas taip mėgdavo — nesgi nuo senovės Žemaičiuose taip būdavo, vyskupui apsilankant), nei organizacijų pasirodymo.. Tad vyskupas nei žodžiu, nei darbu klebonėlio - filialisto akivaizdžiai nepaglostė.. Bet ir priekaištų viešai ar pusiau viešai nepadarė (kas kitur pasitaikydavo)..

Iškilmingos vakarienės metu, kur būta daug kunigų, vyskupas papasakojo labai įdomų savo žygį pas anuometinės Vokietijos galiūnus dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo. Tą vyskupo Karevičiaus pasakojimą būtinai noriu čia atpasakoti, kad paliktų mūsų istorikams gabalas įdomios medžiagos. Kitą kartą, apsilankius pas mane Kaune prieš antrąjį Pasaulinį karą istorikui kunigui Juozui Stakauskui pažvejot iš manęs panašios medžiagos, aš jam papasakojau, ką čia dabar jums paklosiu; betgi, tikrumo dėlei, patariau nuvykti į Marijampolę pas patį tos istorijos, taip sakant, kaltininką — tegu jis pats papasakoja. Stakauskas

nuvyko, iškvotė, užsirašė. Tik ar išliko jo užsirašytieji trupiniai? Tad iš tikrųjų gal ne pro šalį man čia atpasakoti arkivyskupo pasakojimą aną vakarą tolimame Jokūbave prie vaišių stalo.. Jau keturios dešimtys metų po to praėjo — tad kaiką gal nebetiksliai prisiminsiu; betgi svarbesnieji dalykai yra tikri — juos gerai atsimenu.

Ilgas stalas. Sėdi kunigas prie kunigo. O garbės gale — pats ekscelencija. Mūsų visų akys susmigę į jį, kaip į saulę (gal geriau — kaip į mėnulį, nes juk į saulę neilgai tepaspoksotum, o čia teko ilgokai veizdėti bei klausytis, ir akims buvo vien gera) ; o ekscelencija neskubomis valgo sau bene rūgusį pieną su spirgintom bulvėm, pasitepdamas nešykščiai šviežiu klebonišku sviestuku (ką jis vizitacijų metu taip demokratiškai mėgo valgyti) ir kalba, gana skubiai, kartais pagromulodamas žodžius, lūpas palaimingai patampydamas tai apvaliai aplink dantis, tai patimpčiodamas į šalis, ir vis taip stebuklingai žemaičiuodamas (juk mosėdiškis!) :

— Sugalvojom, tasgatės, kad reik man vykti pas vokiečių galvas prašyti, kad paskelbtų nepriklausomą Lietuvos valstybę, o vienkart ir pasiskųsti vietinių vokiečių viršininkų mums daromomis skriaudomis. Tad susirinkau pluoštą gerai paliudytų skundų bei šiaipjau dokumentų ir išvažiavau, gavęs reikiamus leidimus.

Dabar — pas kurį galiūną pirmiausia vykti? Pas patį kaizerį? Ir peraugštas paukštis, ir, nenuteikus pirma mažesniųjų, galėtume visą reikalą prakišti. Yra dar trys dideli viešpačiai: vyriausiasis kariuomenės vadas generolas Hindenburgas, visų vokiečių dievaitis,

ir jo štabo viršininkas, generalkvartirmeisteris, generolas Liudendorfas, kuris, kaip buvo girdėti, ir patį aną dievaitį pasukinėjąs, kai reikia. O dar buvo vienas įžymus Vokietijoj vyras, valstybės kancleris grafas Hertlingas, katalikas.. Tad ar ne į jį pirmiausia kreiptis? Juk katalikas katalikui vis tik artimesnis, nei anuodu liuteronu. Tasgatės, pirma vysksiu pas Hertlingą.

Šis priėmė mandagiai, bet santūriai. Užsiminus apie Lietuvos nepriklausomybę, jis iš karto stačiai ir atvirai pareiškė, kad jis pats esąs ir būsiąs tam priešingas, kadangi juk karas baigsis, Rusija vėl bus stipri valstybė, ir Vokietijai teks su ja skaitytis — tad negalima jos padaryti savo priešu, pripažįstant Lietuvą nepriklausomą. Tad jis čia nieko vyskupui padėti negalįs, nebent patarti važiuoti į generalinį štabą pas Hindenburgą ir Liudendorfą — juodu daug daugiau galį tame reikale nusverti.

Vyskupui nelikę nieko kito, kaip vykti pas Hindenburgą. Ką jis ir padarė.

Nuvyko, gavo audienciją. Kadangi tuo laiku, kai mes to pasakojimo klausėmės, Hindenburgas buvo pasauliui dar lyg koks legendinis didvyris, ir vyskupas Karevičius mums jį kiek gyviau apibrėžė:

Generolas Hindenburgas mane priėmė visai žmoniškai. Besąs nebaugus. Toks augštas, dručkis, plaukai šepečiuku, veidas didelis, platus, apdribęs, akys truputį užgriuvusios, ūsai vešlūs ir ilgoki, visas veidas labai rimtas, o visas stotas stambus — galingas, betgi gerokai mums žemaičiams primena visų mūsų matytąjį Prūsų kiaulių kupčių, kur lioub švaistytis Že-

maičių parubežiais. Tad didesnės baimės man neįpūtė, ir pasirokavova itin įmanomai. Bet dėl Lietuvos nepriklausomybės jis ėmė išsisukinėti: girdi, jis esąs vien kareiva, ne politikas; politinius klausimus savo žinioj turįs generolas Erich von Ludendorff, generalkvartirmeisteris: tad aš turįs nepriklausomybės reikalu į jį kreiptis. Taip ir teko atsisveikinti, mažne musę kandus. Beje, pirma su juo papietavome.

Nuo to generolo nuvykau pas tą tatai Erichą von Ludendorff'ą. Priėmė kariškai prūsiškai. Irgi nemažas vyras, tik nestoras, kaip Hindenburgas; blyškiu pailgu veidu, kietai sučiauptomis lūpomis, mažais ūsiukais. Stotas tiesus, styri, kaip baslį prarijęs.. O tos akys, tos akys! Tokių nebuvau savo amžiuj matęs! Nedidukės, ale kaip grąžtas gręžias į tavo vyzdžius.. O šaltos, nors žaižaruote žaižaruoja.. Tikrai, dega, kaip vilko naktį, nors dabar ir diena. Tasgatės, pasisodino mane priešais save, prieš šviesą ir įsmeigė savo tuos grąžtus man stačiai į pat akių dugną — ir gręžia, ir spigina, ir šaldo..

Aha! manau sau; tu nori mane palaužti, pasismeigęs it vabalą ant spilgų! Tikies, kad neišturėjęs tavo vilko vydžių, nuleisiu akis, sumišiu ir tavo valiai pasiduosiu, kaip, turbūt, kiti daro?.. Kad tu, prūse, nesulauktum!.. Paveizėsim, katras pirmas nuleis ar nukreips akis!

Tad taip, vadinas, spoksova į viens antrą: jis, kaip vilkas, į mane, o aš — į jį.. Praėjo minutė, kita.. dar ir dar.. Tikrai nebežinau, kaip ilgai truko ta mudviejų dvikovė.. Gal penkiolika minučių.. Spoksova nemirkčiodamu: jis — nugalėti, aš — ištūrėti..

Ant galo pagalės — vilko generolas nebeištūrėjo — nukreipė į šalį akis ir po valandėlės, į mane atsikreipęs, prabilo:

— Vadinas, atvykote prašyti, kad paskelbtume nepriklausomą Lietuvą? Nieko sau! drąsus užsimojimas! O ar žinote, ką tai reiškia sukurti naują valstybę, tikrai sukurti, nes mažne iš nieko! Juk jūs lietuviai neturite būtiniausiųjų dalykų, iš kurių kuriama valstybė: nei reikiamų žinių, nei reikiamos medžiagos — administratorių, valdininkų, karininkų, juristų, mokytojų, profesorių, finansininkų, industrialistų, prekybininkų, amatininkų; neturite nei universitetų, nei pakankamai mokyklų, nei galų gale pinigų visam tam įsigyti.. O priešų kiek! Tad argi tai ne tuščios svajonės tuoj kurtis nepriklausomą valstybę! Argi pirma nereikia susikurti bent šiokią tokią nepriklausomą kultūrą, pasiliekant po kieno nors kultūrine bei šiapjau valstybine globa? —

Tos išdidžios kalbos klausantis, man ėmė kraujas virte virti. Matau nieko iš to kalakuto nepešiąs — tad tegu žūna mano ratai su visais tekiniais, o aš bent iškirsiu jam visą tiesą! Todėl šiaip taip ramdydamasis, gana mandagiai sakau jam:

Taip, taip, žinoma! Mes lietuviai — vargšų ir nemokšų tauta, nieko neturinti, netgi nei šiokios tokios kultūros! Žinoma, tai ne vokiečių tauta, tokia turtinga, tokia galinga, tokia kultūringa! Bet štai tie jūsų kultūringieji tautos atstovai — kareiviai bei karininkai ar valdininkai — kaip jie jūsų garbingąją kultūrą mums nekultūringiesiems demonstruoja! —

Ir aš ėmiau generolui pasakoti ryškiausiuosius vokiečių prasilenkimus, švelniai kalbant, su teise bei tei-

sybe. Liudendorfas iš pradžių klausos, klausos, apsiniaukęs, kaip perkūno debesys. Galų gale nebeištvėręs sako:

— Negali būti! Negalimas dalykas! Vokiečių kariuomenė tokių dalykų negali daryti!

— Gali, nesgi padarė. Štai čia bent dalis tų darbelių, įdokumentuotų ir labai tiksliai paliudytų! —

Čia išsitraukiau iš ančio pluoštą, ir tai storą, tų popierių ir rodau.. Jis papuškavo, papuškavo, apsivaldė ir, atlyžęs, niūriai tarė:

— Na, gerai. Pažiūrėsiu, kas galima padaryti. Vykite pas kanclerį poną grafą Hertlingą.. Tuo tarpu aš apsisvarstysiu, kur reikiant atsiklausiu ir ten jums pranešiu telefonu..

Jis stojos, tuo rodydamas audienciją esant baigtą. Atsisveikinęs išėjau ir negaišuodamas išvykau pas Hertlingą.

Šis vėl žmoniškai mane priėmė. Paprašė papietauti. Pietaujam, tasgatės, ir šnekam apie šį, apie tą. Man dingtelėjo: o dabar būtų pati geroji proga įteikti kancleriui mūsų skundus ant vokietalių; nemandagu tai būtų, nemandagu, bet ką veiksi? juk eiti išmintuoju taku neįmanoma: popieriai tuoj pateks į „tarnybines“ rankas ir veikiausiai bus laidote palaidoti; tad užvesiu su kancleriu šneką apie vokiečių žygius Lietuvoj ir kyštelsiu jam pačiam į rankas atsivežtuosius dokumentus. Ir pavedžiau šneką į tą pusę ir po reikiamos įžangos kyšt ranką į antį, čiupt popierius ir brūkšt kancleriui, saldžiai atsiprašydamas, kad taip nelaiku bei ne vietoj tai darau; bet reikalas toks svarbus, ir

būtinai reikia, kad jūs pats ir kuo greičiausiai su juo apsipažintumėt.

Čia netoli sėdėjęs sekretorius šoko prie manęs, prašydamas, kad popierius jam įteikčiau, nes tokia čia tvarka. O aš, apsimetęs prasčiokėliu, jam atsikertu: O, ne, ne! verčiau juos įteiksiu tiesiai pačiam ekscelencijai! Ir įteikiau, kaip sakęs. Hertlingas priėmė ir pažadėjo su dalyku susipažinsiąs.

Pietums besibaigiant ar tuoj po, pranešta kancleriui, jog su juo per telefoną norįs kalbėti generalinis štabas. Pats Ludendorff! Kanclerį sujungė.. Pasikalbėjimas nebuvo ilgas. Padėjęs klausiklį, grafas kreipės į mane:

— Turėjau garbės kalbėtis su ekscelencija generalkvartirmeisteriu Jūsų, Ekscelencija, reikalu: ponas generolas Ludendorffas sutinkąs, kad Lietuva būtų paskelbta nepriklausoma.. Na, tad man nieko kito nelieka (nors pats, kaip sakiaus, esu tam priešingas), vien paruošti reikiamą dokumentą ir nuvežti Jo Didenybei Kaizeriui pasirašyti.

Tuo mano žygis baigės, ir grįžau į Kauną, bylą laimėjęs, bent nepriklausomybės klausimu.

Vyskupas baigė savo žygio istoriją, o mes tik veizdim į jį, stebėdamies: vadinas, šis vyras, kur ten gale stalo sėdi, taip kukliai šypsodamas ir ne be apetito valgydamas, šis asmuo, kurį mes kaip vyskupą labai gerbiame ir netgi kiek prisibijome, bet gerai jaučiame esant toj pasaulio politikoj vien šapelį audroj, taigi šis žmogus turėjo tiek drąsos vykti į aną liūtų olą ir ten spyriuotis net su pačiu Liudendorfu!.. Ir mūsų jam pagarba, dėkingumas ir meilė lyg ant mielių auga. Juk

jauste jaučiame jį atlikus istorinį mums žygį: Lietuvos nepriklausomybės klausimas liko iškeltas pasaulio galiūnų plotmėj, ir nūn nei prancūzams, nei rusams, nei juoba lenkams nebebus lengva jį užslopinti.

Ryto dieną, po iškilmingų š. mišių bei sutvirtinimo, vyskupas taikingai baigė Jokūbavo vizitaciją ir išvyko toliau Žemaičių lankyti. Besusitikau jį vėlai rudenį Kaune, kai jau įstojau darbuotis Dambrausko-Jakšto vadovaujamoj Š. Kazimiero draugijoj.

Vyskupas Kaune

Vyskupas Karevičius ir keletu metų už jį vyresnis prelatas Aleksandras Dambrauskas - Adomas Jakštas beregint susidraugavo bei susibičiuliavo. Kai nūn save klausiu, kodėl būtent juodu taip neatskiriamai sukibo, savaime kyla man šis atsakas: tuodu vyrai buvo labai panašūs keliais pagrindiniais atžvilgiais: abu buvo idealistai, abu kilnūs kunigai, abu mėgę intelektualinį pasaulį bei jo išraišką spausdintą žodį; o be to — abu buvo tos pat kartos žmonės, augę panašioj atmosferoj, ėję mokslus tose pat ar panašiose mokyklose, įsigiję tuos pat papročius bei pamėgimus. Tad visas Kauno senamiestis, net visa senoji Kauno pusė veikiai pastebėjo ir ėmė džiugiai grožėtis gana originaliu fenomenu: bene kasdien siaurais apirusiais laikinės sostinės šaligatviais eina vaikščiojamai du vyrai, abu nuo skrybėlės iki batų juodi, — vienas augalotas ir stambus, antras mažas, o apvalus; vienas ilgu mikalojišku apsiaustu apsisiautęs, antras apyilgiu paltu apsivilkęs; vienas plačia rymiška skrybėle apsimovęs, antras ap-

valia kieta skrybėlaite; vienas ant rymiškos didokos nosies auksarėmius akinius glaudžiai prie akių prisitaikęs, antras ant lygiai stambios rymiškos nosies, tik kiek kumpesnės, irgi auksarėmius akinius užsidėjęs, tik laisviau, taip jog jie paprastai gana žemai nusmukę, ir savininkas dažnai žiūri į jus per jų viršų; eina juodu gana lėtai ir karštai kalbas, tartum ginčijas (tiesą pasakius, karščiuojas vienas tas mažiukas, o didysis kalba visai santūriai, tik kartais, norėdamas savo nuomonę tvirčiau pabrėžti, kiečiau sučiaupia lūpas); tik žiūrėk — mažiukas jau bus užbėgęs didžiajam už akių ir jį sustabdęs; tuokart juodu diskutuoja sustoję, nepaisydami, kaip praeiviai į tą netikėtą kliūtį žiūri; mažiukas kažką karštai, skubiai kalba, ne vien nusmukusiais akiniais, o ir pačiom akim per jų viršų blikčiodamas, abiem rankom skėčiodamasis (o juk dešinėj lazda!), balsą pakėlęs beveik į augštesnę oktavą — na, rods, tuoj ims ir pradės didžiajam savo nuomonę lazda kalte kalti; betgi šis nepraranda savo mosėdiškės rimties (o, jis pakankamai pažįsta savo aukso oponentą ir žino, kad šis jūrių marelių savo ugnim neuždegs!).. Pasikarščiavęs valandėlę, bet greit perdegęs, it fejerverkas, mažiukas vėl rikiuojas į gretą ir atsipūtęs bei vėl nušvitęs, ima ramiau kalbėtis, savo mažučiais žingsniukais stengdamasis prisitaikinti prie ilgų vyskupėlio žingsnių.

Ypačiai sukibęs su prelatu Dambrausku, vyskupas tačiau nepamiršta aplankyti ir mūsų mažiukų (kaip jau buvo prieš karą pratęs), kartais ne visai patogiu mums laiku. O kadangi aš apsigyvenau Š. Kazimiero d-jos rūmuose, vis - a - vis prelato Dambrausko, o tu-

rėjau laikyti nemaža įvairių laikraščių bei knygų (nesgi de facto redagavau „Ganytoją“ bei „Žvaigždę“), tai vyskupėliui būdavo nemaža pagunda, apsilankius pas prelatą, paskiau netikėtai užklupti ir jaunąjį kunigėlį, pasižiūrėti naujausiųjų laikraščių bei knygų įvairiomis kalbomis (šių ne vieną jis pažinojo). Tad žiūrėk kurį vakarą, ar ir anksčiau, nežinai dienos nei valandos, jis ir bus jau prie tavo durų (gerai, kad visuomet pasibelsdavo). Tu bėgi paveizdėti, kas čia, visuomet nuogąstaudamas, bene čia vyskupėlis.. Atidarai — ogi jis pats! Tas asketiškas romėnų senatoriaus veidas, tos pat plonos lūpos gana maloniai šypsą, su krisleliu jumoro, kai pastebi tave iškaitus ir susivaržius. Jei išgirsta tavo bute linksmų balsų, ypač plonučių, toliau nebeina, o tik atsiprašo: netrukdysiu ir mandagiai pasitraukia. O jei nieko negirdėti ar vien koks pažįstamas balsas (sakysim, kan. Bylos visiems savas baritonas), tai ekscelencija jau be ceremonijų eina stačiai į mano dirbamąjį, kurs vienkart buvo ir miegamasis, ir valgomasis, stačiausiai prie rašomojo, vienkart valgomojo staliuko ir, nesisėsdamas (ir taip priversdamas ir mane stovėti), tuoj ima knistis po laikraščius, popierius ir knygas, o suradęs ką sau nauja, tuoj dui skaityti, komentuoti, kitus autorius bei raštus prisiminti — ir galo nėra! Be galo gyvas protas, plati bei laki atmintis ir šnekutis liežuvis!.. Laikas bėga,o jis nė nepastebi nei nepavargsta.. O juk nebejaunam žmogui jau vien pas mane patekti buvo šioks toks uždavinys: mat, gyvenau anuomet trečiam augšte (lipant iš kiemo) dviejuose mažuose kambariuose su mažute priemenėle-virtuvėle priešaky, su ne vienu vikriu prūsokėliu, at-

bėgančiu iš priešpriešinio butuko (kur veisės kelios šventos senmergėlės), su siaurais mediniais suktais laiptais, vedančiais į lygiai siaurą kiemą, su trimis iš viso langais, žiūrinčiais į kiemo daubą, o reginčiais vien prelato Dambrausko stogą bei kaminus, o pro juos — Š. Trejybės bažnyčios kryžių galūnes.. Beje, kartais paįvairindavo tą vaizdą kokia gailestinga varna (tikra, ne perkeltine prasme), nutūpus ant kurio kamino ar ką..

Mielas, mielas žmogus tas vyskupas, toks neišdidus, toks paprastutis, toks prie visų prieinąs ir pats visų prieinamas..

Kas matė seniau, kad ekscelencija Žemaičių vyskupas ne važiuotas, o pėsčias ir tai dar vienas pats be palydovų eitų kur nors skurdžia Senkaunio gatve! Paliulionis mieste pasirodydavo tik gražioj savo karietoj, pakinkytoj dviem puikiais žirgais, su savo Jonuku prieky, šalia vežėjo, ir su kuriuo rimtu dvasininku ar savo kun. sekretorium kaip palydovu. Cirtautas, kiek atsimenu, jau daug mažiau bepasirodydavo kur važiuotas savo važiuojamais padargais (nes jau buvo labai liguistas), o Karevičius bene iš viso nebeturėjo savo vežimuko ar arkliukų. Tad, kai turėdavo kur nueiti, tai ir eidavo per pedes apostolorum — apaštalų kojomis: įsisupęs į savo ilgąjį juodąjį apsiaustą, užsimovęs platųjį „brylių", eina sau šaligatviu savo plačiais žingsniais, truputį palinkęs ir kiek galvą nuleidęs.. Vieną kartą einu nuo Š. Kaz. draugijos į katedros pusę — eina ir ganytojas savo Valančiaus gatve (iš vyskupo rūmų) į Vilniaus gatvės kampą, kur sustodavo konkė, tas antikinis arklinis tramvajus.. Betgi šis, nors ir

apgriuvęs, o jo žirgas nors jau labiau panašus į kuiną, tačiau dar juda — ir, kol vyskupėlis prižygiavo arčiau, konkė jau pajudėjo tolyn nuo sustojamosios vietos.. Ką dabar darys ekscelencija? O ką gali daryti kita Karevičius? — jis, pasikėlęs skvernus, ėmė konkę vytis!.. Kol mes nustebę veizdėjom į tą fenomenalųjį vaizdą, atkaklusis žemaičių ekscelencija jau pasiekė nenuoramą konkę, nusitvėrė už turėklų ir įsliuogė į judamąją Nojaus arką.. Gerai, kad jam neatsitiko, kaip man vieną sykį, bandant pasiekti konkę vyskupo pavyzdžiu, — kai paslydau ir gerai, kad nepatekau po ratais, nes gailestinga kieno ten ranka (bene amžinatilsio Igno Skrupskelio) įtempė mane į išganomąjį saugumą.

Kur tuokart ekscelencija skubėjo? Kas žino! Jis tiek daug turėdavo pakvietimų į įvairiausias įstaigas, civilines bei militarines, čia patalpos pašvęsti, čia priimtuvėse ar išleistuvėse ne vien dalyvauti, o ir prakalbą atitinkamą pasakyti. Ko jis nėra šventinęs ir kur prakalbos nesakęs?! Tad ir buvo pasidaręs tartum kokiu būtinu, o svarbiu rateliu visame mūsų valstybiniame bei kultūriniame gyvenime. Ir jo populiarumas buvo nepaprastas: vyskupas buvo beveik visiems savas — mūsų vyskupas, lietuviškasis vyskupas, netgi tiesiog — Lietuvos vyskupas.

Karevičius — kalbētojas

Na, o kokios būdavo tos jo prakalbos?

Kai Karevičius liko paskirtas Žemaičių vyskupu, dar Peterburge, kaip buvo girdėti, jis pasiprašęs mūsų neužmirštamąjį kompozitorių bei š. Kotrynos vargonininką Česlovą Sasnauską jį pamokyti kiek įmanoma

geriau giedoti pamaldų tekstus ir taisyklingiau žodžius tarti ne vien giedant, o ir kalbant. Balsą vyskupas Pranciškus turėjo stiprų ir gana malonų tenorą, tik jo tarsena buvo savotiška — labai jau žemaitiška, net perdėtai. Kai jis sakydavo pamokslą Kauno katedroj anais laikais, kada dar ten kan. P. Dogelis nebuvo įvesdinęs garsiakalbių, vyskupas turėdavo labai įtempti balso jėgas, kad jį būtų galima kiek tolėliau girdėti. Čia tatai ir įvykdavo nelemtas fenomenas: vyskupas taip paleisdavo galingą savo kalbamąjį organą darbuotis, tartum liūtas riaumotų, o vienkart taip pasistengdavo moduliuoti žemaitiškus dvibalsius au, ou, ei ir kitas žemaitiškas prašmatnybes, jog klausytojai nustebę begirdėdavo vien kažkokį nebesuprantamą ūbavimą, besikaujantį ne vien su erdve, o ir su estetika. Ypač man būdavo nejauku klausytis, kai svarbia valstybine proga susirinkdavo svetimųjų valstybių atstovai: ne labai maldingai nusiteikę, vargšai nuobodžiauja per ilgas katedros pamaldas, o žiemą net stipriai šąla nekūrenamoj šventykloj; o čia prasideda ilgas ganytojo pamokslas, kurs jų protui nieko nesako, o ausį draskyte drasko savo beveik barbariškais garsais.. Tai bent įspūdį jie gauna apie lietuvių kalbos gražumą!.. Ei, kad čia kalbėtų, sakysim, Paltarokas!.. Ir kas ypač pikta, kad vyskupo Pranciškaus pamokslai būdavo protingi, turiningi, stipriai pagrįsti, turtingi Š. Rašto citavimais, š. Bažnyčios tėvų bei popiežių, o ir teologų žodžiais (o, Karevičius buvo tikras eruditas!). Be to, tie pamokslai būdavo tinkamai suplanuoti ir nuosaikiai sukurti. Ir imk tu, žmogau, tokią puikią medžiagą taip.. na, nepatraukliai pateik!

Po vieno tokio pamokslo, kai susitikau ekscelenciją, neištūrėjau šnekoj nepasakęs, kad, girdi, reikia mums katedroj, kai esama svetimų tautų atstovų, ypačiai rūpestingai parinkti pamokslininkus, kad ne vien pamokslų turinys bei forma, o ir jų pasakymas mosto bei balso atžvilgiu būtų labai patrauklus, — kad nereikėtų gėdytis svetimtaučių akyse.. Nors tą mintį stengiaus išreikšti kiek galima švelniau ir tiesiai nekreipiau į vyskupą, tačiau jis suprato, apie kurį tatai pamokslininką kalbu, ir, kiek pyktelėjęs, man atkirto:

— Na, kad toks mandrus esi, tad pats tuos pamokslus sakyk! —

Ėmiau aiškintis, jog ne man toks sunkus uždavinys tinkamai atlikti, bet juk esama tinkamų kitų kalbėtojų ir pan. Mano laimė, kad vyskupas Pranciškus buvo be galo atlaidus vyras — tad, jei ir buvau jį įskaudinęs, tai jis veikiai pamiršo ir pasiliko toks pat geras, kaip visuomet buvęs.. O juk būtų galėjęs mane pabausti (neva išaugštindamas) — paskirti pasakyti reikiama proga katedroj ar kitur pamokslą ir gauti gėdos!

Karevičius ir Skvireckas

Papasakosiu dar keletą savo trumpų susitikimų su tuo garbinguoju ir mieluoju asmeniu bei pasikalbėjimų, kurie būdingi jo veikimui ar charakteriui.

1918 metams slenkant į galą, kažkuria proga susitikus, ekscelencija priminė, jog jam jau metas, pagal kanonų teisę, apsilankyti pas Šv. Tėvą Benediktą XV. Ta proga jis prašysiąs šv. Tėvą paskirti Žemaičių vyskupijai vyskupą pagelbininką. Ir pateiksiąs savo kan-

didatus. O tie kandidatai tai esą šie: kan. Juozapas Skvireckas, kan. Kazimieras Šaulys ir prof. kun. Kazimieras Paltarokas. Jo, vyskupo, nuomone, pirmąją vietą kaip kandidatui reikią užleisti Skvireckui. Nors jis man ir nėra malonus, — čia pareiškė vyskupas Pranciškus, — tačiau tuo tarpu iš visų trijų yra labiausiai užsipelnęs: tad aš jį ir siūlysiu š. Tėvui, kad paskirtų vyskupu pagelbininku..

Kas gi tokio buvo įvykę, kad toks doras, mokytas, darbštus ir praktiškas kunigas, Juozapas Skvireckas, nebuvo malonus tokiam kilniam bei išmintingam vyskupui, Pranciškui Karevičiui?

O dalykas buvo, mat, kuris: kai Karevičius buvo Š. Sosto paskirtas Žemaičių vyskupu, jis, nė nesiklausdamas Žemaičių kapitulos (prelatų bei kanauninkų), kaip jau esu minėjęs, paskyrė visą eilę Žemaičių kapitulai prelatų bei kanauninkų; senieji kapitulos nariai stojo ginti legalių kapitulos teisių — kad būtų su jais pasitarta. Reikalas net Romoj atsidūrė. O protestavusiųjų tarpe buvo kan. J. Skvireckas.

Dabar gi vysk. Pranciškus nuvyko į Romą ir, atitinkamai kilnų savo būdą, pristatė š. Tėvui pirmuoju kandidatu į vyskupus pagelbininkus kanauninką Juozapą Skvirecką, o Š. Sostas mielai sutiko, kadangi, kaip jau esame matę, jau prieš pirmąjį Pasaulinį karą vysk. Cirtautas buvo Romai pristatęs kan. Skvirecką kandidatu į savo pagelbininkus, ir Š. Sostas buvo jau sutikęs.

Nuostabūs Dievo Apvaizdos keliai. Rusų vyriausybė 1913 — 1914 metais norėjo gauti iš Š. Sosto į Žemaičių vyskupus asmenį, kur būtų parankus jos poli-

tikai, o susilaukė vyro, kur nežiūrėjo nei rusų, nei vokiečių, vien Bažnyčios bei Tėvynės reikalų, ir buvo drąsus bei tvirtas ganytojas audringais beatsikeliančios tautos ir beatsikuriančios valstybės laikais, visa širdim atsidavęs Bažnyčiai bei Lietuvai ir su šia taip suaugęs, jog visi jauste jautėme jį esant „mūsų", lietuvių vyskupą.. Ir vėl: rusų vyriausybė anais pat laikais pasistengė sukliudyti garbingąjį kanauninką Juozapą Skvirecką, kad neįžengtų į vyskupo sostą, o štai jau 1919 metų pradžioj jis konsekruotas vyskupu ir paskirtas Žemaičių vyskupo pagelbininku, bendradarbiauja su vyskupu Karevičium iki 1926 metų, kada šis savo noru atsisako nuo Žemaičių vyskupijos sosto, o susikūrus naujajai Lietuvos bažnytinei provincijai, vyskupas pagelbininkas pasidaro pirmuoju nepriklausomos Lietuvos arkivyskupu metropolitu.

Čia reiktų papasakoti įdomius pašnekesius su vyskupu Pranciškum apie mūsų krikščionių demokratų žemės reformos programą ir apie jų vadą kun. Mykolą Krupavičių. Bet apie tai esu rašęs „Tėvynės Sarge" ir tą rašinį įdėsiu į kitą savo atsiminimų knygą — tad čia apie tą dalyką nekalbėsiu.

Truputį čia svyravau, ar papasakoti apie savo pasikalbėjimus su tuo įdomiuoju hierarchu apie teatrą bei kunigų ten lankymąsi, apie jo negandus su pamaldžiomis žmonomis dėl to lankymosi ir nemalonumus su Italijos atstovu dėl to pat dalyko. Bet ryžaus čia apie tai plačiau neminėti, kadangi manau apie tai įdėti į dar kitą atsiminimų knygą, kurią gal pavadinsiu „Aplink mūsų Parnasą" ir kurioj papasakosiu savo įspūdžius apie mūsų artistus, poetus, kitus rašytojus, meninin-

kus, muzikantus ir kita panašu. Tad čia vien pabrauksiu, jog vyskupas Karevičius, kaip daugely kitų dalykų, taip ir čia buvo saikingai tolerantiškas, galima sakyti, net gana pažangus.

Bet būtinai noriu čia papasakoti apie vieną pašnekėsį su brangiuoju vyskupu, pašnekesį, iš kurio sužinojau apie vieną nepaprastai įdomų dalyką: kad Karevičius nesibijojo tiesos žert į akis ne vien kariniams, o ir visai kitos rūšies galiūnams.. Tik čia turėsiu pradėti kiek iš atsto:

Karevičius ir lenkai

Vyskupas Pranciškus, kai tik užėmė Žemaičių vyskupijos sostą, ėmė gana drastiškai laužyti ragus įsifanaberėjusiai Lietuvoj lenkystei, kartais jiems labai sopulingai, dažnai net nė nebandydamas pasaldinti tą operaciją (kas būtų buvę tikrai verta, imant politiškai ir paprastai humaniškai, kiek tai įmanoma daryti). Kam sopa, tas dejuoja ir skundžias, kur reikiant ar nereikiant. Taip ir įskaudinamųjų lenkystės vadų ar sulenkintųjų aukų dejos ėmė kaskart dažniau suaidėti net Romos kūrijoj, kur lenkų tautiniai ir politiniai, ne vien religiniai, interesai buvo mielai palaikomi, nesgi juk lenkų tauta uoliai katalikiška, o jos aristokratiški diplomatai bei diplomatiški aristokratai, tokie mandagiai lankstūs bei saldžiai liežuvingi, buvo maloniai priimami bei palankiai išlydimi. O mes neturėjome tiek ir tokių jėgų, kad būtume galėję tą odekoloninę lenkų propagandos bangą atitvenkti, ypač kad ne kartą ta propaganda turėjo gal šiokį tokį pagrindą neatsargiuo-

se žemaitiškuose mūsų vyskupėlio mostuose. Tad Vatikane prieš jį ir susidarė ilgainiui tirštoka atmosfera, kuri grėsė jam ne visai netikėtais žaibais.

Anuomet, 1919 — 1920 metais, viešpatavo Katalikų Bažnyčioj šviesaus atminimo popiežius Benediktas XV, didžiojo popiežiaus Leono XIII bei jo sekretoriaus (irgi nemažo masto) kardinolo Rampollos diplomatijos mokinys, pirmojo Pasaulinio karo Taikos Angelas. Iš karo pelenų tartum pelikanai iškilo į nepriklausomą gyvenimą iš caristinės Rusijos griuvėsių visa eilė naujų valstybių — Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija ir k. Katalikų Bažnyčios reikalams tose valstybėse prižiūrėti buvo paskirti Šv. Sosto atstovai. Aplink šiuos tuose kraštuose pradėjo kurtis dvasiškoji diplomatija.

Kaip tik tuo laiku lenkai vis dar puolė ginkluota jėga vargiai bekylančią iš šimtmetinės rusų verguvės Lietuvą ir užgrobė senuosius mūsų Seinus, kur buvo Seinų vyskupijos centras su kunigų seminarija. Užėmę Seinus, lenkai privertė iš ten išsikraustyti garbingąjį senelį vyskupą Antaną Karosą su kūrija bei seminarija. Tai buvo bjaurus smurtas, priešingas žmoniškumui ir visokiems įstatymams. Tai buvo 1920 metų vidury.

Dabar skaitytojui atrodys, kad nuklydau. Tegu valandėlę taip atrodo.

Turėjau anuomet nuoširdų bičiulį, su kuriuo buvome neseniai sutapę, bet ta bičiulystė ištvėrė ligi 1940 metų birželio galo, kada jį bolševikai suareštavo ir jau nebepaleido, ir jis, kiek būta žinių, miręs kažkur ten Rusijos kalėjime. Betgi ir ligšiol aš jį kasdien miniu. Tai — Mikalojus Lipčius. Anuomet jis buvo, ne visai

tiksliai sakant, žvalgybos skyriaus viršininku (taip visi tuokart jį vadindavome). Jis pakeitė tame darbe Liudą Girą, kurio nervai nebeištūrėjo pavojų baimės. Užtat Lipčius tų pavojų (peoviakų sąmokslas, komunistų pogrindinis baladojimasis ir t.t.) tartum nė paisyte nepaisydavo, taip jog aš tiesiog stebėdavaus; ir man būdavo kartais visai šiurpu, ypač naktį, kai tas mandagusis asmuo pasišaudavo mane kur palydėti, pats vienas, net revolverio nepasiėmęs, kai Gira net naktį prie užsklęstų durų kulkosvaidį, ar net du, pasistatydavęs.

Tas mielasis Mikalojus nė nemirkčiodamas kartais sulaužydavo korespondencijos paslapties teises, kai adresatas jam atrodydavo įtartinas (o paibelis žino, gal anuomet jis buvo kokio įstatymo ar įsakymo įgaliotas?).

Taip tatai vieną dieną jis ateina pas mane ir, gudriai prisimerkęs, tuo savo gražiu bei nepiktu šypsniu šypsodamas, praskleidžia man vieną savo paslapčių: neseniai jis sučiupęs vieno labai įtakingo Lenkijoj dvasiško diplomato slaptą susirašinėjimą su lenkų karine vyresnybe Lietuvos — Lenkijos fronte, įprastiniu būdu tą rašinį atklijavęs, perskaitęs, savo reikalui nufotografavęs, vėl užlipinęs ir pasiuntęs užrašytuoju adresu, lyg niekur nieko. O tame rašte radęs įdomų mums, o aną diplomatą kompromituoti galintį sutikimą, kad lenkų karinė vietinė vyresnybė galinti iš Seinų pašalinti vyskupą Karosą su priklausomybėmis! „Ką manai?“ — klausia mane Lipčius. „Ką su tuo dokumentu padaryti?“ Aš patariau įteikti jį vyskupui Karevičiui, ką Lipčius ir padarė. Tuokart nė nepamąsčiau, kada ir

kaip vyskupas Pranciškus tą dokumentą pavartos. O pavartoti teko ir tai labai sėkmingai.

Lenkų bei lenkuojančiųjų skundų ant niekuo nedėtojo vyskupo Pranciškaus tuokart jau buvo tiek pritvinę Romos kūrijoj, jog jinai dėjos turinti į tą reikalą įsikišti. Vyskupas Karevičius man pats kiek vėliau apie tą dalyką papasakojo.

Kaip tik anam dvas. diplomatui teko tas nemalonus uždavinys vykti į Lietuvą, ištirti vietoj vyskupo Karevičiaus nusikaltimus lenkiškai švagždančioms savo avelėms ir, jei kaltės bus besą pakankamai baisios, vyskupą Pranciškų net suspenduoti, t. y., uždrausti jam eiti vyskupines pareigas. Vyskupas man neminėjo, iš kur jis apie tai buvo sužinojęs.

Vadinas, diplomatas iškilmingai atvyko į varganąjį tuometinį Kauną teisti ir sudrausti to vieno mažyčio kažkokios ten mažosios Lietuvos vyskupėlio. Tas diplomatas buvo stipri asmenybė, mokytas vyras, šventas kunigas, drąsus ir griežtas. Gal jis manė čia rasiąs bailutį žmogelį, kur it silpna žolė palinks po galingu jo pūstelėjimu. Betgi čia buvo vyras, kurs drįso nemirkčiodamas žiūrėti į vilko Liudendorffo akis ir jam karčią tiesą išdrožti, neatsižiūrėdamas į jokius pavojus. Kaip juodu susitiko ir kuria eile lietė opiuosius klausimus, vyskupas Pranciškus man neminėjo. Reikia manyti, jog diplomatas paeiliui darė jam lenkiškuosius priekaištus dėl tariamųjų skriaudų, kurias, girdi, Žemaičių vyskupas neteisėtai ir nekunigiškai darąs savo lenkiškosioms avelėms. Reikia manyti, jog tie jo priekaištai buvo kiek įmanoma tiksliai suformuluoti ir taip pat solidžiai pagrįsti, nes juk diplomatas buvo

vyras su galva bei gabumais. Bet aš esu tikras, jog ir vyskupo Karevičiaus atsakai buvo tikslūs, griežti, įveikią, nes juk jis buvo senas teologas, puikus eruditas, o tinkamo žodžio po kišenes nejieškojo, kadangi jų turėjo ant pat liežuvio galo.

Čia vėl proga kiek kryptelėti į šalį nuo šio dramatinio susirėmimo: neištūriu čia nepažymėjęs, jog, kiek per savo netrumpą gyvenimą esu pažinęs mūsų lietuvių teologinių - kanoninių įžymesnybių (pavyzdžiui, arkiv. Matulevičių, vysk. Būčį, prel. Maironį, prel. Jakštą), Karevičius, turbūt, buvo ne žemesnis už juos savo bažnytinės erudicijos platumu ir preciziškumu, o atmintį turėjo fenomenalią ir joj orientavos lengvai ir vikriai, taip jog atsakymų į bet kuriuos priekaištus turėjo apsčiai bei rimtų. Man Jakštas yra pareiškęs stebįsis Karevičiaus atmintim, o aš pats įsitikinau, kaip tas vyskupas interesavos viskuo, kas lietė bažnytinius dalykus, ir kaip godžiai skaitė viską toje srityje. Ir ne vien toje.

Tad galimas dalykas, jog jis buvo net pranašesnis už savo teisėją, ir šis turėjo pasijusti nejaukiai įklimpęs į bėdą, kai į jo puolimą vyskupas Karevičius ėmė atsikirsti vikriais bei šmaikščiais kirčiais. Įsivaizduoju juodu šiame susikirtime šitaip: dplomatas, vidutinio ūgio, stambus stotu, nebejaunas vyras, apvaliu veidu: pro akinių stiklus agniai veizdi prisimerkusios nedidelės akys; plačios lūpos glaudžiai sučiauptos, kai tyli ir klausos. Jis kalba su Karevičium, kaip turįs didelę valdžią, tvirtai ir griežtai. Priekaištus formuluoja, nevyniodamas į diplomatinę vatą. Karevičius, kaip paprastai tokiais atvejais, susikaupęs klausos: vyras iš

stuomens ir iš liemens; indoeuropiečio galva; romėno senatoriaus veidas, išblyškęs, liesas, beveik asketiškas; irgi pro auksinius akinius aštriai blizga nemažos akys, truputį irgi prisimerkę dėl susikaupimo, susmigę šaltais plieno durklais į priešininko vyzdžius; plonos, švelniai iškirptos lūpos dabar tampriai sučiauptos, žemaitišku atkaklumu įsitempę. Išklausęs garbingojo svečio filipiką, Žemaičių vyskupas profesoriškai išlukštena ir akivaizdžiai parodo pateiktųjų priekaištų niekingumą, o į skaudžiai įžeidžiantį kaltinimą, esą, vysk. Karevičius savo santykiuose su lenkiškąja mažuma neparodęs užtenkamai katalikiškos bažnytinės dvasios, tą priekaištą mikliai atsuka prieš patį pamokslininką (kurs, be abejo, apie tą atosūkį nė sapnuote nepasapnavo): mandagiai paprašęs rūstųjį svečią truputėlį lukterti, vysk. Pranciškus eina į savo dirbamąjį kambarį, ima iš stalčiaus kažkokį popierių, atsineša ir, šyptelėjęs (piktai ar maloniai — nežinau), sako savo teisėjui:

— Prašom pažiūrėti! Ar pažįstate šitą dokumentą? —

Diplomatas žiūri.. Apstulbo (paraudo ar išbalo? greičiausiai paraudo). O tas magiškasis popierius — tai M. Lipčiaus nufotokopijuotasis diplomato sutikimas leisti lenkams išdanginti vysk. Karosą iš Seinų..

Svečias sumišęs tyli. O Karevičius jam sako (kiek atsimenu, maždaug taip):

— Nagi, tasgatės! Prikišate, esą, man trūkstą bažnytinės dvasios. O šis dokumentas ką sako? Ar čia atsispindi bažnytinė dvasia? Ar Jūsų pasielgta griežtai pagal bažnytinius įstatymus?!

Žinoma, diplomatas, nekvailas vyras, į tai nieko neatsakė ir, atsisveikinęs, paliko mūsų didįjį žemaitį visam. O apie suspendavimą nuo pareigų nė minėte nebepaminėjo..

Beje, neseniai gavau iš vieno mūsų rašytojo A. V. tokią smulkmeną: kai anas diplomatas vyko iš Kauno, atlikęs nepavykusį žygį pas Žemaičių vyskupą, o šis jį su kitais mūsų dignitoriais lydėjo į stotį, tarp jųdviejų, matyti, įvyko vėl kažkoks minčių bei valių susidūrimas — veidai rūsčiai apsiniaukė, šneka, atrodo, pasidarė sausa ir kieta. Tai pastebėjęs, vienas mūsų jaunųjų anuometinių diplomatų St. G. ryžos gelbėti padėtį — mandagiai prisigretino prie įkaitusiųjų ir, improvizuotai, gal ne visai subtiliai, betgi sėkmingai įsikišęs, šiaip taip praskiedė vėsiu vandenėliu karštai sutirštėjusią jų pokalbio esenciją.

Diplomatas išvyko į šiaurę vizituoti Latvijos bei Estijos. Ir reliatyvi tyla pridengė tą įvykį. Gal ir užmarštis? Kažin. Juk vyskupo Karevičiaus politika bei temperamentas su papročiais pasiliko tie pat. O lenkai, žinoma, nesiliovė ir toliau intriguoti aplink Šv. Sostą bei šio atstovą Lenkijoj Achilles Ratti, kurs liko pakeltas į kardinolus.

Ir štai tais pat 1922 metais miršta simpatingasis popiežius Benediktas XV. Ir ką gi? Kardinolų konkliavė išrenka šventuoju Tėvu kaip tik tą kardinolą Achilles Ratti, kurs buvo gerai pasižinęs su Karevičiaus byla!.. Ką jautė, sužinojęs, vysk. Pranciškus? Gal kiek nusigando? Nemanau: jis buvo vyras tvirtas bei drąsus — turbūt, jokio žmogaus savo amžiuj nebijojo. Bet gal tikėjos tam tikrų nemalonių sau pasėkų?

Irgi nemanau: jis pats buvo kilniadvasis — tad ir iš tokio tauraus vyro, kaip Pijus XI, perkūnų nelaukė. Ir iš tikrųjų nesusilaukė. Taip ir turėjo būti: Pijus XI buvo šviesaus proto, augštos dorybės ir tvirtos valios vyras, nors ir griežtas, nors kietarankis valdovas, nors nesivaržė ką reikiant stipriai sudrausti; bet tiesa ir teisybė buvo jam viršum visko.

Vyskupas Pranciškus atsistatydina

Tad vysk. Pranciškus ramiai sau išvaldė savo mylimąją Žemaičių vyskupiją iki 1926 metų pradžios, kada, Lietuvos visuomenei trokštant ir dvasinei bei pasaulinei vyriausybei prašant, Apaštalų Sostas nutarė įkurti atskirą nuo Lenkijos bažnytinę provinciją, padalijant Žemaičių vyskupiją į tris — Kauno, Panevėžio ir Telšių, iš išlaisvintosios Vilnijos sudarant Kaišiadorių vyskupiją ir prijungiant prie tos provincijos Vilkaviškio vyskupiją. Iškilo klausimas, ką daryti su vyskupu Karevičium, kuris juk buvo de facto visų trijų naujųjų vyskupijų (Kauno, Panevėžio ir Telšių) vyskupu? Nejaugi dabar padaryti jį tik vienos kurios vyskupu? Juk tai būtų lyg degradacija. Tad gal suteikti jam kokį augštesnį titulą be vyskupijos, sakysim, arkivyskupo kurios nors senovėje buvusios arkivyskupijos, o vėliau išnykusios?.. Bet juk ir tai būtų ne tikras, o gal vien tariamas paaugštinimas.. Vadinas, suteikti jam Romos kūrijoj kurią augštą vietą?.. Bet tai ne taip jau lengva įvykdyti..

Ir susidarė Š. Sostui sunkus išspręsti galvosūkis.. Galėtų jį, lyg Gordijo kardu aną garsųjį mazgą, per-

kirsti pats vyskupas Karevičius, jei savo valia paprašytų Š. Tėvą jį paleisti nuo vyskupo pareigų, taip sakant, į rezervą ar, kaip kiti pasakytų, neterminuotų atostogų..

Atsimenu, 1926 metų pradžioje pas prelatą Dambrauską - Jakštą susitikau vyskupą Karevičių. Jis mudviem sakės vyksiąs į Romą tartis dėl projektuojamosios bažnytinės provincijos ir dėl savo paties likimo. Pasisakė norįs prašyti Š. Tėvą paleisti jį nuo vyskupo pareigų. Tai mudviem buvo nauja ir keista. Abu ėmėme atkalbinėti vyskupą Pranciškų nuo to sumanymo, tikindamu jį, kad katalikų visuomenė jį brangina, kad jis laikytųs Romoj tvirtai, kad lietuviai visi jį remsime.. Jis tik šypsojos, neva pritarė, bet ar rimtai?.. Išsinešiau įspūdį, jog nesiprašysiąs paleidžiamas nuo vyskupavimo..

Ir štai, jam išvykus į Romą, po kurio ten laiko nustebę išgirdome, jog vysk. Karevičius, Š. Tėvui sutikus, savo valia atsistatydinęs (tai džiūgavo lenkai!), nes norįs stot.. į vienuolyną!.. Vėliau sužinojome, jog vienas kardinolas, kurio žinyboj buvo atitinkamieji reikalai, be galo nustebęs, susigraudinęs ir neištūrėjęs netaręs: „Il Santo!“ — vadinas, Šventasis! Juk daugumas labiau ar mažiau nori pasiekti augštesnę vietą, o pasiekęs ne labai teskuba (paprastai visai neskuba) jos išsižadėti. O čia!.. Iš tikrųjų, Il Santo!.. Ir aš tam visai pritariu.

Galų gale vyskupas Pranciškus grįžo į Kauną ir, truputį gėdingai šypsodamas, prisipažino ką padaręs.. Ką beveiksi? Nebesugrąžinama..

Betgi pasėkos buvo gražios: Romos kūrijai pato-

giausiai išsisprendė opi problema, išsilygino visi takai įkurti Lietuvos bažnytinei provincijai, apsimalšino lenkų ujimas, Š. Tėvo širdelė atlyžo, jei dar nevisai buvo atlyžusi dėl vyskupo Pranciškaus kietokų darbų bei žodžių. Ir buvęs Žemaičių vyskupas liko atlygintas: Ap. Sostas jam suteikė garbingą titulinio arkivyskupo laipsnį ir... palaiminimą stoti į Marijonų vienuoliją.. O ten Karevičius, nūn tėvas marijonas, rado tikrąjį atlyginimą: sielai rimtį, senstelėjusiam kūnui atilsį, daug laiko maldai ir... begales knygų, knygų! Tai dabar naujasis arkivyskupas bei vienuolis galėjo patenkinti savo taurią aistrą — skaityti, skaityti! kiekvienu spausdintu žodžiu domėtis ir, kiek įmanoma, į viską atsiliepti.

Karevičius kritikas

Tai veikiai daugelis ir pajutome. Štai — tik išėjo nauja Naujojo įstatymo laida — arkivyskupas vienuolis jau atsiunčia prelatui Dambrauskui visus du šimtus pastabų! Parašo Jakštas savo veikalą „Pikto Problema“ ir pasiunčia bičiuliui arkivyskupui pasiskaityti, šis beregint grąžina autoriui rankraštį su gražiu priedu — bene šimtu su viršum kritiškų pastabų (Jakštas man pats nustebęs, bet šypsodamas pasakojo). Išleidome Š. Kaz. draugijoj vieną žinomojo lenkų rašytojo vyskupo Pelčaro dvasinę knygą, kurią buvo išvertęs kažkuris mūsų kunigas. Na, čia, rodos, nė Karevičius neras ko prikibti. Kur ten! Po kiek laiko jau ateina man jo laiškas.. Vistik radęs! Būtent: versta ne iš paskutinio leidimo! Dabar gerai nebeatsimenu, bet, ro-

dos, blogumas buvo tas, kad Pelčaras naujajame leidime kaiką pakeitęs ar pataisęs. Suprantate, kokią gražią pamoką suteikė Karevičius vertėjui ir leidėjui! Kitą kartą išleidome Š. Kaz. draugijoj kun. Railos dailiai parašytą bažn. apeigų vadovėlį, kurį, mano patariamas, autorius pavadino „Monstrancijos Spinduliuose". Ir ką gi — baisusis akylasis drakonas Karevičius tuoj rado prie ko prikibti: netiksliai laikytasi mūsų vyskupų konferencijos nuostatų! Aš iš anksto būkštavau, jog gali būti bėdos su arkivyskupu, (o kaip tik buvau tos knygos dvas. cenzorium), tad melste meldžiau autorių nueiti į vyskupo kanceliariją ir pagal protokolus patikrinti, ar tiksliai cituota rubrikos (pats to negalėjau padaryti, nes turėjau daugybę darbų); autorius pažadėjo, bet, matyti, nepadarė ar netiksliai padarė.. Na, ir kilo audra! Šį kartą mano brangusis arkivyskupas Pranciškus jau nebe man pačiam parašė protestą, o stačiai mano dvasinei vyresnybei Kaune — labai formalus skundas!.. Ir, va, skambina man kūrijos kancleris, griežtasis kan. Byla (ypač griežtas cenzūros reikaluose, kadangi ir pats buvo labai griežtas cenzorius), prašydamas ateit į kūriją pas jį — esąs nemalonus man reikalas. Prisipažinsiu: tą naktį nelabai ramiai temiegojau, laužydamas sau galvą, kas ten galėtų būti.. Rytoj nuėjau — ir štai Byla kiša man arkivyskupo Karevičiaus skundą!.. Pamoka man buvo ir skaudi, ir naudinga: kai ant knygos pasirašai, jog nieko netinkamo joj neradai, tai pirma tiksliai viską patikrink!.. Turėjau ir daugiau tokių susirašinėjimų su Karevičium dėl tikrų ar tariamų netikslumų bei klaidų mūsų išleistose knygose. Kartais su juo sutikdavau,

kartais ne, o kartais net aštriai atsikirsdavau (jis buvo toks tolerantiškas, jog nepykdavo).. Bet kaskart dariaus atsargesnis, kai tekdavo kurią knygą cenzūruoti ar ruošti spaudai.. Mat, kaip yra naudinga, kai šalia esti griežtas, uolus ir drąsus kritikas. Užtenka vien žinoti, jog ten kažkur glūdi toks slibinas!.. Kokią tatai naudingą kultūrinę funkciją gali atlikti vienas asmuo!.. Prisiminkim kad ir Adomą Jakštą.

Karevičius Marijampolēj

Tad brangusis mūsų arkivyskupas vienuolis apsigyveno Marijampolėj, Marijonų vienuolyne. Ką jis ten veikė ir kaip reiškės, galės mums papasakoti tėvai marijonai. O mes kauniškiai jį bepamatydavome retkarčiais, kai atvykdavo į laikinę sostinę ir apsilankydavo pas savo senąjį bičiulį prelatą Dambrauską - Jakštą. Kadangi šiojo durys Š. Kazimiero draugijos rūmuose buvo priešais manąsias, tad maloniajam arkivyskupui kartais užeidavo noras aplankyt ir mane. Tai būdavo šnekos!.. Tik jau ne mano, o did. gerb. svečio.. Pastebėjau, jog jo šnekumas dar padidėjęs, einant senyn: ir seniau būdavo nelengva įsiterpti į jo kalbos sriautą su savo trigrašiu; o dabar — tai tekdavo vien klausytis ir tylėti.. Ir stebėtis jo žiningumu, neužmaršumu, kritiškumu, įvairiapusiškumu ir nuostabiu, drąsiu pažangumu turbūt visais atžvilgiais! Vieną kartą jis man jau seniau buvo sakęs: Kai bus visuotinis Bažnyčios susirinkimas, ir jei man bus dar lemta ten nuvykti, aš tiems garbingiesiems tėveliams iškirsiu karčios tiesos, taip jog jų ausyse spengs!

Taip, rodos, ir regiu jį štai prieš save, augalotą, stambų, blyškiaveidį, ryškiais gražiais bruožais, romėna senatorių, šviesiai šypsantį, liesas lūpas glaudžiai prie dantų plojantį, kartais delnu per jas perbraukiantį..

Ir kas įdomu: jis gyvai domėjos ne vien bažnytiniais mokslais ar vien bažnytine politika, o ir tėvynės plačiais reikalais — ne tik politika, o ir kultūra, dargi grožine — sakysim, poezija. Kas iš mūsų senųjų nėra grožėjęsis, draug su Maironiu, Jakštu ir daugybe kitų, nuostabiu, sakyčiau — genialiu rusų lyriku M. J. Lermontovu, tarp kitko jo grožingu „Angelu". Bene 1906 metais bandžiau tą šedevriuką išversti lietuviškai. Išversti tai išverčiau, bet, rodos, taip, kaip Jakštas yra pasakęs apie Kupstą: kupstas išvertė vežimą, o aš išverčiau eiles.. O vistik anuomet drįsau tą savo bene pirmąjį vertimą nusiųsti ką tik gimusiam „Šaltiniui". Tas, nors dar tik naujagimis, tačiau nuovokos jau turėjo ir atsisakė spausdinti.. Ilgą eilę metų nebedrįsau vėlei to deimanto versti, kad vėl neatsitiktų kaip Kupstui.. Bandė versti ir kiti. Bet vis nepatenkinami buvo rezultatai. Girdėjau sykį, jog kanauninkas Karevičius norįs, kad kas tą Lermontovo aukso ašarą išverstų lietuviškai, ir prašęs ar žadąs prašyti patį Putiną, kad tai padarytų.. Bet, kiek žinau, Putinas nėra vertęs, bent spausdinęs.. Antrojo Pasaulinio karo metu kažkodėl man atėjo vėl mintis imtis to sunkaus uždavinio. Išverčiau. Žodžiai buvo beveik Lermontovo, bet.. Kai seminarijoj vienas klierikas viešai padeklamavo tą mana „kūrinį", pats pajutau, kad ten kažko svarbiausio trūksta — grožio dvelkimo.. Tačiau ryžaus pasiųsti tą

vertimą Karevičiui į Marijampolę, aiškindamasis, kad juk jis seniai norėjęs, kad kas tą žemčiūgą išverstų. Arkivyskupas veikiai atrašė man laišką, dėkodamas, betgi atvirai pareikšdamas, kad vertimas jo nepatenkinąs. Atsiuntė vienkart ir Jakšto vertimą, kuris, jo nuomone, esąs išviršinės formos atžvilgiu silpnesnis už manąjį, bet jame esą daugiau dvasingumo, negu manajame. Ir protingai patarė man dar prie to vertimo pasidarbuoti.. Po kelerių metų, tremty, vėl užėjo noras pabandyti. Ir vėl išverčiau. Dabar atrodė geriau (bent man taip rodės). Esu jį jau savo lyrikos rinkiny išspausdinęs.. Gaila, kad nebegalėjau pasiųsti vėl ark. Karevičiui: buvo mus atskyrusi ne vien geležinė uždanga, bet dar už ją geležinesnė amžinybės bedugnė..

Papasakojau tą epizodą parodyti, jog ark. Karevičius domėjos, ir tai stipriai, net poezija, ją brangino ir giliai juto ir mokėjo pakankamai subtiliai išreikšti savo vertinimą.

Stengės jis kritiškai pažvelgti ne vien į atskirus kurio rašytojo kūrinius, o ir į jo kūrybos visumą. Sykį, to pat antrojo Pasaulinio karo metu, jis man parašė laišką, kuriame be ceremonijų man pateigė, kad, girdi, metas man esą imtis ir parašyti ką nors, kas galėtų palikti ir ateičiai.. Sieloje jutau jį tiesą sakant: dar nesu sukūręs vertybės, kuri turėtų reikšmės ilgam.. Betgi, atsakydamas, tepasakiau dalį to, ką pats permąsčiau. O pasakiau, kad, girdi, žmogus kuria, o Dievas likimą buria — niekas tikrai nežinąs, kas iš jo darbų paliks vertinga ateities žmonėms: gal kuri nors poeto dainelė, kurios jis pats, taip sakant, nebuvo pastebėjęs..

Tremty besiilgėdamas tėvynės bei ten likusiųjų brangiųjų, kartais taip trokšdavau dar kartą išvysti tą, galima sakyti, didįjį arkivyskupą, pasigėrėti jo artumu, godžiai pasiklausyti jo žinijos bei išminties. Bet tai jau buvo neįmanoma. Kaip gailėdavaus, kad, kol buvome dar laisvi, patingėdavau nuvykti pas jį į artimąją Marijampolę atlikti to, ką jis atlikdavo, apsilankęs Kaune.. Nenoromis čia veržias mintin senas posakis, kurį beveik galima šiuo atveju pritaikyti: Kol gyvas, tai smerkiam, kai miręs, tai verkiam!

Įdomu, kodėl bolševikai neišvežė ark. Karevičiaus į Sibirą? Juk 1918 — 1920 metais, kai Lietuvai teko sunkiai rungtis su bolševikais, Karevičius karštais žodžiais dažnai paremdavo tą šventąją tėvynės kovą už laisvę.. Gal bolševikai jo nebelietė dėl to, kad jis buvo jau seniai pasišalinęs nuo aktyvaus platesnio bažnytinio veikimo, o buvo jau senas — tad ar šiaip ar taip veikiai išnyksiąs ir nereikėsią be reikalo erzinti žmonių, kurių tarpe jis buvo labai populiarus, gerbiamas ir mylimas.. O gal Antanas Sniečkus, kuris juk arba pats sudarydavo, arba aprobuodavo sąrašus tų, kuriuos bolševikai turėjo iš Lietuvos pašalinti, jautė kažkur ten savo širdies gelmėse bent krislą pagarbos, vertinimo, net tam tikros simpatijos tam, taip sakant, proletariškajam liaudies vyskupui? Kas žino?

METROPOLITAS JUOZAPAS PIRMASIS

ARKIVYSKUPAS JUOZAPAS SKVIRECKAS

Pirmasis susitikimas

Rašau šiuos žodžius 1958 metais. Šių metų rugsėjo 18 dieną tas garbingas mūsų tautos asmuo susilaukė 85 metų sukakties. Tokio jubiliejaus susilaukti retam kam duota.

Pasižinau su tuo nepaprastuoju Jubiliatu dar 1903 metais, ankstyvą rudenį, važiuodamas į kauniškę Žemaičių dvas. seminariją. Bet nuo Šiaulių dar porai dienų nukrypau į šalį — į Kurtuvėnus, stipraus ir mielo magneto ten traukiamas — pas Kurtuvėnų kleboną kun. Joną Visbarą, buvusįjį savo kapelioną Liepojos gimnazijoj. Šis laiške buvo man minėjęs, kad aš pas jį sutiksiąs vieną Žemaičių kun. seminarijos profesorių kun. Juozapą Skvirecką. Tad apsilankymas pasidarė man ne vien malonus, o ir ypač įdomus.

Atsiprašau, kad čia peršoksiu ištisus 47 metus (tikrą mažmožį amžinybėj) ir nusileisiu 1950 metais Romoj, šv. Kazimiero kolegijoj, valgomajame už stalo. Mat, buvo Šventieji metai — tad visi mūsų tremtiniai hierarchai nuvyko į Romą, į Marijos dangun ėmimo dogmos paskelbimą. Ir aš prie jų prisiplakiau. Bepietaujant kolegijoj, kažkaip prasitariau labai pagiriamai, su didele meile apie a. a. kun. Joną Visbarą, niekuomet

neužmirštamą savo mokytoją ir bičiulį. Arkivyskupas metropolitas rimtai, susijaudinusiu balsu, tyliai pratarė:

— Jis buvo geriausiasis mano draugas..

Pas tą tatai žmogų važiavau 1903 metų rudenį, prieš mesdamas pasaulį. O ten turėjau susitikti pirmą būsimą savo profesorių. Buvo įdomu. Netgi nebūkštavau: nes argi ko būgštauja jaunas vyras, baigęs gimnaziją? Kas visi prieš jį? Kalnai, lenkitės!

Nuvažiavau, berods, ryto metą. Kiek pasikalbėjus su brangiuoju kapelionu, teko eiti valgomajan. Radau ten jo brolį, Rygos politechnikos studentą Feliksą Visbarą, blizgantį uniformos puošmenomis ir skaisčia jaunyste, labai revoliucionieriškai nusiteikusį, betgi visai neplėšriai teatrodantį, netgi kartais visai švelniai besišypsantį. Tykiai įėjo ir profesorius kunigas Juozapas Skvireckas. Smalsiai įsmeigiau žvilgį į tą sau įdomų asmenį. Kažkas labai jauna, šviesu, labai lengva. Vidutinis, lieknas, tiesus stotas. Nedidelė forminga galva, šviesiais truputį garbanotais plaukais apvainikuota. Baltas ir rožinis gana plonais bruožais veidelis. Nedidelės, šviesios, kukliai į šalį nukreiptos akys. Moteriškai švelnios lūpos, kuriose vos juntamai ryški beveik sopulingas nedrąsus šypsnelis, visai ne kaip kun. Visbaro: tai — vos brėkštanti aušrelė priešais skaidrų vidudienį.

Šeimininkas mudu supažindino. Nebeatsimenu, ar profesorius ištiesė man delną; rodos, ne. Tikrai — netarė man nė žodžio.. O aš buvau išpaikintas kitų kunigų, kurie kandidatą į klierikus tiesiog myluote myluo-

davo. Tai mane truputį nustebino, bet dar neatbaidė: manau sau — didelis žmogus, profesorius.. Gal taip ir tinka. Juk, ana, ir gimnazijos mokytojai mokiniams nepataikaudavo..

Susėdome valgyti. Eina sklandžiai — ir valgymas, ir dievų padažas plepesys. Aš, žinoma, nedrįstu įsiterpti, vien žvalgaus, klausaus ir.. šveičiu nuo stalo gerus daiktus, kaip anas Krilovo katinas. Pašnekesiui medžiagą gausingai teikia švytįs studentas. Šeimininkas vikriai sumezga benutrūkstančius galus. Jaunasis profesorius, apskritai, tyli, tik retkarčiais teikdamasis maloningai šyptelti ar net kokį sakinį įterpti savo švelniu, tartum migla pridengtu, balseliu. Apie ką ten šnekėjo, nebeatsimenu. Viena tik vietelė man įstrigo: studentas, pro savo gražius ūselius žavimai šypsodamas, pasakoja kažkokį incidentą su kuriuo ten politechnikos profesorium ir cituoja rods mėgiamą jo posakį „Umsomehr". Klebonas, sveikai juokdamasis, pro auksinius savo dantis kažkaip dusliai kartoja „Umsomehr", o ir profesorius susigundo nusileidžiamai juoktelti: „Umsomehr". Taip ir paliko man lig šiol neaišku, ką visa tai reiškė.. Bet tas Umsomehr tebeglūdi man atminty. Ir vis šyptelsiu atsiminęs.

Išbuvau su jaunuoju profesorium pas kun. Visbarą dieną ar dvi, bet neatsimenu, kad jis būtų prataręs į mane bent žodį. Taip ir išvažiavau į seminariją, to nesusilaukęs, bet ir nenusiminęs: ką gi, manau, jis toks nedrąsus — tad varžosi. Ir buvo ko varžytis! juk čia važiuoja į seminariją ana kokia asmenybė — beveik 20 metų vyras, net ūsai želia! o toks išmokslintas! Kyla su sakalu, o nepagalvoja, kad gal nusileis su va-

balu... Kai po ilgo laiko tai įvyko, vyras suprato esant ir kitų nekalbumo priežasčių. Paprastų paprasčiausiai: jubiliatas yra iš prigimties nekalbus, o ir iš įsigytosios išminties nemėgsta aušinti burnos: ne dykai studijavo Š. Raštą — žino netartą žodį esant auksą, tartą — sidabrą. Pagaliau anų laikų seminarijos pedagogika, atrodo, iš profesorių - auklėtojų reikalavo kuo taupiausiai tebendrauti su klierikais, kad lengviau būtų galima išlaikyti orumas. Ar tas sumetimas buvo tikslus? Toliau tai pamatysime.

Jau seminarijoj

Iš tos mielosios Kurtuvėnų klebonijos išvykau į Kauną, į seminariją. Truputį ten apsibuvęs, ryžaus apsilankyti pas aną pažįstamąjį profesorių širdies atgauti. Juk dar gimnazijoj būdami, daugumas mokinių katalikų gerbdavome ir mylėdavome savo kapelionus, ir pas juos nueiti pasižmonėti būdavo mums miela svajonė, nors ne dažnai ir ne visi teišdrįsdavome ją įvykdyti. Taip ir aš dabar iš anksto džiaugiaus, kad štai užeisiu pas profesorių kunigą Skvirecką ir širdim pasidžiaugsiu.

Užėjau. „Tegul bus pagarbintas“.. Dabar nebeatsimenu, kaip atsakė: ant amžių amžinųjų ar kaip kitaip, moderniau. Betgi atsakė lietuviškai. O reikia žinoti, jog anais laikais vysk. Paliulionis buvo įsakęs seminarijos profesoriams (tiesą pasakius, tai buvo senovinė tradicija) kalbėti su auklėtiniais lenkiškai, kad išmoktų tos kalbos, nes ji anuomet buvo tikrai reikalin-

ga.. O kas be ko — tai lenkų šalininkams buvo naudinga palaikyti vienybei su brangiąja Ojczyzna Polska. Betgi lietuviškasis susipratimas buvo jau stipriai beįsigalįs Žemaičių seminarijoj, ir ne vienas profesorius jau laikė anokius įsakymus ar draudimus neteisingais ir stengdavos juos aplenkti. Toks pasirodė jau anuomet besąs ir prof. Skvireckas, kas mus, klierikus, labai džiugino.

Vadinas, šnekava mudu su profesorium lietuviškai, o šneka pinas padoriai, nes šį kartą profesorius išsižadėjo savo mažakalbumo. Mums valandėlę pasišnekėjus, kažkas į duris puk - puk. Kun. prof. Skvireckas skuba į prieškambarį: „Proszę“.. Įeina to pat mano kurso klierikas Vladas Polonskis, liepojietis (dar nebuvo žinoma, ar jis laikys save lenku, ar lietuviu; vėliau pritapo prie lietuvių). „Niech będzie pochwalony“, sako jis. Ir profesorius turi jam atsakyti lenkiškai ir toliau kalbėtis lenkiškai. Man nebebuvo ko laukti — tad šį kartą atsisveikinau. Kadangi kun. Skvireckas jokiu būdu nedavė man suprasti, kad dar lankyčiaus, tad per visus trejus metus, kuriuos išbuvau seminarijoj, bebuvau apsilankęs pas jį, berods, dar vieną tik kartą, kad man išpainiotų vieną moralinės teologijos painiavą, ką jis tiksliai ir padarė. O šiaip buvo žinoma jį nemėgstant apsilankymų, tad klierikai ir nesiveržė. Bematydavau jį seminarijos laikais vien bažnyčioj, auditorijoj ir sode bevaikštant.

Anuomet (1903 — 1906) kun. Skvireckas seminarijoj dėstė antrajame kurse lotynų kalbą ir Š. Rašto įvadą, o trečiajame ir ketvirtajame — aiškino patį Š. Raštą. Man neteko klausytis jo lotynų kalbos nei Š.

Rašto įvado (nes iš viso neteko būti antrajame kurse), klausiaus vien trečiajame bei ketvirtajame jį Š. Raštą aiškinant. Skvireckas buvo tuomet dar visai jaunas profesorius, nes atėjęs to darbo dirbti tik 1902 metais. Atrodė, kad dar stiprokai varžos prieš auditoriją ir nervinas, kad kartais sunkoka jam rasti reikiamą žodį ir dėl to lyg ant savęs paties pyksta. Betgi rasdavo ir pasakydavo ką reikiant, nors ir kukliai bei paprastai, tačiau aiškiai, tiksliai, išsamiai.. Atsakinėjantiems buvo nepriekabus, objektyvus, nebauginąs. Pedagogas buvo geras: nei klierikai nedrįsdavo prasilenkti jo akivaizdoje su drausme, nei jam netekdavo kelti balso, drausti, bausti. Tai jam duodavosi kažkaip savaime: matyt, auklėtiniai jauste jausdavo jame valią tvirtą ir išmintingą. Tiesa, anuomet nesunku būdavo klierikus ir suvaldyti, kadangi ateidavo į seminariją visai dar nesugadinti berniukai su geriausiais norais. Betgi reikia pasakyti, jog klausytojų drausmingumas, darbštumas ir kiti tokie gerumai buvo didele dalim ir tokių kaip Skvireckas seminarijos auklėtojų nuopelnas. Įdomu, kad jaunasis profesorius nedrausdavo mūsų, jei kartais kiek padūkdavome auditorijoj prieš jam ateinant į paskaitą: jis netgi suprantamai bei nuolaidžiai nusišypsodavo, bet tik paskiau laikytumės drausmingai. Ir laikydavomės, kadangi jį gerbdavome ir brangindavome, kaip rimtą profesorių, gerą širdį, o ir gerą patriotą, kas anuomet mums būdavo itin svarbu, nes virė įtempta kova dėl lietuvybės teisių, ir jau buvo arti persilaužiamasis momentas.

Neilgai trukus kun. Skvireckui teko atsakinga seminarijoj pareiga — būti klierikų prefektu, arba ar-

čiausiuoju klierikų prižiūrėtoju - auklėtoju. Aš tuomet jau nebebuvau seminarijoj, bet apie tai man pasakojo jaunesnieji draugai. Paprastai tie klierikų prefektai nėra šių mėgiami, kadangi ta pareiga yra labai opi: tenka klierikus stebėti, perspėdinėti, drausti, pabarti. Čia labai lengva perdėti, pridaryti netaktų, įgristi, įžeisti. Skvireckui gerai pasisekė išvengti viso to per savo įgimtą išmintingumą, orumą, tvirtą lygų būdą. Giliai gerbdami ir dėl to privengdami, klierikai savaime laikės pakankamai drausmingai, ir prefektui nebuvo reikalo pirštų galais slankinėti po tamsius koridorius ir prie durų šnipinėti.

Kol dar nebuvo oficialiu klierikų auklėtoju - tvarkytoju, kun. Skvireckas buvo vienu iš klierikų išpažinčių klausytojų. Klierikai mėgdavo eiti pas jį išpažinčių atlikti: jis buvo blaivus, saikingas dvasios tėvas, mokėdavo ramiai ir aiškiai išnarplioti abejojimus ir nuraminti nesaikingus nerimus, duoti sveikų patarimų ar sudrausti, kur reikiant, ir visa tai paremdavo tiksliais Š. Rašto posakiais, kas klierikams, atmenu, labai patikdavo. Protingos ir gražios buvo kelios jo konferencijos, kurias jis skaitė klierikų rekolekcijose.

Čia prisimenu vieną šviesų dalyką. Buvo tai 1905 metų gegužis. Nuostabiai švelni saulėta diena. Važiuojam į gegužinę — visi klierikai su profesoriais. Žemyn didinguoju Nemunu. Nuotaika aušrinė. Visi jauni, laimingi, mylime kits kitą. O ir profesoriai - viršininkai šiandien visi mums brangūs. Mokslo metai laimingai baigias — netrukus vyksim į savo tėviškėles — į atilsį, džiaugsmą, laimę.. O čia ir pasaulio įvykiai tokie didingi, daug šviesaus žadą. Juk štai po metų karo su

Japonija Rusų carų imperija braškėte braška, visuose jos galuose revoliucijos gaisrai dega — laisvės svajonės, rods, tuoj virs kūnu. Juk štai neseniai atgavome seniai trokštą savo lietuviško rašto laisvę, dėl kurios taip ilgai kovota, tiek aukų pakelta!.. O ko dar susilauksim ryt, poryt! Gal nepriklausomybės, bent autonomijos! Bet dar rusų armijos tolimuosiuose Rytuose šiaip taip laikos. Dar admirolo Roždestvenskio armada - laivynas skuba per Indijos okeaną bei Kiniečių ir Japonų jūras į Vladivostoko tvirtovę gelbėti pašlijusios rusų padėties. Ar jam pasiseks? Net ir mes, klierikėliai, nors darbų prislėgti, tačiau, po truputį pasiskaitydami „Vilniaus Žinių", esame labai tuo reikalu susidomėję. Ir štai — žiūriu — stovi profesorius Skvireckas, kitų profesorių apsuptas, o kiek atsčiau ir smalsesnieji klierikai atsargiai, neva neklausydami, klausos. Einu ir aš pro šalį ir viena ausim girdžiu apie Tsušimą, jūros mūšį, rusų laivyno žuvimą. Skvireckas kalba pusbalsiu, sąmokslininko išvaizda, iškaitusiu iš džiaugsmo veidu. Nepatogu nekviestam klausytis — tad einu lyg niekur nieko pro šalį. Gana ir to: paskutinė maskolių viltis sunaikinta! greitai galas! O gal ir šviesus rytojus?

Betgi ir kita mintis: visdėlto tas Skvireckas gal ne toks jau paprastas vyras, kad jo taip kiti galvoti vyrai klausos.

Nuo 1906 iki 1913

Dar metai — ir baigės palaimingas gyvenimas seminarijoj. Išskridau į platųjį pasaulį — tarp Peterburgo ir Tirolio Innsbrucko, tarp Vienos ir Berlyno,

Vilniaus, Varšuvos ir Muencheno. Savo buv. profesorių beturėjau arti vien vieną vasarą Žemaičių Darbėnuose pas tą pat šviesųjį asmenį, kleboną Visbarą, kurs ten buvo tuomet klebonu ir kaip magnetas vėl sutraukė ten mus buvusiuosius savo gimnazijos mokinius. Tad ten susispietėme Grabys, Milvydas, Galdikas, bene Vl. Jurgutis ir aš.. O! Visbaras buvo vaišingas, gi mes, jaunuoliai, net nepamąstydavome, jog išmaitinti tokį alkaną būrį vistik šis tas atseina. Tad ramiai sau ilsėjomės, linksmai žmonėjomės ir.. gerai mitome, o klebonas rodė patenkintą miną, nors gal dūšioje kartais paabejodavo. Bet tokia padėtis jam buvo nebe naujiena. O vėliau, kai jau buvo klebonu Liepojuj, tokių mielų parazitėlių turėdavo vasaromis po dar daugiau.

Bet aną vasarą Darbėnuose buvo klebonijoj ir vienas asmuo, kuriam nebūtų tikęs parazito vardas, nes jis labai rimtai darbavos. Tai buvo kun. profesorius Skvireckas. Girdėjome bene iš klebono, kad jis uoliai verčiąs į lietuvių kalbą visą Š. Raštą, ko dar niekas visoj lietuviškoj katalikiškoj praeity nebuvo pilnai įvykdęs, o jis pasiryžęs padaryti. Tad mes labai retai jo draugija tepasidžiaugdavome: jis vis savo kambary glūdėdavo prie savo darbo. Už tai (ne už patį glūdėjimą, o už brangųjį darbą) mes jį gerbėme ir branginome. Pamatydavome jį vien bažnyčioj ir valgomajame. Kiek bažnyčioj jis uoliai kalbėdavosi su Dievuliu, tiek šykščiai tą socialinį veiksmą atlikdavo prie stalo. Vien tylėdavo, o kai ką pasakydavo, tai pagrįstai ir su autoritetu. Kai klebonas, kurs buvo sąmojingas ir apsiskaitęs, pasakydavo ką verta linksmo dėmesio, o mes jaunieji skaniai juokdavomės, Skvireckas teikdavos vien

nuolankiai, bet mielai pašypsoti; o į rimto dėmesio vertus dalykus retkarčiais atsiliepdavo savo, taip sakant, lyg kreida rašančiu balsu tėviškai pritariamai. Vieną kartą net teikės įsileist į užustalinį ginčiuką kažkuriuo teologiniu klausimu su šelmiškuoju klebonėliu, kurs mokėdavo vikriai liežuviuku pafechtuoti. Svečias atsikerta iš esmės, solidžiai, išmokslintai teologiškai: kiekvienu kuokos smūgiu, rods, turėtų mušte užmušti tą lengvapėdį, bet mikliamintį ir lanksčialiežuvį Darbėnų klebonėlį; tačiau šis vis kokiu nors uodegos mostelėjimu (būtent — sofizmu) akivaizdžiai atsikerta ir išsisuka nuo mirties, triuškinančios mirties.. Mes, klausytojai, džiugiai klausomės tos dvikovės. Ir mūsų (nebūtume jauni, pienburniai) simpatijos linksta į Darbėnų čempijono pusę.. Betgi profesorius svečias galų gale susipranta: truputį supyksta ir draugiškai papeikiamai duoda bičiuliui suprasti, kad jis nerimtai elgias su rimtais dalykais.. Ir šis mielai sutinka, nes žinosi esąs prakišamoj padėty..

Ar ir kuo gerbiamasis Š. Rašto vertėjas anuomet pasiilsindavo ar kokią pramogėlę sau pasiteikdavo? Kas žino! Jis, rodos, nė ta vadinamąja grožine (kur toli gražu nevisad graži) literatūra negaišindavo savo brangaus laiko. Tik po pietų, kaip ir seminarijoj, išeidavo kur nors vienas pasivaikščioti.

Tačiau vienu pramogos dalyku kiek domėdavos. Mat, Grabys su Milvydu gebėdavo palošti šachmatus. Tai pastebėjo prof. Skvireckas. Atsimenu, vieną kartą lošia Grabys po pietų su Milvydu partiją. Eina pro šalį Skvireckas. Sustoja, žiūri.. Grabys laimi partiją ir juokdamasis siūlo profesoriui: bene ir mudu suloštu-

me?.. Mes kiti nustebome, kad draugas toks drąsus. O jis agresyviai spokso į profesorių ir iššaukiamai šypso.. Profesorius priima iššūkį, sėdas, pradeda partiją.. Grabys atakuoja pasitikimai, net akiplėšiškai.. Skvireckas gina ir puola saikingai, apgalvotai.. Bet jaunas temperamentas ima viršų — Grabys priverčia priešą kapituliuoti.. Tai buvo mums stebesėlio! Na, ir vyras tas Grabys! Mes būtume nedrįsę siūlytis, o jei profesorius ir būtų prikalbėjęs bandyti, būtume tikrai prakišę.. Bet, mūsų laimei, jis to nedarė. Negi būtų gaišinęs laiką tokiems niekeliams.

Dar teko neperištolo matyti kun. Skvirecką Kaune kurią ten vasarą, per visuotinį Š. Kazimiero draugijos susirinkimą. Jis juk buvo vienas iš pirmųjų tos draugijos kūrėjų bei narių. O per tą susirinkimą besąs net susirinkimo pirmininku. Ir pasigrožėjau jo vadovavimu: laikės griežtai tvarkos, ėjo tiksliai prie tikslo, neleido plepėti, neleido nukrypti į šalis — žodžiu sakant, pirmininkavo trumpai drūtai, kas, berods, visiems patiko, gal išskyrus vien plepius ar netiksliai kalbančius.

Su kanauninku Skvirecku redakcijoj

Anuometinė Lietuvos katalikų kunigija turėjo savo reikalams vieną laikraštį — mėnesinį storą akademinį žurnalą „Vadovą“, einantį Seinuose, bet plačiai ir kitų vyskupijų palaikomą. Kelerius metus prieš pirmąjį Pasaulinį karą jį gražiai redagavo kun. Pranas Kuraitis, ką tik baigęs augštuosius teologijos bei filoso-

fijos mokslus Peterburge, Belgijoj ir Vokietijoj. Bet, kaip paprastai, ne visi kunigai buvo tuo laikraščiu visai patenkinti: ypačiai Žemaičių vyskupijos kunigų dalis norėjo savesnio, praktiškesnio, dažniau einančio kunigams laikraščio; jie susibaudė, apsižvalgė ir ryžos kviesti įtakingą ir nagingą vyrą Skvirecką (jis tuomet jau buvo vyskupo Cirtauto paskirtas Žemaičių kapitulos kanauninku), kad jis būtų to laikraščio leidėju bei redaktorium. O kanauninkas kreipės į mane, be nesutikčiau su juo bendrai prie to laikraščio darbuotis. Aš tuo metu buvau kapelionu Telšių vyrų gimnazijoj ir mergaičių progimnazijoj, dar ir vadinamoj miesto keturklasėj mokykloj, jaučiaus pervargęs ir svajojau patekt į Kauną prie kokio nors plunksnos darbo. Tad mielai sutikau priimti kan. Skvirecko pasiūlymą, ir 1913 metų vasaros vidury jis pradėjo leisti dvisavaitinę „Bažnytinę Apžvalgą".

Nebuvau dar prie jokio laikraščio darbavęsis, neturėjau iš viso supratimo apie laikraščio leidimą bei redagavimą, net korektūrų nebuvau niekuomet daręs. Viso to turėjo mane mokyti kan. Skvireckas. Vien stebėjaus, kada ir iš ko jis to viso išmoko! Ir iš viso nūn pradėjau stebėdamasis rasti jame kaskart naujų sugebėjimų, kad štai ir knygų spausdinimo technikoj. Net toks senas spaustuvių vilkas Juozas Kulikauskas, labai nustebęs, vieną kartą, žymiai vėliau, papasakojo man, kaip puikiai Skvireckas (tuomet jau vyskupas) orientuojąsis netgi komplikuotuose knygų spausdinimo klausimuose. Dabar man rodos, jog geriausiasis jubiliato mokytojas buvo jo akylumas, smalsumas gyvenimo klausimuose, su kuriais jam tekdavo susitikti: jis juos

atsidėjęs stebėdavo, iki smulkmenų nagrinėdavo, apie juos skaitydavo, kitų nuomonių klausydavos, kad galėtų susidaryti savo aiškią nuomonę ir savarankiškai ryžtis bei veikti. Tą įspūdį gavau ir kitais atvejais — sakysim, kai jis statė arkivyskupų rūmus ar tvarkė savo mėgiamąjį Linkuvėlės ūkį (kurį buvo nusistatęs palikti būsimiesiems arkivyskupams).

Vadinas, 1913 metais man teko vėl stoti į prof. Skvirecko mokyklą — nūn jau nebe Š. Rašto studijuoti, o kaip laikraštį redaguoti, spausdinti, netgi administruoti (mat, ir administratorius jis besąs praktiškas ir labai tvarkingas). Jaučiaus esąs silpnas padėjėjas ir negalįs jo patenkinti; betgi jis buvo kantrus bei atlaidus. Ne vienas, iš atsto jį tepažįstąs, pastebėjęs jį negebant meilikauti, manė jį esant sausą ir šaltą. Betgi iš karto jis man pasireiškė tikrai geraširdis, nors ir vyriškai santūrus. Štai vienas spalvingas įrodymėlis: atvykau į nepažįstamą Kauną, gyventojų kimšte prikimštą (83 tūkstančiai be priemiesčių, bene ir be Vilijampolės); butas rasti labai nelengva, — na, ir kan. Skvireckas siūlo man tam kartui apsigyventi pas jį (o pats teturi du kambarius); pats pirmą vakarą taisė man gultą ant ištiesiamos krasės; anksti atsikėlęs atsargiai triūsėsi, tykiai išėjo mišių laikyti, kad galėčiau dar pamiegoti.

Vadinas, pradėjom leisti „Bažnytinę Apžvalgą". Važiuodamas iš Telšių prie jos darbuotis, maniau kauniškius kolegas kunigus visiškai tam darbui pritarsiant. Kai apsilankiau pas Jakštą, tas priėmė maloniai: jam svarbu, kad Kaune būtų daugiau kunigų, kurie jam padėtų Š. Kazimiero draugijoj darbą dirbti.

Bet, kai apsilankiau pas kun. Antaną Alekną, kur radau ir kun. Antaną Maliauskį (abu darbavos tuomet Š. Kazimiero dr-joj), pajutau kitokį toną. Nepritarė ir daugiau Žemaičių vyskupijos kunigų — sakysim Vladas Jurgutis ir k. Bet ką gi! Pradėta — reikia bent pabandyti ištesėti. Svarbiausia buvo suvokti tinkamą vagą, kad nebūtų be reikalo braunamasi į „Vadovo" sritį, o duodama draugams kunigams, ko jie kitur nelengvai teranda.

„Bažnytinė Apžvalga" ėjo dukart per mėnesį, o ruošės pradėt išeidinėti kas savaitę — tad aišku, jog galėjo daug greičiau atsiliepti į aktualius gyvenimo klausimus ir painformuoti apie Romos kūrijos bei mūsų vyskupijų potvarkius. Plačioji kunigija šiltai rėmė laikraštį ir prenumerata, ir bendradarbiavimu. Ypač gausiai turėdavo paklausimų liturginiais, moralteologiniais ir kanonistiniais klausimais. Iš bendradarbių daugiausia raštais mus rėmė prof. kun. Jonas Valavičius, būsimasis kanauninkas, šventas kunigas, aukso širdis, nūn miręs. Iš kitų ypač atsimenu kun. Juozą Tumą, kuris, pasirodžius a.a. kan. Prapuolenio knygai „Polskie Apostolstwo w Litwie", parašė mums objektyvią išmintingą recenziją, papeikdamas autoriaus vienašališkumą, kad vaizduoja daugiausia neigiamą ano apaštalavimo pusę. Jakštas buvo tą knygą pagyręs. Daugelis nustebo, kad Tumas, toks lenkų neva priešas, kurs būtų turėjęs, rods, entuziastiškai veikalą girti, tačiau jį papeikė — atvirai ir viešai. Kan. Skvireckas man tąja proga išsireiškė: Kaikas mano Tumą esant apyliberalį ir ne labai jautrų amžiniesiems tiesos reikalams, jeigu tik patenkinami jo mėgiamieji arkliukai;

o čia štai ne kas kitas tikrai krikščioniškai įvertino Prapuolenio veikalą, o tik „liberalas“ Tumas! Jis turi jautrią krikščionišką juslę! —

Dar kelios smulkmenos prieš 1914 karą

Kanauninkas darbavos tada smarkiai prie Š. Rašto vertimo bei spausdinimo, o ir anuometinėj konsistorijoj. Toj dvasinėj konsistorijoj jis darbavos, kaip kanauninkas, įvairiais bažnytiniais reikalais, kurių daugelis buvo toj įstaigoj sukoncentruoti (ta įstaiga buvo įkurta, rusų valdžiai spaudžiant). Vieną kartą kanauninkas man prisipažino turįs per dieną pasirašyti iki šimto ar dviejų šimtų popierių; o juk kanauninkas, rimtas bei praktiškas vyras, nepasirašinėdavo, pakankamai neištyręs reikalo (kaip kartais kiti daro). Pažinę jo darbštumą, kiti konsistorijos prelatai bei kanauninkai mielai prašydavo jį darbe juos pavaduoti, kai jie įsigeisdavo dėl ko nors nuo darbo pasišalinti. Ir jis dirbdavo už save ir kitus.

Anuomet net ir man, dar maža žmones tepažįstančiam, buvo pasidarę gan aišku, jog kan. Skvireckas pergyvena kažką skaudu. Čia turėsiu gerb. skaitytojus atsiprašyti, kad pasikartosiu: iš naujo atpasakosiu, ką jau esu papasakojęs savo atsiminimuose apie arkiv. Karevičių; bet skaitytojai patys supranta, jog, norint čia pateikti apypilnį arkiv. Skvirecko siluetą, tas pasikartojimas nebus nuodėmė. Tad papasakosiu vėl, kas per nemalonumas anuomet kan. Skvireckui teko pergyventi.

1913 metų rudeniop mirė vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas, didelis jubiliato globėjas, kurs buvo pristatęs jį Romai, kaip tinkamą savo įpėdinį. Ir Roma buvo tą kandidatūrą priėmusi. Bet Skvirecko kandidatūra nebuvo maloni kaikuriems lietuvių veiksniams, kurie būtų meiliję kitą kandidatą pravest į vyskupus, jų nuomone, karštesnį patriotą. Tad jie ėmė varyti Peterburge intrigą prieš kan. Skvirecko kandidatūrą, įkalbinėdami rusams, girdi, Skvireckas esąs lenkų šalininkas, o leisti lenkams įsigalėti Lietuvoj rusų vyriausybei buvo neparanku. Ką ten tokį anie veikėjai stengės pravest į vyskupus, dabar gerai nebeatsimenu; manau, ne labai tesuklysiąs sakydamas, jog tai, turbūt, buvo ar Maironis, ar kan. Prapuolenis, ar kun. Olšauskis. Bet tie kandidatai nebuvo malonūs Romai — tad, kaip paprastai tokiais atvejais, praėjo į vyskupus neutralus asmuo — Pranas Karevičius.

Kan. Skvireckas, kuris paprastai nemėgdavo kam nors parodyti, kas jo viduje vyksta, šį kartą padarė išimtį ir vieną kartą, bevaikščiojant mudviem seminarijos sodely, papasakojo man apie šituos dalykus, netgi pasiguodė, kad jam esą labai skaudu, jog atsirado lietuvių, kurie jį įtarė esant palankų lenkams ar iš viso nepatriotą, kai tuo tarpu jis visą savo amželį nuo pat mažens ištikimai mylėjo Lietuvą ir jos labui darbavos. Aš tiesiog nustebau, kad kas galėjo įtarti kan. Skvirecką esant nekarštą patriotą. Mums, Žemaičių seminarijos auklėtiniams, buvo visai aišku jį nuoširdžiai palaikant lietuviškąsias aspiracijas.

Charakteringa jubiliatui buvo, kad jis nemalonumuose ieškojo atgovio ne žmonių draugijoje, ne pašne-

kesiuose, o vien įsimirusiame darbe. Netgi savo fleitos nebepūsdavo. Beje, buvo įsigijęs fisharmoniją, bet ir jos neliesdavo kokiai paguodžiamai melodijai išgauti, o paliko man progą ją amatoriškai pamaigyti. Tik vieną kartą man parodė kiek didesnį susidomėjimą jąja, pasiūlęs padėti jam ją išdėstyti, o paskui vėl sudėstyti. Apskritai, kanauninkas visuomet buvo smalsus, kaip ten kuris prašmatnus daiktas yra sudarytas. Tad ir aną kartą gerą popietę pasidarbavova (tiesa, aš labiau žiūrėdamas į jo darbą); jis atsidėjęs išimliojo visas sudėtines fisharmonijos dalis, paskui kruopščiai bei tiksliai jas vėl sudėliojo — ir tuo būdu ir pats akivaizdžiai sužinojo, ir man pirštu prikišamai parodė, kas yra toji fisharmonija. O kas nuostabiausia — instrumento nesugadino!

Poilsiui nuo dvasinio darbo jubiliatas mėgo ir šiaipjau rankų darbą, sakysim — staliaus darbelius: man teko matyti jo kambariuose jo padirbtų kėdžių, krasių; jos atrodė solidžios, nors nepuošnios.

Jubiliatas nemėgo ieškoti atgovio bei paguodos ir pasiplepėjimuose. Tą visą laiką nuo 1913 iki 1914 metų vasaros man kaip ir neteko matyti jį su kuo nors vaikštinėjant ar namie pasiplepant; ir svečių bei lankytojų neprisimenu, kad būčiau matęs; tik vieną kartą pas jį mačiau aną milžiną kunigą Galkų, tą patį, kuriam 1918 metų žiemą žmogžudžiai plėšikai padus svilino, kad atiduotų savo ir nesavo pinigus, bet nieko nepešė. Pamatęs jį pas kanauninką, stačiai savo akimis nenorėjau tikėti, nes toks nenatūraliai didelis atrodė. Kanauninkas su juo maloniai besikalbąs (juodu bene mokslo draugai).

Užtat kitą kartą mačiau visai kitokį vaizdą. Užėjau pas jubiliatą laikraščio reikalais; aptarėva, kas reikiant (trumpais žodžiais, kaip paprastai), ir jau rengiuos eiti. Tik štai ateina Jakštas - Dambrauskas. Pasisveikinome. Juodu šiaip taip velka šneką, o aš klausaus. Šneka, šneka, patylėdami ir vėl pradėdami, o šeimininkas vis nekviečia lankytojo sėstis. Stebiuos. Pagaliau Jakštas pastebėjo geriau būsiant eiti sau — ir atsisveikino. Aš tyčia dar valandėlę pasilikau, nes niežtėte niežtėjo, ką galėtų reikšti tas pasažas, ir klausiu: Gerb. kanauninke, esu dar jaunas, neturiu prityrimo, dar nežinau, kaip reikia įvairiais gyvenimo atvejais su žmonėmis elgtis; tad pamokykite: paaiškinkite, ką tai reiškia, kad gerbiamojo Dambrausko - Jakšto net nepaprašėte sėstis? — Nemėgstu su juo kalbėtis! — atsakė kanauninkas. Anuomet nustebau; bet paskiau, geriau pažinęs Jakštą, supratau dėl ko: teoretikas, svajotojas, Jakštas savo pasikalbėjimais negalėjo pakankamai dominti blaivai praktiško, akylai į viską žiūrinčio, tiksliai vertinančio kan. Skvirecko. Bet anuomet nustebau.

A! — manau sau — tai šitaip? Tai Tamsta pavojingas! griežtas kritikas ir daug iš kito galvos reikalaująs! Man su Jakštu pasikalbėti yra garbė ir malonumas. O Tamstai, mat! —

Ir aš klausiu savo kanauninką: Ar leistumėte man paklausti, su kuriais gi kauniškiais kunigais Jums atrodo verta ir malonu pasišnekėti?

— Tokių aš čia nerandu. Su vienu tiktai verta pasikalbėti: tai su kun. Antanu Alekna.

Tai mane sudomino. Reiktų su tuo vyru pasižinti. Ir man teko vėliau su šiuo kunigu, vėlesniu kanauninku, istoriku, Vytauto Didžiojo universiteto profesorium, ilgai darbuotis drauge Š. Kazimiero draugijoj (nuo 1918 metų iki jo mirties 1930 metais), ir įsitikinau jį esant tam tikra prasme panašų į Skvirecką: blaiviažvilgį, praktišką, labai kritiškai visa vertinantį, bet protingai ir tiksliai.

Matyti, nemėgo kun. Skvireckas ir kunigų „pobūvių". Anais prieškariniais metais, kai Kaune nedaug tebuvo susipratusių lietuvių, mes, kauniškiai kunigai, kas savaitę - kitą susigūždavome tai pas vieną, tai pas kitą draugą, kurie buvo sutikę dalyvauti mūsų „eilutėje"; pasikalbėdavome apie bėgamuosius dvasinius bei pasaulinius reikalus, išgerdavome arbatėlės, užkąsdavome ko lengvo, pasimirkydavome lūpas į stiklą vyno, pasigardžiuodavome tolimų ir artimų kraštų vaisiais — žodžiu sakant, praleisdavome jaukią valandėlę, atgaivindavome dūšią, pasijusdavome artimesni kits kitam, skaidriau besimylį. Iškildavo sumanymų. Pasiryždavome kaiką padaryti. Išspręsdavome opesnių klausimų. Buvo tai naudinga ir miela. Atrodo, labiausiai tuos pobūvius mėgo mūsų Maironis, bent atsimenu, kad per tuos 1913—1914 metus pas jį buvome susirinkę daugiausia kartų. Mielai dalyvaudavo Jakštas. Ką bekalbėt apie mus jaunuosius! Bet per tuos metus neteko man tuose pobūviuose matyti kan. Skvirecko.

Jei neklystu, tai ir katalikiškųjų organizacijų veikime kanauninkas tuomet aktyviai nedalyvavo (darbuodamasis seminarijoj, konsistorijoj, prie Š. Rašto

vertimo). Tačiau, kaip jau minėjau, vieną kartą, bene 1913 metais, man teko matyti jį dalyvaujant Š. Kazimiero draugijos visuotiniame susirinkime, netgi prezidiumo pirmininku: retai tėra man tekę matyti kurį susirinkimą lygiai meistriškai vedamą. Kai antrojo Pasaulinio karo metu vienas, jau miręs, vyskupas man papasakojo, kaip metropolitas Skvireckas tvirtai vedąs vyskupų konferencijas, aš nė nebesistebėjau, prisimindamas aną Š. Kazimiero draugijos susirinkimą.

Ir apskritai, jubiliatas turi tiesiog įgimtą dovaną — ramiai, tyliai, tiesiog nepastebimu būdu uždėti savo valią aplinkiniams žmonėms. Aš tai ištyriau ant savo kailio: kai atvykau į seminariją 19 metų vaikinas, dar per nosį gerai nepabraukytas, tad savim stipriai pasitikįs, visom keturiom ginąs savo vertę bei laisvę, o sąmoningai ar nesąmoningai bebandąs kitus pajungti savo įtakai, į jauną nesmarkaujantį profesorių Skvirecką žiūrėjau, kaip į simpatingą, pagarbos vertą žmogų, bet nė jauste nenujaučiau, jog jame glūdi stipri dvasios jėga, ir jog ne vienam tenka nusilenkti jo valiai; tad, ir į Kauną atvykęs su juo darbuotis prie „Bažnytinės Apžvalgos“, iš pradžių bandžiau išlaikyti visišką vidinę moralinę nepriklausomybę ir nepasiduoti jo įtakai; bet netrukus, stebėdamasis, nejaukiai jausdamasis ir bandydamas spirtis, pajutau, jog kanauninkas iš lėto ir palengva pradeda imti viršų ir pajungti savo įtakai; priešinaus vidujai ir viršujai, kartais net pasikarščiuodamas; betgi nieko nepešiau — teko sau tarti: o vis tik tas kanauninkas autoritetingesnis ir stipresnis, nei seniau maniau! O juk gyvenime dažniausiai taip esti, kad žmogų iš pradžių daug labiau vertini ir

gerbi, o juo geriau jį pradedi pažinti, juo mažiau imi jį gerbti.

Betgi tas bendradarbiavimas su kanauninku ūmai pasibaigė, kaip mielas sapnas.

Per pirmąjį Pasaulinį karą

Buvo nuostabiai graži 1914 metų vasara, karšta, saulėta. Ėjo į galą birželis. Kaunas, gubernijos sostinė ir svarbi Rusijos tvirtovė, skendo žalumoj ir tyloj, daugeliui gyventojų išvykus atostogų. Ir aš svajojau ištrūkti į pajūrį, į Liepoją, pas savo saulutę kun. Visbarą.

Ir štai, kaip griaustinis giedram danguj, trenkė žinia: Sarajeve serbas revoliucionierius Prinkipas nušovė Austro - Vengrijos sosto įpėdinį erchercogą Franz Ferdinandą! Einu pas kan. Skvirecką pasitarti, nujausdamas bloga. Sutinku jį seminarijos sode. Apgailestaujame, kad turėjo žūti toks daug žadąs Austrijos sosto įpėdinis, kuris rengėsi iš dvivaldės vokiečių bei vengrų valstybės padaryti trivaldę — vokiečių, vengrų ir slavų. Tuokart imperija būtų galėjusi pasidaryti didele atrakcija kitiems slavams — serbams, kroatams, bulgarams. Ypač tai buvo nepageidaujama serbams, kurie svajojo iš Austrijos atsiimti slaviškąsias pietines sritis, o ir Rusijai, kuri, palaikydama serbų aspiracijas, troško sugriauti Austro - Vengrijos imperiją ir prisijungti visus slavus prie matuškos Rosijos (ką vėliau Stalinas beveik visai ir įvykdė). Būkštavome su kanauninku, jog dabar gali kilti Europoj audra. Prašiau savo „bosą“, kad, kol dar ramu, leistų man

išvažiuoti mėnesiui atostogų. Šis sutiko, davė avanso. Išvažiavau — ir senasis mūsų pasaulėlis pasibaigė.

Man besigėrint Liepojoj šviesia bičiulyste su Visbaru, Jurgučiu, Grabiu, Bistru, besimaudant Baltijoj, besiklausant puikių simfoninių koncertų pajūrio sode, vieną vakarą, liepos 19 d. (sen. stilium) pasirodė muzikos aikštėje plakatas: Vokietija paskelbė karą Rusijai! Visuotinė mobilizacija!.. Skubava su Jurgučiu namo į kleboniją maloniai gūdžiu jausmu širdy. Įdomu, kas bus.. Neaiškūs, bet šviesūs nujautimai..

Klebonijoj niekas dar nemiegąs. Namiškiai kunigai ir svečiai besą didokam valgomajame, bešneką apie padėtį. Veiduose ryšku susijaudinimas. Visi jaučia, jog kažkas didu artinas. Atsiskleidžia ūmai naujas istorijos lapas. Bet nenujaučiame, kokios radikalios permainos įvyks pasauly.

Buvo tai šeštadienis. Antrą rytą pasigirdo dideli sprogimai: tai karo uoste sprogdinami benzino baseinai, įvairūs neišvežami sandėliai. Šėlsta ten dideliausi gaisrai. Sklinda žinia: nebegalima iš miesto išvažiuoti — geležinkeliai kol kas tarnaus vien kariuomenės reikalams! Še tau! vadinas, turiu gal ilgam pasilikti Liepojoj po vokiečių karo laivų grėsme...

Kai kelias iš Liepojos atsidarė, sužinojau, jog uždrausta į Kauną įvažiuoti be ypatingo leidimo! Kol gavau leidimą, praėjo gerokas galas laiko. Kai nuvykau į Kauną, jau neberadau kanauninko Skvirecko. Ką veikti? Kaune pasilikti neleis tvirtovės valdyba, nes „neištikimą elementą“ iš Kauno pašalins (taip pašalino prel. Dambrauską, kun. A. Alekną ir kitus tokius). Todėl kraustysiuos kitur. Bet kur? Prašytis iš savo

dvasinės vyriausybės kokios naujos tarnybos? Buvo beprojektuojama laikinai paskirti mane vikaru pas senąjį poetą kun. Rupeiką Ramygaloj ar ką. Tačiau ar verta? Juk visi specialistai manė karą užtruksiant kokius tris ar keturis mėnesius. Tad pasiryžau tam kartui pasilikti pas gyd. Stasį Stanelį Paystry, kur klebonu buvo poetas kun. Jurgis Tilvytis - Žalvarnis. Taip ir padariau.

Betgi karas ne tik nesibaigia, dargi ima artėti prie Paystrio. Susidarė gūdi padėtis: priešų armijos atkakliai kaujas ties Šiauliais savaites ir savaites; kaip perkūnija griauja beveik be paliovos armotos, rodos, čia pat; naktimis vakaruose dangus kaip krauju pasruvęs gaisrais; eilės pabėgėlių vežimų su vaikais bei manta iš lėto plaukia Rusijos link, lyg rudenį paukščiai, sukeldami pasiliekančiuose nerimą bei traukte traukdami ir juos prisidėti prie tos liūdnos vilkstinės. Ką daryti? Daugelis taip save klausė. Kreiptasi į to baro Rusų armijos vadą (ar ne Ivanovą?) patarimo. Jis nuramino: jie, girdi, veikiai vokiečius atmušią, o tuo tarpu mes galį kiek pasitraukti atgal — na, sakysim, lig Polocko. Tad pasiryžau taip ir pasielgti. Sužinojau, kad mano kanauninkas su konsistorijos archyvu bei savo labai vertinamu kanauninku (ar prelatu?) Borowskiu, kuris anuomet buvo bene konsistorijos pirmininku (tikrojo titulo neįsidėjau), nutūpę senajame ilgai Lietuvai priklausiusiame Smolenske. Parašiau kan. Skvireckui, kokia čia padėtis ir ar nebūtų man verta pasitraukti į Smolenską. Jis tai patarė, pridurdamas, kad ten esą nebloga: duonos pakankama, Čerkasų jautiena puiki.

Tad, drauge su Stanelių šeima, panelėm Smailyte bei Gražulyte (bažnytinių apdarų specialistėm), generoliene Petrikauskiene ir Uršulyte Navickaite (būsimąja Švenč. Nekaltojo Prasidėjimo seselių viršininke, kuriai anuomet buvo tik 13 ar 14 metelių), nuvykau į Smolenską. Apsilankiau pas kan. Skvirecką. Besąs ir Borowskis. Juodu apie kažką ten rimtai besikalbą, bene apie Kauno apgulimą, Borowskis kažkaip apsnūdusiai ar pavargusiai, lyg širdim sergąs. Paskiau jis pasišalino. Pasilikę vienudu su kan. Skvirecku, gana gyvai pasikalbėjova apie jo verčiamąjį ir Š. Kazimiero draugijos spausdinamąjį Š. Raštą. Tuokart jau buvo išspausdinta keliolika sąsiuvinių. Buvau ir į Smolenską atsivežęs keletą paskutiniųjų. Prisipažinau, kaip maloniai mane stebinąs karalius Dovidas, kuris ne vien politikas, administratorius ir kareiva, bet ir poetas — ir tai nepaprastai augštu laipsniu. Nors žinojau seniai, jog šis karalius yra daugelio (70 su viršum) psalmių autorius, bet kažin kodėl nepagalvodavau rimtai, kad tas psalmininkas yra, vadinas, didis poetas. Dabar gi, perskaičius jo sukurtąjį Canticum „Benedictus es, Domine", ūmai švystelėjo — juk tai giesmė, o jos kūrėjas, sakant mūsiškai, poetas! Skvireckas tyliai klausos ir taip šviesiai šypsos. Paskiau, kai jis liko Kauno arkivyskupu, tokio šypsnio jo veide, rodos, nebemačiau. Valdymo rūpesčiai — blogas klimatas šypsenos gėlėms..

Išėjau, nenujausdamas, jog ilgokai nebeteks jo matyti.

Tai buvo 1915 metų, berods, liepos ar rugpiūčio mėnuo. Vieną sekmadienio rytą, po mišių užėjus į kle-

boniją, įbėgo į valgomąjį Smolensko klebonas lietuvis kun. Augla, nepaprasta naujiena švytėdamas: vokiečiai jau palei Oršą! (o toji Orša palei Dnieprą, kur jis staiga suka iš rytų į pietus). Vadinas, apie 70 kilometrų nuo Smolensko!.. Argi tie pasiutėliai vėl mus pasiektų? Buvo tai tas pagarsėjęs „Vilniaus maišas“, kai viena vokiečių armija prasiveržė pro Vilnių ir vienu užsimojimu pabandė apsupti iš užpakalio rusų armijas, stovėjusias į pietus nuo Vilniaus gal lig Baltstogės ar net Varšuvos. Tačiau puolantysis pasirodė persilpnas tokiam didžiam uždaviniui ir gavo pasitenkinti daug mažesniais pasisekimais. Betgi įspūdis buvo rusams bjaurus. Juk, jei vieną kartą vokiečiams pasisekė taip giliai į Rusiją įsismeigti, gali pasisekti ir dar. Tiksliai nežinau, bet gal dėl tos priežasties ir Žemaičių vyskupijos konsistorija turėjo kraustytis toliau draug su savo kanauninku. Ir išsikraustė — šįkart į Tulą, ir bepasimačiau su juo tik Lietuvoj, pasibaigus karui, 1918 metų gale.

Skvireckas — vyskupas

Tuo tarpu buvau jau susirišęs su Š. Kazimiero draugija ir toliau bendradarbiauti su kan. Skvirecku nebeteko. Kai nuvykau pas jį grįžusį, ir išsikalbėjova, tai visiškai paaiškėjo. Kaip jau minėjau, buvau jam skolingas apčiuopiamą sumą (avanso), o plikas kaip tilvikas. Jis man skolą dovanojo. Tai — dar viena geros jo širdies apraiška. Taip, jis artimo meilę parodo daugiau darbais, nei mielais žodžiais. Dar sykį parodė jis man savo užjaučiančią širdį po 20 su viršum

metų, kai, naciams užplūdus, finansinė mano padėtis pasidarė sunki: jis maloningai paskyrė mėnesinę subsidiją.

Netrukus vyskupas Karevičius, tarp kitų kandidatų, pristatė jį Romai pirmuoju į savo vyskupo pagelbininko vietą. Kanauninkas virto vyskupu ir ėmė dirbti jau nebe laikraštinį darbą, o atsidėjo vyskupo pareigoms, ir man beteko stebėti jį vien iš toliau.

Jeigu tai įmanoma, jubiliatas dar labiau įsimirė į darbą: vyskupo kūrijoje, universitete ir namie prie Š. Rašto, kurį tuo metu vėl ėmė leisti Š. Kazimiero draugija (po kokių 7 metų perleido pačiam vertėjui, o prieš pat antrąjį Pasaulinį karą vėl perėmė iš vertėjo leisti).

Kitose viešose vietose vyskupas, kiek galėdamas, vengė rodytis, nebent labai svarbiais oficialiniais atvejais. Svečiuose man nėra tekę jo susitikti, netgi pas Maironį ar Dambrauską. Su mumis kunigais kiek pasižmonėdavo Kūčiose pas vysk. Karevičių ar Didžiajame Ketvirtadieny pas katedros bazilikos kleboną, ar kai nueidavome jo pasveikinti šventėse bei vardinėse. Žinoma, per vizitacijas parapijų kunigams tekdavo su juo glaudžiau pabendrauti, bet neturėjau progos jį tokiose situacijose matyti. O Did. Ketvirtadieniuose pas katedros kleboną vyskupas pagelbininkas būdavo saikingai, bet mielai populiarus, netgi su vienu kitu pajuokaudavo, cigaretę surūkydavo, o prie stalo net stiklą vyno išragaudavo. Tačiau viskame ir visuomet būdavo labai santūrus, bendraudamas su mumis; nei perdaug nepasibičiuliaus, nei perdaug pajuokaus, nei perilgai pasėdės drauge, nei perdaug kalbės.

1926 metų pavasarį buvo įkurta bažnytinė Lietuvos

provincija, ir vyskupas Skvireckas buvo Š. Sosto pakeltas į Kauno arkivyskupijos arkivyskupus metropolitus. Sakoma: *honores mutant mores*. Bet jubiliatas maža tepasikeitė, vien dar rimtesnis pasidarė, vien dažnai ryški veide susirūpinimas, vien rečiau šypsnis besušvyti lūpose, vien kalba trumpesnė. Vien darbas ir darbas. Jokių atostogų, jokių važinėjimų į gražius užsienius ar gydomus vandenis. Vietoj poilsio ar atostogų, nuvažiuoja į Linkuvėlės ūkį, kurį įgijo didele dalim savo paties gyvu darbu uždirbtais bei sutaupytais pinigais ir paskyrė būsimiesiems arkivyskupijos ganytojams. Ten jis uoliai darbuodavos, kaip tikras Cincinnatas, pamažu tą tylų kampelį tobulindamas bei gražindamas su išmanymu bei skoniu. Kai pirmą kartą ten nuvykau kažkuriais opiais reikalais, tiesiog stebėjaus. Jubiliatas mandagiai vedžiojo ir viską rodė bei aiškino. Viskas besą įrengta ne vien dailiai, o ir praktiškai bei naudingai. Neištūrėjęs pareiškiau, kad jis — tiesiog pavyzdys klebonams, kaip laisvalaikį praleisti. Už tą ne visai aiškų komplimentą jis, atrodo, neįsižeidė, bent nepasirodė. O kai pasakiau jam kitą komplimentą, kad, girdi, jis šiame žemės rojuj tiesiog pajaunėjęs (iš tikro taip ir atrodė), jis rimta mina pateigė: Žinoma, pajaunėjau!.. O kai į tai mano veide išskaitė apykvaišą nustebimą, pridūrė: Juk gi einu senyn; o senukai paprastai vaikėja.. Į tai nebeturėjau ką atsakyti, vien nedirbtinai nusijuokiau.

Arba vėl kur jubiliatas rasdavo poilsio: projektuodamas, statydindamas bei įrengdamas arkivyskupams rūmus. Ir vėl tuo metu teko man jį susitikti prie rūmų statybos arba vėliau kartais aplankyti baigtuose (arba

teisingiau — baigiamuose, nes vis ir vis gerinamuose bei gražinamuose) rūmuose. Jis mielai viską rodydavo bei aiškindavo. Ir čia teko įsitikinti, kaip jis brandžiai viską numatęs, apsvarstęs ir praktiškai pritaikęs. Tiesa, inž. Reisonas sudarė rūmų projektą; bet ne be pagrindo galima tarti ir arkivyskupą esant rūmų plano sumanytoją bei statytoją. Ir štai Kaunas turi vieną iš gražiausiųjų pastatų, taip jog net bolševikai buvo nustebę, kai juos Kaune atrado. Žinoma, vienu užsimojimu nebuvo galima viduje visko taip gražiai įrengti, kaip jubiliatas būtų norėjęs: tam reikėtų daug laiko bei pinigų. Betgi didelis kūrinys sukurtas. Arkivyskupas buvo visuomet labai taupus ne vien savo užsidirbtiesiems, o ir kūrijos pinigams ir jų be svarbaus reikalo neleisdavo, kaip gal būtų kas kitas daręs, tad ir sutaupė — ir panaudojo tokiam gražiam veikalui, kuris pasiliks ilgam Kauno pažiba ir paminklas metropolito Skvirecko garbei.

Kai arkivyskupas tuos rūmus pradėjo statyti, o ir kurį laiką juos baigus, kaikas net iš katalikų visuomenės ėmė piktintis, kam, girdi, arkivyskupas statosi tokius puošnius rūmus? argi neužtenka anų senųjų šalia bazilikos? nejaugi nebūtų buvę daug geriau už tuos pinigus pastatyti kokią mokyklą ar prieglaudą ar ką panašu?! Atsimenu, netgi senelis prel. Dambrauskas - Jakštas murmėjo nepatenkintas. Bet pritariančių arkivyskupui buvo, manding, dideliausia dauguma. Dėl tariamojo rūmų puošnumo — sakysim, jėzuitas Jonas Kipp geriausiai išreiškė tos daugumos nuomonę: tie rūmai ne puošnūs, o vien padorūs, imant standartu ne lūšnų, o kultūringą kraštą. Ir man tie rūmai atrody-

davo vien iš viršaus labai dailūs (vadindavau juos „Pasakų rūmais“), o viduje jie buvo labai kuklūs; būtų reikėję daug dar pridėti, norint išvidį suharmonizuoti su išviršiu. — Dabar dėl klausimo, be nebūtų dar užtekę senųjų vyskupinių rūmų šalia bazilikos? Aišku, kad nebegalėjo užtekti. Anie senieji rūmai buvo vienos padorios šeimos buto didumo; paskutiniuoju laiku, kai naujoji kanonų teisė įsakė tiksliai sutvarkyti vyskupijų valdymą — tad įvesti įvairių sričių atskiras žinybas, kilo opus patalpų klausimas, nes jų nūn reikėjo visos eilės; dar prisidėjo įvairių kūrijos narių buto klausimas — tad tik nauji erdvūs rūmai galėjo visus tuos reikalus patenkinti.. Čia gerb. skaitytojams gal bus įdomu sužinoti, ar garbingasis Dambrauskas - Jakštas galų gale susitaikė su naujųjų rūmų faktu? Taip. Ir žinote kuris argumentas jį galutinai paveikė? Kai jis vieną kartą reiškė man savo nepasitenkinimą, kad arkivyskupas stato tuos ištaigingus rūmus, aš prelatui pakišau šią kontrmintį: prelatas juk visa dūšia trokšti, kad Lietuva galop gautų savo kardinolą? Juk taip? Na, o juk žinome, kad Š. Sostas tik tuokart sutiks duoti mums lietuvį kardinolą, jei tam tikros iš mūsų pusės sąlygos bus realizuotos — tarp kitko, jei pateiksime būsimam kandidatui padorų butą ir tai ne betkokį, nes juk kardinolų rangas yra lygus viešpataujančių valdovų šeimos nario rangui, ir Š. Sostas reikalauja, kad tai būtų ne vien teoretiškai pripažįstama, o ir praktiškai įvykdoma.. Ta mano pakištoji mintis Jakštui pasirodė labiausiai įtikinama, ir jis sutiko: gerai, kad arkivyskupas tuos gražius rūmus pastatydino! Jakštui mūsų Tautos, Valstybės, Bažnyčios prestižas buvo didelis dalykas.

Betgi ark. Skvireckas gausiai remdavo ir kitus kitokius mažesnius katalikiškus reikalus. Netgi man pačiam yra pasisekę gauti Šv. Kazimiero draugijos reikalams stambių paskolų. O ir stambių honorarų už parduodamąjį jo Š. Rašto vertimą jis kilniaširdiškai negrobdavo tuoj pat, tik labai kantriai laukdavo, kol draugijos administracija teiksis bent dalelę sumokėti. Čia jis elgėsi visai kitaip, negu dauguma kitų autorių ar vertėjų.

Jau sykį ėmus kalbėti apie Š. Kazimiero draugiją, negaliu nepriminti, kad arkivyskupas jai padėti stengdavos ir praktiškais patarimais, kartais labai originaliais, kaip kad ir šiaipjau jis dažnai pareikšdavo labai įdomių minčių.

Bolševikų okupacija

Kai prasidėjo antrasis Pasaulinis karas, 1939, arkivyskupas turėjo jau 66 metus, tačiau buvo dar ne tik jaunyvas, bet ir tikrai stiprus, kiek tai įmanoma tokiame amžiuje. Tad, nors su tuo karu užėjo dideli bandymai visam kraštui, o ir jam, kaip bažnytiniam vadovui, — jis galėjo dar tvirtu žvilgiu žiūrėt į ateitį ir lygiai tvirta ranka vairuoti sau Dievo pavestąjį laivą.

1939 metų rugsėjo pirmomis dienomis sugriaudus karo perkūnams, ir išdidžiajai Lenkijai, kuri neseniai dar svajojo užgrobti Lietuvą, o ir į Berlyną nužygiuoti per dvi savaites, tai tatai didžiajai Lenkijai netikėtai veikiai sužlugus po Hitlerio kumsčių smūgiais, turbūt nedaugelis kas Lietuvoj rimtai manė, jog tėvynė jau stovi prie pat bedugnės kranto. Manau, nelabai

tesuklysiu tardamas ir arkivyskupą žiūrėjus į mūsų ateitį gana optimistiškai, kadangi jis labai pasitikėjo USA jėga bei gerais ryžtais (apie ką papasakosiu truputį vėliau).

Net rusų bolševikams padiktavus mums savo valią, kad už grąžintąjį Vilnių turime prisiimti į savo kraštą eilę jų oro jėgoms bazių, net ir tuokart dauguma dar rimtai nemanė, kad jau esame pusiau praryti to raudonojo slibino, nors Petras Babickas (o ir ne jis vienas) atsidėjęs deklamavo: Vilnius mūsų, o mes rusų! Neteko man nei pačiam, nei per kitus nugirsti, kad ir tuomet arkivyskupas būtų buvęs liūdniau susirūpinęs Lietuvos ateitim už kitus mūsų veikėjus bei politikus.

1940 birželio vidury, kai demoklo kardas jau turėjo tuoj pat nukristi ant mūsų nieko beveik nenujaučančių sprandų, Kauno kunigų seminarijoj buvo iškilmingos studentų išleistuvės ir didžiojoj seminarijos salėj dideli pietūs su popiežiaus atstovu arkiv. Centozu ir keliais vyskupais. Atmosfera buvo jauki. Kalbų (išmintingų ir mažiau išmintingų) buvo užtenkama, jei neperilga eilė. Prisivalgę ir gražių, ramių dalykų prisiklausę, maloniai išsiskirstėme. Važiuosime, kas gyvas galįs, atostogų kur į gražiąją Palangą ar ką..

Išėjau į gatvę. Diena puiki. Einu pėsčias per senamiestį į Žaliąjį Kalną pas Juozą Avižonį kaikuriais reikalais, susijusiais su Š. Kazimiero draugija.. Tik štai, man sukant to kalno link, susitinku dabar nebeatsimenu kurią mūsų žinomą ponią, kuri susijaudinusi man sako: „Ar jau žinote, jog šį vakarą šeštą valandą rusai bolševikai jau bus Kaune?“ Nors nustebau (nes

nieko apie tai nebuvau nė sapnavęs), tačiau tuoj patikėjau. Daugiau nė šnekėti nebesinorėjo. Paėjau savo keliu, sunkia širdimi.. Pas Avižonį daugiausia kalbėjome apie tą užgriūvantį siaubingą slogutį, nei apie reikalus. Klausėmės radijo. Kažkas liūdnai rimtu balsu teikė naujausias žinias. Galop pareiškė: dabar galas.. Pasigirdo tautos himnas.. Paskutinį kartą.. Ir nutilo..

Grįžau į savo Š. Kazimiero draugiją, kaip žemę pardavęs.. Nieko nepadarysi — reiks išgyventi, kas ateina.. Kur nors bėgti nė į galvą kažkodėl neatėjo.

Žiūriu pro langą. Čia Rotušės Aikštė. Baltoji Gulbė.. Iškili Jėzuitų bažnyčia.. Mieloji seminarija.. O ten, nuošaly, arkivyskupo Pasakų Rūmai.. Kam statyta, o kam teks?.. Ir kur dabar jų savininkas? Ką jaučia?

O savininkas, turbūt, buvo jau išvažiavęs į savo ramiąją Linkuvėlę..

Tik ir tam nuošaliam kampely greit ėmė jį neraminti bolševikai.. O kaip su rūmais? Seminarijos rūmus bolševikai gana veikiai užėmė raudonosios armijos reikalams, palikę tuo tarpu dalį klierikams bei profesoriams gyventi.. O ir arkivyskupo rūmus netrukus užims..

Ir Š. Kazimiero draugijai reikėjo nuogąstauti, kad bolševikai greit ją paims į savo nagus. Kaip tik tuo metu buvome bespaudžią arkivyskupo verstą Naująjį Testamentą, tiksliau pasakius — visai bebaigią. Dabar reikėjo jau gaut leidimą iš jų pastatyto kultūros reikalams komisariuko. Man, kaip Š. Kazimiero draugijos pirmininkui, teko eiti jam nusilenkti. Nuėjau. Buvo

tai bene kažkuris Aitis (pirmąją pusę pamiršau). Prisimenu, jis buvo gana augštas ir lieknas blondinas, gana gražiai atrodąs, blyškiu veidu ir, pritinkamai tam veidui, šviesiai pilkai - melsvai apsitaisęs. Neatrodė boa - smaugikas ar kaip ten. Priėmė mane neišdidžiai ir gana mandagiai. Bet man buvo kažinkaip nejauku: juk vis tik tai — bolševikas, o jie — kas jie? dar ant savo kailio nebuvome patyrę. Bet greitai turėjome patirti. Ir pasirodė — jie besą netgi baisesni, nei buvome apie juos girdėję. O jau ir ką buvome girdėję, buvo tiek siaubinga, jog plaukai, senoviškai kalbant, būtų turėję pasišiaušti.

Tačiau šis mano Aitis, bent tuokart dar, siaubo nepūtė, nors valdoviškai atrodyti kiek bandė, kad tas buržujus, o dar kunigas, pasijustų stovįs prieš valdžią. Tik tai jam dar nekaip sekės: buvo justi, kad ta kėdė jo šlaunims dar pernauja.. O vis tik man buvo nejauku.. Tačiau reikalą, rodos, šiaip taip išdėsčiau gana suprantamai. O dėsčiau jam maždaug šitaip: Draugas žinai, jog Stalino konstitucija duoda piliečiams teisę laisvai praktikuoti savo tikybą; o juk kiekvienos tikybos yra įgimta teisė turėti savo šventus raštus (ką jos paprastai visuomet ir visur yra turėjusios ir turi); tad aišku, jog ir mes lietuviai katalikai turime aiškią teisę turėti savo Šventąjį Raštą — vadinas ir jį spausdinti; todėl būk geras, leisk mums, Š. Kazimiero draugijai, baigti spausdinti Naująjį Testamentą.

Mano Aitis tylomis išklausė mano įrodinėjimą.. Po valandėlės netvirtai žvilgterėjo į mane savo vandeningai žydromis akimis ir iš lėto tarė: Taip, atrodo, jog turite teisę.. Betgi aš privalau atsiklausti partijos

centro komitetą.. Tad vykite namo, o aš, sužinojęs, jums pranešiu.

Ir pranešė: negalima baigti spausdinti!

Tai — pirmasis skaudus arkivyskupui (o ir visiems) bolševikų smūgis. Seks daugiau ir daugiau.

Sužinojome iš tikrų šaltinių, jog bolševikai veikiai konfiskuos visus knygynus ir religinio turinio knygas, sukrovę į sunkvežimius, nugabens į popieriaus fabrikus — iš tų knygų popieriaus gaminti. Tad susirūpinome, kas daryti su krūvų krūvomis Š. Kazimiero d-jos religinių knygų? kaip bent dalį jų išgelbėti? Būtų gera, kad kas jas formaliai nupirktų ir kur nors saugiai pavietotų (kitaip apsisukti dėl šnipų budrumo, perpavojinga, o ir laiko pertrumpa).. Jėzuitas tėvas Kipp negaišdamas nupirko gerą krūvą. Bet kas tai prieš visą kalną! Knygynų direktoriui Jonui Adamoniui atėjo gera mintis į galvą: o ką, jei arkivyskupas ryžtųs? juk Š. Kaz. draugija turi jam skolos didelę sumą; juk po bolševikais ta suma vistiek žus; tad ar nebūtų geriau bent paimti iš draugijos knygų už bent keliasdešimt tūkstančių ar ir daugiau? Beje, ta paskola, kiek numanau, buvo suteikta iš kūrijos kapitalo.

Nutarėva su Adamoniu vykti pas arkivyskupą į Linkuvėlę. Nutarėva - įvykdėva.

Hierarchas besąs ramus, nors liūdnai susimąstęs. Tylesnis bei santūresnis, nei paprastai (o juk jau ir šiaip nebuvo kalbus ar ekspansyvus). Kiek mokėdamas įtikinamiau išdėsčiau reikalą, šiek tiek turėdamas vilties, kad išklausys.. Jis, kaip paprastai, ne tuoj (kaip būtų padaręs Karevičius) atsakė teigiamai ar neigiamai, o valandėlę pamąstė, matyti, viduj rungdamasis

su abejojimais, o galop, truputį rūgščia, kaip paprastai, minele (nepraleisdamas savo paprastojo „panie“), pareiškė: gerai tai gerai būtų draugijai bei jos knygoms, bet paskolos davėjui galėtų būti perdidelis nuostolis, išsižadant savo skolos dabar, nes jukgi gali dar pakitėti padėtis, ir jis galės atgauti paskolintuosius pinigus ar bent „Šviesos“ spaustuvę, ant kurios vardo paskola buvo suteikta. Matyti, jis vis dar stipriai pasitikėjo USA, kad ši Europos reikalus tinkamai sutvarkys. Ką galėjau prikišti arkivyskupo argumentacijai? Mandagiai atsisveikinę, taip ir gavome grįžti, kaip musę kandę. Tai buvo pačioj liepos pradžioj. O jau bene 6 liepos anas mano minėtasis Aitis atvyko pas mane į Š. Kazimiero draugiją, žydu Kleinu vedinas, ir mandagiai man pareiškė, kad, girdi, aš pats suprantąs, jog man nebe vieta šioj draugijoj ir jog nūn viso tos draugijos turto valdytoju bus šis štai draugas Klein (o jis buvo buvęs mūsų dr-jos tarnautoju, būtent, jos optikos skyriaus vedėju). Aš pasakiau tai gerai suprantąs — ir visai nepriešiškai išsiskyrėme. Perdavėme reikalus naujajam direktoriui. Aš jį paprašiau, kad man leistų pabūti šiame bute dar kurį laiką, kol rasiu, kur pasidėti. Kleinas gana maloningai sutiko duoti man dar savaitę čia pagyventi.

Taip tatai Š. Kazimiero dr-jos knygos atsidūrė bolševikų rankose, draug ir arkivyskupo verstieji Š. Rašto tomai — ir viskas liko nugabenta į Petrašiūnų popieriaus fabriką, kaip makulatūra, iš kurios bolševikai padarys šviežią popierių savo literatūrai spausdinti.

Greit ištiko arkivyskupą nauji smūgiai: bolševikai

įsibrovė į seminariją, užėmė prie Š. Trejybės esamuosius didžiulius klierikų rūmus, kur buvo didžioji aulė ir knygynas; nuvertė ir sudaužė vysk. Cirtauto padovanotą seminarijai didelę Nekaltos Mergelės statulą, stovėjusią viršuj įeinamųjų durų, ir dvi kitas statulas seminarijos sodely: ėmė ruošti viešus pasilinksminimus seminarijos sode, kada per naktį šūkavo ir išdykavo tovariščiai su savo mergomis.. Jei tuokart vargšas arkivyskupas nakvojo ne Linkuvėlėj, o savo kauniškiuose rūmuose, jis išgyveno skaudžias valandas, kaip kad ir mes, seminarijos mažesnieji darbuotojai. Ką jis jautė, žiūrėdamas pro savo rūmų langą į mylimąją seminariją, kurioj kadais ir pats mokės, dabar apsėstą raudonųjų perų, su niekšiškai nuverstomis Dievo Motinos ir kitų šventųjų statulomis?

Dar leido žiaurieji valdovai jam gyventi jo rūmuose, o seminarijai veikti, susistūmus klierikams vienuose rūmuose, o administracijai ir profesoriams — tuose naujuosiuose rūmuose, kur prie įeinamųjų vartų, ir Maironio rūmuose. Bet neilgai. Gruodžio 8 dieną, didžiojoj Nekaltai Pradėtosios Dievo Gimdytojos šventėj, arkivyskupas gavo iš Paleckio - Gedvilos vyriausybės įsakymą tuoj pat išsikraustyti iš jo naujųjų rūmų.. Ir mūsų Bažnyčios Lietuvoj galva turėjo paklausyti ir nusidangino su kūrija į senuosius rūmus šalia katedros. Seminarijai dar buvo leista pabūti senojoj patalpoj. Bet 1941 m. sausio iš šeštos į septintą apie pusiaunaktį atėjo administracijai įsakymas per 48 valandas išsikraustyti iš visų likusiųjų seminarijos rūmų, užleidžiant juos raudonajai armijai (arkivyskupo puikiuosiuose rūmuose įsiveisė lakūnų mokykla).. Žodžiu

sakant, ir klierikai, ir viršininkai su profesoriais liko išmesti tiesiog į gatvę, kadangi net paprasto buto (ką ir kalbėt apie tinkamą seminarijai patalpą) Kaune nebuvo galima susirasti, užplūdus bolševikų skėriams iš rytų.

Antrą rytą vyskupas V. Brizgys, kuris buvo tais sunkiais laikais seminarijos rektorium, atėjęs pranešė man, kad arkivyskupas ir jie, kiti vyskupai, nutarę siųsti atstovus pas Maskvos vyriausiąjį komisarą Lietuvoj Pozdniakovą, o tais atstovais būti jie prašą mudu su kan. Juozu Meškausku, kadangi mudu, ėję dar rusų mokyklas, moką kalbėti rusiškai. Kaip čia atsisakysi? Prašo vyskupai, o reikalas svarbus ne vien katalikų visuomenei, o ir kiekvienam mums (nes kur pasidėsim ir ką veiksim, nustoję seminarijos). Tad, apsitaisiusiu visomis savo kanauninkų insignijomis, nuvykome pas augščiausiąjį mūsų kailio valdovą.

Plačiau čia apie tą apsilankymą nepasakosiu, kadangi esu tai padaręs kitur; čia vien priminsiu: Pozdniakovas priėmė mudu negaišdamas, priėmė pakankamai mandagiai, bet veikiai ėmė smarkauti, kad mes kunigai bandą kovoti su visa bolševikine Rusija, mes, Krilovo pasakėčios šunyčiai; mes nesilaiką Stalino konstitucijos — moką vaikus tikybos prieš jiems atėjus į 18 metų amžių; ėmė grasyti bausmėmis; bet man pasisekė jį apraminti (o gal jis, diplomatas, ir pats suėmė save į nagą) — ir baigėme pašnekesį gana žmoniškai: jis prižadėjo paskambinti mūsų liaudies komisarų pirmininkui Gedvilai, kad atsižiūrėtų į mūsų prašymą — nemest mūsų žiemos vidury į gatvę ar bent pratęst išsikraustymo terminą, kad galėtume susirasti kitas

patalpas; paprašė mudu vykti namo, sėsti prie telefono ir laukti rezultatų — jis mum paskambinsiąs.

Ir paskambino: išsikraustyti mes turį, bet duodama 12 valandų daugiau!

Tai buvo stipriojo pasišaipymas iš silpnojo. Tad, nusispjovę, ryžomės išsikraustyti, net nelaukdami, kol baigsis duotasis laikas: mat, vyskupai sugalvojo išeitį: klierikams išsisklaidyti po miestą, po privačius butus, administracijai ir profesoriams taip pat; paskaitas skaityti bažnyčių zakristijose ar panašiai.

Toje sunkioj padėty žmonės pasirodė labai palankūs ir drąsūs — klierikus išgrobstė, kaip saldainius; profesoriams buvo kiek sunkiau, nes reikėjo gauti bent atskirą kambarį ir tai kiek pakenčiamesnį — tad teko gerokai pabėgioti po miestą.. Na, bet vargais negalais šiaip taip pasivietojome ir ėmėme darbuotis.

Tuo būdu pabaigėme, nors vargingai, mokslo metus. Išsiskirstėme, kas kur galėjome, atostogų, o kas negalėjome kur pasišalinti, pasilikome Kaune. Lauksime rudens ir naujų mokslo metų. O nežinojome, jog tų metų nebus mums bolševikų leista susilaukti: jie pranešė rektoriui vysk. Brizgiui, jog ta vienintelė likusi seminarija uždaroma; tik vyskupas mums nepasakė, idant be reikalo nesugadintų mums atostogų nuotaikos (mielas tėvelis!).. Tik žymiai vėliau, kai jau bolševikai liko išvėtyti iš mūsų žemelės, jis mums papasakojo, kas per likimas mūsų laukęs..

Na, bet prieš tai dar teko mums visiems, o arkivyskupui skaudžiausiai, pergyventi atskirų kunigų suėmimus, kalinimą, trėmimą, o 1941 birželio vidury — ir ištisų masių, tartum kokių žvėrelių, naktinį medžio-

jimą, kimšimą į gyvulinius vagonus, visai apiplėštų, marinamų badu, troškinamų, o ten, tolimajame Sibire, išmėtomų po beribes tundras bei taigas ar pirmykščius miškus katorginių darbų dirbti nežmoniškose sąlygose, iki mirtis pasigailės.. Kokia tat kančia turėjo būti arkivyskupui, gerajam ganytojui, matant tai visa ir nieko negalint padaryti..

Per pirmąją trėmimų bangą bolševikai išvežė vien eilę paprastų kunigų, o vyskupo nė vieno. Bet, jei ne karas, būtų, be abejo, išgabenę ir daugumą vyskupų: pasikliaudami sutartim su Hitleriu, jie be atodairų vykdė žiaurią Stalino valią; kas jiems kažkokie Lietuvos vyskupai! reikia įtemptu teroru paraližuoti tautos pasipriešinamąją valią. Jaunąjį energingąjį vyskupą Brizgį būtų, žinoma, vieną iš pirmųjų ištrėmę, nes jis jiems galėjo atrodyti perpavojingas priešas — drąsus, apsukrus, griežtas, įtakingas. O ir arkivyskupo Skvirecko nebūtų pagailėję: senas bolševizmo priešas, nekompromisingas, tautos gerbiamas, o dar nepersenas ir priešintis galįs. Jukgi vėliau bolševikai be ceremonijų suėmė ir įkalino arkiv. M. Reinį ir vyskupus Matulionį, Borisevičių, Ramanauską.

Nacių okupacija

Bet nuo to likimo mūsų metropolitą išgelbėjo karas, kaip ir daugelį mūsų kitų. Ir blogas dalykas kartais turi ne vien blogų pasėkų. Arkivyskupui veikiai teko keliomis lengvatomis pasidžiaugti: okupacinė vokiečių vyresnybė leido atsiimti seminarijos rūmus (išskyrus vienus, prie Š. Trejybės), grąžino seminarijos

ūkį, leido seminarijai veikti; grąžino arkivyskupui ir naujuosius rūmus. Arkivyskupo 70 metų jubiliejui buvo numatoma jam sugrąžinti buv. Š. Kazimiero draugijos „Šviesos“ spaustuvė — tik vėl bolševikai užplūdo. Dėl anos spaustuvės, dar porą metų anksčiau, man pačiam teko eiti kalbėtis tos spaustuvės reikalu pas vokiečių pastatytąjį tokiems reikalams viršininką. Jį man neblogai atestavo Antanas Kniūkštas, kurs jau buvo su juo derėjęsis „Sakalo“ bendrovės veikimo reikalu. Tas viršininkas, ar kaip jis ten vadinosi (pavardės visai nebeatsimenu) buvo buvęs vienas iš įžymesniųjų Leipzigo leidyklų direktorių ar savininkų. Nuėjau. Koridorius. Durys - durys.. Prie vienų radau prisegtą jo pavardę ir gana drąsiai pasibeldžiau. Atsiliepė gana malonus vyriškas balsas: Herein! Įėjau. Iš minkšto fotelio pakilo vidutinio ūgio vidutinio amžiaus vyras gana maloniu civilioko veidu, mandagia išraiška. Paprašė sėstis, į antrą minkštą fotelį ir pats sėdos. Kuo galiu patarnauti? Aš išdėsčiau savo reikalą, kad, girdi, vokiečiai, nūn mus išgelbėję iš bolševikų vergijos, atitaisys bolševikų mums padarytas skriaudas, tarp kitko — grąžins mums Š. Kazimiero draugijos turtą, ypač „Šviesos“ spaustuvę, kuri teisėtai priklauso mūsų arkivyskupui už jo paskolintą draugijai sumą.

Vokietis išklausė labai maloniai ir lygiai mandagiai paaiškino, jog jis negalįs tuoj pat išspręsti to klausimo mūsų naudai, nors norįs visa kas galima mums padaryti: mat, karas dar nepasibaigęs; kai pasibaigs, vokiečių Reichui teks su Lietuvos valstybe atsiskaityti: juk už tai, ką Vokietija bus padariusi Lietuvos naudai, ši turėsianti kiek įmonama atsilyginti; tad Š.

Kazimiero spaustuvės ar kitko grąžinimo klausimas dar negalima galutinai išspręsti. Tačiau turėkite kantrybės. Mes visa, kas įmanoma, pasistengsime padaryti.. O su jumis aš dar norėčiau pasimatyti ir išsikalbėti; todėl manau padaryti jums vizitą.

Beveik draugiškai atsisveikinova, ir aš išėjau, šiokių tokių vilčių liūliuojamas. Laukiau jo apsilankymo, bet nesusilaukiau. Vokiečių okupacijos metu neteko iš arčiau su arkivyskupu matytis. Jis gyveno labai nuošaliai, su maža kuo tebendraudamas, net viešumoj beveik nesirodydamas. Beje, nekokių ir tebūta progų viešumoj reikštis, ypač kad reikėjo būti labai atsargiam — neužsiangažuoti į glaudesnius su okupantais santykius. Čia arkivyskupas elgės labai išmintingai. Savo šaltu santūrumu aiškiai pabrėždavo naciams esąs jiems nepalankus. Bet ir į antrą pusę stengdavos perdaug nenukrypti — kad nepakenktų Bažnyčios bei Tėvynės reikalui.

Jo politiką su naciais gražiai iliustruoja kad ir šie faktai:

Kai vokiečių armija atėjo į Lietuvą ir tuo išlaisvino ją nuo bolševikų, beveik visi lietuviai džiaugės ir tą jausmą išreiškė dažnai net viešai — sakysim, sutikdami vokiečių dalinius su gėlėmis, o per partizanus padėdami jiems išvalyti kraštą nuo raudonosios armijos likučių. Arkivyskupas to žmonių džiaugsmo neleido pareikšti bažnyčiose kokiomis padėkos Dievui pamaldomis, o vien sutiko atlaikyti katedroj viešas gedulingas mišias už žuvusius kovoj dėl išlaisvinimo partizanus bei kitus. Dalyvavo tose pamaldose ir vokiečių atstovai. — Dar faktas: nacių vyriausybės pastatytas Kau-

no okupacinei sričiai civilinis viršininkas Renteln, atvykęs savo tarnybos vieton, labai neveikiai padarė vizitą arkivyskupui; tuokart arkivyskupas demonstratyviai visiškai jo nerevizitavo.

Tačiau, šiaušdamasis prieš nacius, metropolitas aiškiai pabrėždavo savo priešišką nusistatymą ir prieš bolševikus. Giliai jausdamas bolševizmo nedorumą, Skvireckas jį demaskavo, kur įmanydamas, kartais su aiškia ir didele rizika sau pačiam. 1944 metais, šv. Kazimiero šventės proga jis per radiją paskelbdino iš Kauno katedros savo atsiliepimą į Lietuvos tikinčiuosius, kuriame drąsiai ir atvirai smerkė pavojingąjį bolševizmo marą (tą atsiliepimą iš sakyklos perskaitė kan. Zakarauskas). O juk tuomet bolševikų armijos buvo jau aiškiai nulenkusios rytų fronto likimo svarstykles savo naudai ir nebesuvaldomai griovės vakarų linkui.

Bolševikų aeroplanai ėmė kaskart dažniau mus naktimis lankyti ir mėtyti viršum Kauno savo bombas, kur reikiant ir kur nereikiant. Vieną tokią naktį sėdėjome būrys kunigų naujuosiuose arkivyskupo rūmuose, erdviam, giliam rūsy. Buvo ir pats arkivyskupas. Kalbėjome apie karo padėtį, apie savo krašto, o ir viso pasaulio perspektyvas. Aš reiškiau pesimistines mintis: girdi, mums, o ir visai Europai, gal ir visam pasauliui, gresiąs didis bolševizmo pavojus. Arkivyskupas viltingai pareiškė, jog Jungtinės Valstybės, nugalėjus nacius, paimsiančios pasaulio reikalus į savo rankas ir juos gerai sutvarkysiančios. Aš tuokart paabejojau, begu norės, o jei ir norės, tai begu sugebės ir įstengs. Arkivyskupas nesiginčijo: jis ginčytis nemėgsta. Kiti

neatsiliepė. Taip ir pasiliko klausimas atviras. Dabar regiu, jog arkivyskupo nuomonė iš dalies pasiteisino: pasirodė, jog Amerika nori sutvarkyti pasaulio reikalus. Tik dar galutinai nepaaiškėjo, ar sugebės, o ypač — ar beįstengs..

Arkivyskupas — tremtinys

Liepos mėnesiui įpusėjus, buvo jau visai aišku, kad bolševikų armija gali įsibrauti į Kauną diena po dienos. Iš vienos pusės jie stovėjo prie Rumšiškių, iš antros — palei Jonavą. Tiesa, smarkių mūšių nebuvo girdėti; bet blogas ženklas buvo tai, kad vokiečių armijos liekanos ne labai tvarkingai traukės vis Faterlando link, o į frontą vyko tik retai koks dalinys. Matyti, ir bolševikų jėgos buvo gerokai išsekę, kad jie neįstengė išnaudoti padėties visu smarkumu. Antra vertus, jie traukė jėgas į Lenkiją ir Vengriją kirsti lemiamiems smūgiams, o taip pat stengės atkirsti didžiules vokiečių jėgas, besitraukiančias nuo Leningrado, Novgorodo, Pskovo per Estiją ir Latviją, vadovaujant smarkiajam gen. Schoerneriui.. Tad baigščiai žvilgčiojom į visas šalis. Matėm, jog kauniškių bepalieka vis mažiau ir mažiau. Siautė siaubas: dabar jau atėję bolševikai mūsų kailio nepasigailės — kurių nebuvo suskubę ištarabanyt į Sibirą 1941 metais, dabar tai atliks beregint.. Buvo aišku: pasilikt būtų lygu savižudybei, tad beprotiškas elgesys.. Bet ir palikti savo kraštą taip skaudu.. O ir ateitis labai ūkanota: kas mūs laukia ten, Vokietijoj, karo audrų apsiaustoj, bėglių perkimštoj, duonos stingstančioj, kasdien, kasnakt pasiutiškai bombarduo-

jamoj.. O kai Vokietija sugrius — ką veiksim chaoso verpetuose?.. Pagaliau — ar Vokietija mus ir leiste įsileis? Juk leidimas labai sunkiai gaunamas, galop visiškai nebeduodamas.. Tačiau prieš porą dienų vienas gana lietuviams palankus vokiečių karinis valdininkas baronas von der Ropp išdavė mums, kaikuriems kunigams, popierėlius, kad, girdi, mums leidžiama įvažiuoti į Vokietijos Reichą; bet ir pats pridūrė: tų leidimų vertė labai menka..

O kaip jautės tuo gūdžiuoju metu metropolitas? Jis laikės tyliai ir nuošaliai. Ką jis mano daryti, mes mažiukai nežinojom. Jis, turbūt, taip ir būtų pasilikęs Kaune; bet vokiečių okupacinė valdžia tam tikrais sumetimais ryžos jį iš Lietuvos pašalinti ir jam įsakė negaišuojant išsikraustyti į Reichą. Bet ir tai jis dar svyravo.. Tad mes, laisvieji mažieji paukščiai, turėdami savo augščiausiojo viršininko sutikimą, ryžomės leistis vakarų link.

Buvo tai 1944 metų liepos 16, saulėta, šilta diena. Ryto metą pasimeldę gal paskutinį kartą savo mylimajame Kaune, mes, didžioji dalis seminarijos profesorių bei administracijos, o ir keletas pašalinių artimesniųjų žmonių, pasikinkėme seminarijos arklius į du gardinius vežimus, susikrovėme būtiniausius daiktus (tik tiek, kad, reikalui ištikus, galėtume juos nešte panešti) ir vakarop išjudėjome per žemutinį senamiestį į Vilijampolę, o iš ten — panemuniais į vakarus per Raudondvarį, Vilkiją, Seredžių, Veliuoną Jurbarko link. Vitėnuose dar keliom dienom sustojome, nes buvo perdaug sunku iš karto palikti tėvynę.

Čia tatai paskutinį kartą Lietuvoj mačiau arkivys-

kupą liepos 22—24 dieną; mat, jis sustojo Vitėnuose, vykdamas į tremtį, į Austrijos Vieną. Atvyko automobiliu. Nuo čia susitelkusių didoko būrelio pabėgėlių kunigų laikės nuošaliai, vien prie bendro stalo valgydamas su jais, bet beveik nė su kuo be būtino reikalo nekalbėdamas. Veide buvo aiškus nuliūdimas, net skausmas.. Rodos, jis pirmiau už mus pajudėjo iš Vitėnų ir be ypatingų įvykių nuvyko į Vieną.

Mums kažkaip vis dar širdis nelinko vykti į nejaukią Vokietiją.. Kiek pritilpdami, klausėmės primityvaus radijo pranešimų, ypač iš Maskvos ir Londono. Tie pranešimai teigė, jog vokiečių armijos raitosi agonijoj.. Ir iš tikrųjų, anapus Nemuno rusai užėmė Alytų ir stumtelėjosi vakarų link, bet ir vėl liko laikinai sustabdyti. Šiapus Nemuno pasistūmėjo lig pat Raseinių. Tai buvo mums memento mori! Tad susėdome į savo gardes ir ryžomės persikelti per Nemuną į Suvalkiją, nes čia pasirodė perkaršta.. Prie keltuvo belaukią daugybė vežimų — vis tokių pat pabėgėlių. Laukėme lig vėlybos nakties, iki atėjo mūsų eilė — ir tai teko beveik prievarta prasistumti pro kitus laukiančius. Pernakvojome pirmojoj sutiktoj klebonijoj, kur malonusis klebonas bandė mane prikalbėti, kad nemesčiau Lietuvos, o pasilikčiau pas jį gyventi. Širdis baisiai linko į tat, bet protas persvėrė. Ryto metą iškeliavome toliau panemunėmis į vakarus. Dar sustojome klebonijoje priešais Jurbarką. Bet čia gavome žinių, jog bolševikai jau prasiveržę ar ne lig Šakių — tad teko vėl keltis per Nemuną atgal į Žemaitiją, nes ten atrodė saugiau, o vis dar negalėjome pasiryžti tuoj pat nert į Prūsus, nors buvo didelis pavojus, jog rusai gali mus

atkirsti nuo Vokietijos. Persikėlus ir valandai sustojus smėlyne prie kranto, atskrido rusų aeroplanai ir ėmė mus apšaudyti iš kulkosvaidžių. Kulkos kaip pupos mušė smėlį, sukeldamos debesiukus dulkių. Tačiau, rodos, niekas nebuvo sužeistas, nors pabėgėlių buvo ten susispietę gana daug.

Atsipūtę po šito bandymėlio, pasukome į girias tarp Jurbarko ir Tauragės ir palengva nuvykome į Pajūrio „parapiją", kur išsiskirstėme po apylinkę, laukdami, kada bolševikai visai priartės.

Tai įvyko spalio 8 rytą. Tuokart, nors suspausta širdim, ryžomės, kaip kas galėdami, mauti į vakarus — į nežinomybę, kur gal bus dar blogiau, nei pasilikus tėvynėj..

Po labai sunkaus bėgimo, pakrikę, kaip žydo bitės, kaikurie nuvykome į tą jau bombarduojamąją vargšę Vieną. Dukart aplankiau ten arkivyskupą - tremtinį pasiguosti, pasipasakoti apie savo planus, patarimo paprašyti. Begyvenąs pas seses vienuoles bene dviejuose mažuose kambarėliuose. Priėmė tikrai tėviškai, susidomėjęs išklausė savo įprastu truputį sarkastišku šypsneliu. Maža kuo į mano šneką teįsiterpė, taip jog ėmiau jaustis kiek nejaukiai ir jau baudžiau skirtis; tik jis vis dar sutūri ir ragina pasakoti. Kalbu ir žiūriu į jį. O jis vis tas pats kauniškis hierarchas, senokai nebkirptais plaukais, truputį sudraikytais, truputį gal retesniais; tomis pat šviesiomis akutėmis, tik nūn kiek vandeningesnėmis, bet dar žvaliai bei veriamai žvelgiančiomis; veidukas vis tas pat apyrožinis, nors blyškesnis ir liesesnis, taip jog ryškiau reiškias klostės; stomuo, žinoma, nepastorėjęs, o sulysęs; balsas tas pat

jaunutis, lyg miglotas, lyg kaip kad buvo lūžtamojoj stadijoj. Ir visą laiką arkivyskupas atrodė susimąstęs, bet neapsiniaukęs. Mielas asmuo.. Kiek jis primena man šviesių dalykų iš tolimos praeities..

Būčiau mielai šalia pasilikęs Vienoje. Bet Vienos kardinolo Innitzerio kūrija, jo bene kanclerio ar ko lūpomis (o tos lūpos dailutės, o jis pats kaip adata, o atrodo lankstus, kaip unguriukas — tikras elegantas — diplomatas; o pavardę vistiek užmiršau), vadinas, kanclerinėmis lūpelėmis man pareiškė, kūrija nebeturinti man Vienoje jokios vietos ir reikią važiuoti toliau į vakarus. Išvažiavau į Linzo vyskupiją, arčiau Bavarijos, kad būtų galima lengviau pasprukti toliau, jei bolševikai veršis artyn. Taip po šešių mėnesių ir teko padaryti.

Atsidūriau 1945 metų balandžio vidury Bavarijos Regensburgo vyskupijoj, Pimmersdorfo kaime, vidurkely tarp Regensburgo ir Muencheno, šalia Mainburgo. O bolševikai užėmė Vieną ir visai priartėjo prie mano buvusiojo Linzo, net šiaurinę jo pusę užėmė, anapus Dunojaus. Iš pradžių nebežinojau, kas pasidarė arkivyskupui. Bet po kurio laiko sužinojau iš vyskupo Brizgio (apsigyvenusio Regensburge, netoli mano Mainburgo), jog pasisekę artimiesiems arkivyskupą perkalbėti pasitraukti toliau į vakarus, kol bolševikai dar buvo nepaėmę Vienos. Ir jis apsigyvenęs Zamse, šalia Landeck (išvertus — krašto užkampis) vakariniame Tirolyje, Austrijoj. Čia jis ir pasiliko iki šiol, toje nuostabioje Alpių vietelėje, amžinų kalnų papėdėje, ilsėdamasis po ilgo darbingo gyvenimo, liūdėdamas dėl tėvynės likimo, vildamasis dar ateisiant jai šviesias

dienas ir darbuodamasis, nuolat darbuodamasis prie to didžiojo darbo — spausdindamas naują Š. Rašto, viso Š. Rašto, vertimo leidimą. Nuostabus dalykas, tas vyras, eidamas jau 85 metus amžiaus, nesiliauja tobulinęs savo darbą: neseniai gavau antrąjį Senojo Įstatymo tomą, ėmiau skaityti — ir nudžiugau: nekalbant apie vertimo tikslumą (kas ne mano specialybė), dar didesnė pažanga padaryta kalbos lietuviškumo bei stiliaus dailumo atžvilgiu.

Po to, kai arkivyskupas, karui baigiantis, persikėlė į Tirolį, man nebeteko jo matyti ligi 1950 Šventųjų metų; į tas iškilmes, o taip pat į Marijos dangun paėmimo dogmos paskelbimą, vyko jis ir abu jaunieji vyskupai, Brizgys ir Padolskis; šie prikalbėjo ir mane važiuoti. Taip tatai teko nuo spalio galo iki lapkričio pusės išbūti Romoj, kur visus mus vaišingai priglaudė lietuviškoji Š. Kazimiero kolegija.

Po tų šešerių metų radau ark. Skvirecką fiziškai neką tepersimainiusį; tik besąs labai nešnekus, kartais šaltas, dažnai rūsčiai susimąstęs. Išbuvo su mumis drauge apie savaitę. Laukiau progos nuo širdies išsikalbėti, išgirsti iš jo kokį šviesų šiltą žodį. Tai būtų buvę man ypačiai brangu, nes jau ruošiaus išvykt į Ameriką — tad gal jau daugiau nebeteks matytis šiame pasaulyje. Tos progos nesusilaukiau. Arkivyskupas išvyko į savo gyvenamąją vietą Tiroly. Palydėjome jį į stotį didokas būrys, tarp kitų a.a. vysk. Būčys. Juodu abu pasiliko gyvi mano atminty. Koks skirtumas! Vyskupas Būčys šviesiai giedras, dažnai skaidriai linksmas, lyg jau viena koja stovįs laimingoj amžinybėj. Arkivyskupas Skvireckas rimtai susimąstęs, rū-

pestingas — kaip dar turįs pasilikti šioj vargų pakalnėj.

85 metai. Jau daugumas jo vienaamžių išmirė. Net ir daugelis daug jaunesnių. Štai kad ir vyskupai Borisevičius, Reinys, Paltarokas.. Mini jis užgesusiuosius. Ilgis dar gyvųjų. Ilgu jam ten tėvynės tame gražiajam, bet svetimam krašte. Aplinkui vien svetimtaučiai, toli savieji lietuviai. Vienas tik ištikimas asmuo lieka su juo — monsinjoras Klemensas Razminas, kuris po karo kaip susirišo su arkivyskupu, taip ir ligšiol tveria, vesdamas visus jo reikalus, globodamas silpstantį, slaugydamas sergantį.. Jis man ir parašo apie garbingojo senelio padėtį. O tie pranešimai liūdni: sunkiai bepaeina, atmintis apsilpus, atsitinka apalpimai.. Taip, gęsta gražus žibintas Dievo namuose..

Paskutiniuoju metu ėmė retkarčiais vėl parašyti po laiškutį, kol dar nebuvo visai apsilpęs. Matyti, pasilgo savųjų.. Nuostabu, praeitųjų metų spalio 21 dieną parašė dar kiek ilgesnį, visai giedrą laiškelį, kai perskaitė mano „Mistiniame Sode“: ta knyga suteikusi jam didelio džiaugsmo ir gražiausių prisiminimų iš taip jau senų laikų, atskleidusi jam tiek daug mielų veidų ir įvykių, priminusi gyvai tuos tolimus, bet tikrai mielus Žemaičių seminarijos laikus.. Ir aš džiaugiuos, kad galėjau iššaukti jo veide šviesesnį spindulį, gal nekartą net gerą šypsnį, tais savo atsiminimais. Čia turiu pabrėžti: buvau jau seniai jam pažadėjęs tuos atsiminimus surašyti ir jam pateikti. Pažadą ištesėjau. Kaip dera seniems, abu paminėjova senas dienas, abu pagyvenova kurį laiką vėl jaunystės aidais ir nūn galėsiva žvelgti į atsiskleidžiančią begalinę ateitį..

KALĖDŲ SENELIS

VYSKUPAS PETRAS PRANCIŠKUS BŪČYS

Apskriti įspūdžiai

Kalėdos.. Kai buvau mažas (vadinas, prieš kokius 70 metų), atsimenu, mūsų gargždiškiuose dar nebūta kalėdinių eglučių nei kalėdinių senelių. Juos parsinešė bei parsivedė mūsų tikrieji ar netikrieji inteligentai iš Rusijos bei Lenkijos irgi tokių pat inteligentinių sluogsnių. Tuokart kalėdinės eglutės ir pas mus šaknis įleido ir kalėdiniai seneliai įsiveisė. Šiaipjau tie gerieji padarai yra kilę iš germaniškųjų tautų.

Betgi, kai pirmą kartą savo gyvenime išvydau Kalėdose eglutę, iš karto žavėte susižavėjau. Juk tai — poezija ir tiek! Už ją daug ko galima germanams atleisti. Kalėdų senelį pirmąkart išvydau daug daug vėliau ir tai dirbtinį. Betgi man yra tekę susitikti gyvenime ir tikrą, gyvą Kalėdų Senelį.. Negali būti — sakysite. O vis tik tai įvyko. Ir tas Senelis buvo tai a.a. vyskupas Pranciškus Petras Būčys. Kas jį esate gyvą regėję, sutiksite su manim, truputį pagalvoję. O kas nesate regėję, manau, dar lengviau sutiksite?

Iš tikrųjų, ir jo išorė, ir vidus turėjo kažką kalėdiškai seneliška: kažką tėviška, draugiška, gera, šviesu, šilta, malonu, o vienkart rimta ir šventa. Todėl gal nūn nesistebėsite, kad Kalėdoms rašau žiupsnį savo atsiminimų apie tą mirusįjį.

Kai jis mirė Romoj 1951. X. 25, išgyvenau nuostabią sielos būseną, kurios niekuomet nebepamiršiu. Aiškiai mačiau: praradome vieną iš pačių Didžiųjų.. Jau buvo tekę gyvenime tokių praradimų susilaukti; betgi čia buvo kažkas skirtinga: ten gyvai įvertindavai nuostolį Bažnyčiai ir Tautai, kad pasišalino iš gyvųjų tarpo didelio proto, turtingo mokslo, didelių darbų vyras; čia, be to dar, skaudžiai jautei, kad nebėra jau su tavim pasauly šiltos žmogaus Širdies, išmintingo Bičiulio, mylinčio Tėvo, kilnaus Patriarko,kurį každėlko mylėjai ir dabar kuone ligi ašarų gailies, nors jis ir nebuvo tau artimas, kaip kad kaikurie anųjų; ten arba vertinai nuostolį šaltai, taip sakant, teoretiškai, o jei dar ir tikrai širdį sopėjo, tai kažkaip skaudžiai, karčiai ir liūdesingai; čia tas skausmas bei liūdesys buvo kažkoks skaisčiai šviesus ir graudžiai saldus: jauste jautei — velionis ne mirė, tik gyvena nūn pilnutinį, nuskaidrintą, garbingą gyvenimą laimės amžinybėje, ir toji viltis, kaip kokia aušrinė digna, supa tą brangią galvą, ir tas geras rimtas veidas taip guodžiamai šypso, tiesiog sakyte sakydamas: „Dabar tai aš tikrai su jumis visa būtim per amžius ir jūsų neapleisiu". Tai — šventumo dvelkimas.. Taip, aa. vyskupas Pranciškus Petras Būčys — viena iš vertingiausiųjų grandžių mūsų šventos dvasios vyrų grandinėje, tokių, kaip Mečislovas Paliulionis, Antanas Baranauskas, Gasparas Cirtautas, Pranciškus Karevičius ir Jurgis Matulevičius.

Apie tą tatai didįjį vyrą noriu čia pateikti žiupsnelį savo atsiminimų. Nedaug jų teturiu; betgi reikia juos sužymėti. Daugiau žinantieji tegu daugiau apie jį papasakoja.

Kilmė ir mokslas

1906 metų rudenį drauge su Vladu Jurgučiu nuvykau į Peterburgą (dabartinį Leningradą) toliau mokytis dvasinių mokslų taip vadinamoje anuomet Dvasinėje Akademijoje (buvusiame Vilniaus Universiteto Teologijos fakultete). Žinoma, iš vyresniųjų draugų jau nemaža buvau girdėjęs apie tą mokslo įstaigą, tad ir apie profesorių kunigą Pranciškų Būčį: jis esąs vienas iš geriausiųjų tenykščių profesorių, o gal ir visų geriausiasis. Tad labai smalsiai laukiau pirmosios jo paskaitos, labai daug tikėdamasis. Tokiais atvejais dažnai nusiviliama.. Betgi, kol profesorius ateis, perbėkim jo gyvenimą ligi tos 1906 metų dienos, pasisėmę žinių iš įvairių šaltinių.

Tas didis mokslo vyras ir didis kunigas gimė 1872 metais rugpjūčio 20 dieną Šilgaliuose, Suvalkijos Naumiesčio apskrity, Slavikų parapijoj. Jo tėvas buvo Jonas Būčys, ūkininkas, kuris turėjo dar du sūnus — Andrių Stanislovą (kunigą) ir Juozą, ūkininką, draudžiamųjų knygų iš Prūsų gabentoją, Vilniaus seimo rezoliucijų platintoją. Penkerių metų Praniukas pradėjo mokytis namie. 1880 metais stojo į Slavikų pradžios mokyklą. Kaip gabus mokinys, 1883 metais išlaikė egzaminus į Marijampolės gimnaziją, kur mokės iki 1889 metų. Jausdamas pašaukimą į kunigus, 1890 metais įstojo į Seinų kunigų seminariją ir ją normaliu laiku 1895 metais baigė.

Anuo metu Seinų seminarijos klierikai jau buvo ėmę smarkiai lietuviškai bruzdėti. Šiuo atžvilgiu Pranas buvo vienas pirmųjų, uoliai kurstė drauguose tau-

tinę sąmonę, leido rankraštinius laikraštėlius „Knapt“ (1891) ir „Visko po Biskį“ (1892). Įdomu, kad jis labai anksti pradėjo bendradarbiauti ir tikruose laikraščiuose: Ūkininke, Vienybėje Lietuvninkų, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje, pagaliau Varpe; taip pat dar būdamas seminarijoj, su J. Laukaičiu ir Ilgūnu išvertė Fischerio „Pamokslus ir Ganytojo kalbas sodiečiams“, kurie buvo išspausdinti 1894 metais. Jis irgi suredagavo penkių klierikų atliktą Smolikovskio „Marijos Mėnesio“ vertimą, kuris liko išleistas 1900 metais. Tad jau seminarijoj buvo matyti, jog tas klierikas bus nemažas tautinis bei bažnytinis darbininkas.

Toks gabus bei darbštus jaunuolis ir vienkart puikus klierikas negalėjo pasitenkinti vien seminarijos mokslu. Kaip galima buvo tikėtis, seminarijos administracija bei vyskupijos vyriausybė pasiuntė įžymųjį klieriką toliau mokytis į Peterburgo dvasinę akademiją (1895).

Anais laikais mokslas akademijoj trukdavo ketverius metus. Pirmajame kurse tekdavo mokytis filosofijos, bažnytinės istorijos, moralinės teologijos, kanonų teisės, hebrajų bei graikų kalbos. Antrajame kurse buvo einami tie patys dalykai toliau. Pabaigus tą kursą ir išlaikius egzaminus, buvo gaunamas t. v. tikrojo studento laipsnis. Trečiajame kurse reikėdavo klausyti toliau moralinės teologijos, kanonų, o iš naujų dalykų — dogminės teologijos ir Š. Rašto. Baigus trečiąjį kursą, išlaikius reikiamus egzaminus, buvo studentui suteikiamas teologijos kandidato laipsnis, parašius tinkamą rašto darbą. Pranas Būčys tą laipsnį užsipelnė už savo lotynišką darbą „De papa Honorio et Sexto

Concilio Oecumenico". Tai buvo 1898 metais. Ketvirtajame kurse buvo einami toliau teologijos bei Š. Rašto mokslai, rašomas rimtesnis mokslinis darbas ir laikomi egzaminai. Jei raštas būdavo pakankamai gerai parašytas ir egzaminai tinkamai išlaikyti, studentui būdavo suteikiamas teologijos magistro laipsnis — ir akademijos kursas tuo būdu būdavo baigiamas. Mūsų Pranas akademiją baigė, parašęs darbą De s. Stanislao Episcopo Martyre, magistro laipsniu 1899 metais (kunigu buvo įšvęstas 1895 metais, kovo 25). Tų pat 1899 metų rudenį mokslo trokštąs jaunuolis įstojo į Šveicarijos Fribourgo universitetą. Ten dvejus metus dar pastudijavęs, parašęs veikalą apie tą patį š. Stanislovą Kankinį ir veikalą apgynęs, 1901 metais VII 27 gavo teologijos daktaro laipsnį (jo tas veikalas apie š. Stanislovą lenkiškai liko išspausdintas 1902 metais Krokuvoje, kur tas šventasis buvo buvęs vyskupu).

Profesorius dvas. akademijoj

Studijuodamas Peterburge, Pranas Būčys nuo 1896 metų bendradarbiavo Tėvynės Sarge, nuo 1900 m. Žinyčioje. Kai grįžo su daktaro vainiku į savo vyskupiją, pradžiai liko paskirtas vikaru Slavikuose, kur išbuvo nuo 1901 iki 1902 kovo galo. Buvo aišku, jog tokį gabų ir tiek išmokslintą vyrą ilgai nelaikys užkampy. Taip ir pasirodė: nuo 1902 metų balandžio pradžios jis liko paskirtas Seinų kunigų seminarijos profesorium. Bet nesuskubo čia nė vietos sušildyti, kai štai jau jį pakvietė aukštoji bažnytinė vyriausybė profesoriauti Peterburgo dvasinėje akademijoje, nuo VIII. 1 tų pat

metų, iš pradžių e. o. prof. pareigas, o nuo 1905 ordinariniu profesorium. Tas akademijos pakvietimas buvo jaunajam mokslininkui didelė garbė ir atvėrė plačias galimybes kilti į aukštybes bažnytinės karjeros laiptais (bet, kiek aš tą vyrą pažinojau, jam tat nerūpėjo).

Šalia tiesioginių profesoriaus pareigų, kun. Būčys uoliai darbavosi sielovadoj, lietuvių visuomeniniame gyvenime ir spaudoj. Sakysim, buvo bendradarbis Dirvos Žinyno, rašinėjo į Vilniaus Žinias, Lietuvos Laikraštį, Nedėldienio Skaitymą, Przegląd Katolicki, Wiadomosci Archydyecezyalne, Wiadomosci Koscielne, Ateneum Kaplanskie, Messager de Sacre Coeur (Belgijoj); 1905 — 1906 metais redagavo Petrapilio Metraštį, arba Kalendorių; tuo pat laiku parašė De Summo Pontifice ir Historia Apologeticae Christianae. Negana to, skaitydavo paskaitas iš apologetikos srities ir kitų aukštųjų mokyklų studentams; organizavo katalikų pedagogų draugiją.

Taip apžvelgę gerb. profesoriaus ir kunigo gyvenimą iki 1906 metų rudenio, grįžkim į Peterburgo akademijos auditoriją, kur mes, anuometiniai studentai, laukiame tą įžymų vyrą pirmą kartą mums pasirodant.

Vadinas, sėdžiu savo suole (turbūt, šalia Vlado Jurgučio ar Justino Navicko) ir laukiu, akis į koridorių pro atviras duris įsmeigęs.. Ateina.. sunkiais žingsniais.. Pasirodo duryse kresnas, apvaliu sveiku veidu, gana jaunas kunigas, užrašais bei knygomis nešinas, kilsčiojančia eisena... Mes sužiurstam į jį alkanai. Jis nežiūri į mus.. Kažkoks lyg nedrąsus, lyg nusiminęs, tartum stengdamasis sutūrėti kažkokį vidujį skausmą. Pasimeldęs sėdas, nežvilgtelėjęs draugiškai

į klausytojus, nešyptelėjęs jiems maloniai ar linksmai paperkamai, kaip kad kiti geba. Atsiskleidęs savo užrašus, pradeda kalbėti, kartais žiūrėdamas į tuos užrašus, dažniausiai — viršum mūsų galvų ar pro langą, apatinę lūpą kartais truputį prikąsdamas, kaip kad daro drovūs jaunuoliai. Akys rūpestingai susimąsčiusios. Veide ryšku slaptas sopulys. Atrodo gerokai pavargusiais nervais uolus protinis darbininkas. Kalba kukliai ir paprastai, bet gana lengvai, žodžių vargingai neješkodamas..

Betgi ne iškalba mus ilgainiui sužavėjo tas profesorius, tik esminiais kitais tikro mokslininko, dėstytojo ir pedagogo privalumais: didele savo srity erudicija, aškiu, subtiliu protu, sąžiningu kitaip manančių traktavimu, stengimusi neatsilikti nuo mokslo pažangos bei sunaudoti naujausiąsias jo išdavas; švytėjo iš to profesoriaus pažangumas, tolerantingumas, betgi vienkart karšta savo ginamojo mokslo meilė, kuri banguote bangavo iš jo į mūsų protus bei širdis.

Dėstė jis anuomet mums fundamentalinę teologiją, kaip mes ją vadindavome, apologetiką — pačius tikėjimo pagrindus, apskritąsias tiesas, dar neliečiant atskirų, konkrečių dogminių dalykų. Vadinas, jo dėstomasis dalykas buvo jau savaime įdomus, o jis iš jo padarė tikrą atrakciją. Ne dyvai, kad jo paskaitų niekas be didelio reikalo nepraleisdavo, nors klausymasis reikalavo nemažo įsitempimo. Įdomu, kad ir lenkai, kurių anuomet akademijoj būdavo apie du trečdalius visų studentų, vienu balsu pripažindavo Būčį geriausiuoju ar bent vienu iš pačių gerųjų profesorių, nors šiaip lietuviams, kaip „separatistams“ ir „litvomanams“,

nebuvo palankūs. Man anuomet atrodė, o ir dabar tebeatrodo, jog Būčys anais laikais buvo lygiavertis, kaip mokslininkas bei profesorius, betkuriam kitam geriausiuose pasaulio universitetuose. Iš tikrųjų, anuomet jis buvo jau pakankamai įsitraukęs į savo universitetinį darbą, nuo 1902 mėtų, kada pradėjo darbuotis akademijoj, jau buvo skaitęs savo kursą dukart — tad jau gerai permąstęs, paturtinęs, apdorojęs, o atsidėjęs jam dar su visu jaunu entuziazmu bei dvasios galių lakumu, kitų gyvenimo rūpesčių bei darbų dar neperdaug atitraukiamas nuo mokslinio darbo, kuriam, kaip jis pats anuomet sakėsi, padedąs daug laiko: kiekvienai paskaitai reikalaująs penkių valandų.

Betgi jau ir tuomet pradėta jį stipriai tampyti į šalis nuo tiesioginiojo uždavinio — nuo mokslinio tyrimo: čia visuomeninio vekimo susirinkimai bei valdybų posėdžiai, čia publicistika, čia moksliniai rašiniai į kultūrinius ar religinius žurnalus, o labiausiai pastoracinis darbas, kaip nuodėmklausio; nuodėmklausis jis buvo labai pageidaujamas Petrapily, ypač inteligentų; o jau pačioj akademijoj studentai su savo išpažintimis pas jį per kits kitą veržbeing: atsimenu, norint pas jį prieiti išpažinties, reikėdavo iš anksto užsirašyti specialiame sąraše, kurį kažin kas pakabindavo koridoriuje ant sienos. Daugiausia matydavau užsirašiusių ten lenkiškų pavardžių. Mes lietuviai daugiausia eidavome pas filosofą Feliksą Drzewieckį, tokį, taip sakant, katalikišką racionalistą, humanistą, išmintingą, paprastą, gerą vyrišką dvasios vadovą, arba pas naivų šventą akademijos dvasios tėvą kun. Chmielewskį, kuriam ir mažos nuodėmės atrodydavo wielki - wielki grzech (bet

mūsų jis vis tiek neįtikindavo), arba pas kun. Jurgį Matulevičių, kuris niekur neperdėdavo, be reikalo nebaidydavo, sveikai spręsdavo, praktiškai patardavo. O kodėl lenkai mėgdavo kunigą Būčį, kaip nuodėmklausį, o mes jo privengdavome? Juk iš savo pačių patirties nieko negalėjome pasakyti už ar prieš. Tik jauste nujausdavome, jog jis veržte veržia reikalavimus, tempte tempia į tobulybės kalnus, stipriai spaudžia emocijų pedalus; o lietuvis ne labai temėgsta ujamas ir nori ryžtis laisvai.

Prof. Būčys buvo Petrapily mėgstamas ir kaip viešas paskaitininkas bei diskusininkas. Pačiam man neteko girdėti jo tokioj rolėj; bet teko girdėti kitus pasakojant: buvę ruošiami moksleivių bei inteligentų pobūviai su paskaitomis bei sekančiais ginčais; žinoma, ateidavo ir kairiųjų, ir dešiniųjų, tikinčių ir netikinčių; po Būčio paskaitų iš pradžių kaikas kaip gaigalas išplaukdavo aikštėn pasiginčyti; Būčys, kaip visuomet, lėtai, ramiai, kukliai, neva negudriai, bet paslėptai gudriai bei klastingai, imdavo priešą klausinėti, kaip jis manąs apie tai ir tai; šis, dar nesusivokdamas, kad oponentas gudriai veda jį į šunkelius, naiviai atsakinėja, manydamasis labai protingai bei mokslingai kalbąs, ir nė pastebėte nepastebi, kai pagaliau pateigia nuomonę, kuri griežtai priešinga tam, ką jis pradžioj teigė, ir visa baigias visuotiniu juoku, kuriam nepritaria vien Būčys, vos jaučiamai bešypsąs, ir jo oponentas, nes jam visai nelinksma. Nežinau, ar profesorius jau buvo taip išsimiklinęs diskusijose, kai dalyvavo Didžiajame Lietuvių Seime Vilniuje 1905. XII ir buvo net vienu iš jo pirmininkų. Ten jam teko rimtai kalbėti

bei priešintis stipriems priešininkams. Vienas dalykas yra man tikras: Būčys gynė krikščioniškąją poziciją tvirtai, pagrįstai, sumaniai.

Bet tokios ekskursijos į miestą (ar miestus) bei visuomenę, į klausyklas bei laikraščių skiltis Būčiui nebuvo visai malonios, kadangi atitraukdavo jį nuo tiesioginiojo tuometinio jo uždavinio — mokslinio darbo. Vieną kartą jis mums, būreliui studentų, skųste pasiskundė. Buvo tai švento atminimo vyskupo (tuomet dar nevyskupo) Jono Cieplako 25 metų profesoriavimo sukaktuvės. Suvažiavo iš visos plačiosios Rusijos buvusieji jo mokiniai bei šiaipjau gerbėjai (buvo jis labai vertas ir mielas žmogus, vėliau kaip vyskupas — bešališkas, tolerantingas, užjaučiąs ir lietuvius bei jų reikalus). Būta daug sveikinimų bei prakalbų, net ir įžymių vyrų prakalbų. Žinoma, ir akademijos studentai privalė atsiliepti. Kas gi kitas atsilieps, jei ne tų metų studentų vadas - dekanas. O tais mokslo metais (1907 — 1908) dekanu buvo kun. Blažiejus Čėsnys, būsimasis Vytauto Didžiojo Universiteto profesorius ir Kauno arkivyskupijos prelatas. Buvo tai vienas iš gabiausiųjų studentų. Ir prakalbą pasakė išmintingą bei sklandžią. Girdėjome visas kitas prakalbas — ir mums kilo kvaila mintis: o juk Blažiejus kalbėjo geriausiai. Ir tą mūsų įspūdį patvirtino didysis mūsų autoritetas Būčys: girdi, nemaža gerų bei išmintingų dalykų gražiai pasakė dideli vyrai; o vis tik jūsų, studentų, atstovas kun. Čėsnys pasakė geriausiąją prakalbą. Įsikalbėjome plačiau. Labai natūraliai nuo senojo profesoriaus jubiliato ir jaunojo kandidato į profesorius Čėsnio perėjome prie apskritai gerų profesorių įsigiji-

mo klausimo. Kun. Būčys pareiškė, jog katalikų pasauly tas reikalas esąs ypačiai opus dėl to, kad, norint pasidaryti geru mokslininku profesorium, reikėtų visiškai ir visam gyvenimui atsidėti savo pasirinktajai mokslo šakai; o kunigą mokslininką nuolat atitraukinėja nuo jo darbo visokie pašaliniai kuniginiai darbai; išpažinčių klausymas, pamaldų laikymas, rekolekcijų ar misijų vedimas, paskaitos pašaliečiams, visuomeniniai darbai ir t.t.; o kas dar opiau — kai po eilės įtempto mokslinio darbo metų kunigas jau ima virsti tikrai rimtu mokslo vyru ir geru profesorium, dvasinė valdžia, žiūrėk, ir bus jau jį bepaskirianti kuriam nors „aukštesniam bei garbingesniam" darbui — kurioj kūrijoj ar kapituloj, ar vyskupijos vadovybėje ir t.t. Rusų pravoslavų dvasinių akademijų profesoriai esą laimingesnėje padėty — jų taip neatitraukinėją nuo mokslinio darbo.. Pesimistinės tuo atžvilgiu garbingo profesoriaus mintys padarė mums nemažą įspūdį. Ir ateity patys įsitikinome, jog taip gyvenime ir esą. Vienu iš pavyzdžių virto pats prof. Būčys: užuot atsidėjus vien šventajam mokslui, tam vyrui teko dirbti įvairiausių kitokių darbų: ir dienraščio redaktoriaus, ir vienuolių kapeliono, ir seminarijos dvasios tėvo, ir ordino generolo, ir, pagaliau, vyskupo misionieriaus! O jis anąkart mums kaip tik ir sakė: jau bepasižymintį mokslo bei mokymo srity kunigą profesorių ima ir išaugština į vyskupus, tuo papjaudami mokslininką!

1908 m. palikau dvasinę akademiją ir išvykau į Austrijos Innsbrucką — tad ilgėliau nebeteko matyti gerb. prof. Būčio. Aptikdavau vien jo rašinių Draugijoje, Šaltinyje, Vadove, Viltyje; sužinodavau iš laik-

raščių, jog jis išleisdinęs kurį savo veikalą, kaip va, Apie Dievo buvimą 1908 m., Šv. Panelės Apsireiškimą Lourde 1909 m., Tikėjimo dalykus 1913 metais. Beje, dėl jo veikalo Šv. Panelės Apsireiškimas Lourde kilo mūsų katalikiškoj spaudoj lyg susiglumijimas: mat, ne kas mažesnis, o pats Adomas Jakštas (kun. prof. Dambrauskas Aleksandras) gana kritiškai atsiliepė apie tą veikalą: girdi, esą nelengva įrodyti, kad prof. Būčio pasakojamieji stebuklai esą tikri stebuklai; bet ir nesvarbu esą ieškoti naujų stebuklų žmonių tikėjimui sustiprinti: užtenką senųjų, Š. Rašte surašytųjų. Nebeatsimenu, kaip į tai reagavo pats Būčys; bet kunigų daugumas nepritarė Jakštui. Ir man buvo aišku, jog čia gerb. Jakštas prašovė toli pro šalį. Žmogaus prigimtis yra tokia, kad jis ilgainiui apsitrina aplink senuosius dalykus, jie nebedaro jam stipresnio įspūdžio, jam reikia naujų. Ne kitaip yra ir su stebuklais. Ir mes, Būčio senieji studentai, gyvai pritarėme jam, kai jis savo laiku pasakė mums besidomįs Lietuvos šventovėse įvykusiais stebuklais ir norįs juos moksliškai patikrinti bei apologetiškai panaudoti tikėjimui žmonėse stiprinti. Bet man nebeteko girdėti, ar jis bebandė tą dalyką tyrinėti.

Vadinas, ilgesnį laiką man nebeteko prof. Būčio klausytis. Tačiau vis tik kartais gaudavau šį tą apie jį nugirsti iš J. Grabio, V. Jurgučio, J. Navicko ir kitų savo peterburgiškių draugų. Neištūriu čia nepapasakojęs vienos apie jį smulkmenos:

Latgalijoj, į šiaurę nuo Daugavpilio - Dinaburgo, vienas paslankus lenkas, berods, dvarininkas, viename dvarely ar dvare, kurio vardo šiuo momentu nebepri-

simenu, įkūrė vasarvietę. Vieną vasarą tarp 1908 ir 1913 metų, tarp kitų svečių, ieškančių sveikatos ar pramogos, ar ir abiejų drauge, apsistojo kuriam laikui ir Būčys su Matulevičium. O buvo ten, kaip paprastai tokiose tarptautinėse vasarvietėse, įvairių tipų, tarp kitko — šaunių lenkų jaunų inteligentų liberalų, kurie mėgdavo pasiginčyti apie pasaulėžiūrinius dalykus, o ypačiai pagaląsti savo dantis į katalikų kunigus. Reikia žinoti, jog lenkai liberalai apskritai, o varšaviokai ypačiai, mėgsta ir moka sumaniai bei kandžiai pakritikuoti tikėjimo dalykus bei pasišaipyti iš kunigų. Ypačiai tuo pasižymėjo ten anuomet vienas. Ir jam čia kaip tik pasitaikė, kaip jam rodės, puiki proga: ryto metą po š. mišių atėję, kukliai geria sau arbatą, užsikąsdami pyragu su sviestu, du tokie paprasti kunigėliai — vienas mažesnis, tikrai kurio nors užkampio filialistas, o antras stambesnis, turbūt, koks nors provincijos klebonas: tai — ne šaunūs Varšavos ar kurio kito lenkų miesto gražbyliai, kuriuos vis dėlto jam, minties fechtuotojui, būdavo nesunku į kertę įvaryti; tad ką bekalbėti apie šituos du liurbelius!.. Ir jis vikriai prie jų prisigretino ir pasiskonėdamas užvedė savo paprastą bylą.. O šitie du kunigiokai maldingai jo klausos ir nė murkt.. Tai pastebėjęs, šeimininkas priėjo prie ponaičio ir, uždėjęs jam ranką ant dailaus švarkiuko peties, geraširdiškai sako: „Mielasis pone, patariu nešaukti vilko iš miško, o verčiau skubiai trauktis atgal, nes, kaip esu jau čia matęs, ir tamstai bus taip pat — sveiko kailio nebeišsineši!.. Ir ponaitis susisgribęs nutilo..

Kaip tai panašu į Būčį ir Matulevičių!.. O būčiau

labai norėjęs kuomet išgyventi tą gėresį — kaip tos dvi girnos pikliavoja panašų šaunuolį!

Prieš pirmąjį Pasaulinį karą man teko vieną ar du kartus laimė dalyvauti kun. Būčio vedamose kunigų rekolekcijose. Man buvo tai didelis džiaugsmas vėl pamatyti didžiai gerbiamą ir mylimą profesorių ir įsižiebti religine jo dvasios liepsna. Anuomet dar nežinojome, jog jis jau nuo 1909. VIII. 28 yra Marijonų vienuolijos, savo draugo prof. Jurgio Matulevičiaus atgaivintosios, narys. Džiaugdamasis, kad gausiu dalyvauti Būčio vedamose rekolekcijose, neapsivyliau: nors jis čia ir nestebino originalių minčių gausumu, subtilumu, spindulėtumu, kaip, sakysim, moralistas teologas tėvas H. Noldin; nors netriuškino liepsnojančio pranašiško žodžio galia, kaip redemptoristas tėvas Lubienski, — bet teikė prityrusios dvasios išminties, jaudino savo kilnios širdies troškimais ir ugdė rimtus pasiryžimus. Ne kartą regėjau, jog jam skaudu, kad ne visi rekolektantai griežtai laikosi jo nustatytos dienotvarkės.. O, su kunigais nelengva: jie žino, kas nuodėmė, o kas nenuodėmė, kas griežta pareiga, o kas vien patarimas!.. Tad kun. Būčys ir neėmė griežčiau į nagą; bet buvo gana aišku, jog labai būtų norėjęs. Tačiau turėjo pasitenkinti vien agniu žvilgiu bei liūdna šypsena..

Karo metu Rusijoj, Amerikoj ir vēl Lietuvoj

Lig šiol buvau pasižinęs su kun. Pranu Būčiu, kaip su profesorium bei dvasios tėvu. Neteko iš arti jo stebėti, kaip pedagogo bei administratoriaus, o vien iš

kitų studentų girdėti. 1912 metais jis buvęs akademijos prorektorium. Kurie dar atsiminė prorektorių Maironį (jis paliko akademiją 1909 vasarą) Būčio negyrė tiek, kiek šį: Būčys buvęs landesnis, priekabesnis, nervingesnis, griežtesnis — tad mažiau patrauklus, mažiau autoriteto bei pagarbos įsigijęs. Tarkim, kad tie, kurie man jį taip vaizdavo, gal buvo mažuma, gal net išimtys. Betgi bent dalis tiesos čia gali būti. Maironis buvo pasaulietis kunigas, praktiško proto, plačiai bei atlaidžiai žiūrįs į jaunuolių silpnybes; o Būčys — neseniai tapęs vienuoliu, tad labai uolus savęs bei kitų reformatorius, visa širdim trokštąs savo auklėtinius tiesiu bei trumpu keliu vesti į tobulybės kalną, labai skaudžiai išgyvenąs jaunuolių nepriteklius, apsileidimus, suklupimus. Maironis gal džiaugės, jei turėjo savo įstaigoje gerą vidurkį, o Būčys geidė daugumo daug aukštesnio už gerą vidurkį. Ir jaunimas, bent imant vidutinį studentą, kaip paprastai, buvo linkęs į vidurkį, o ne į kalnų viršūnes — tad labiau mėgo Maironį ar kitus tokius, tikrovės apmalšintus bei išbalansuotus pedagogus.

Kad prof. Bučys buvo labai gerai vertinamas akademijos personalo bei Peterburgo kat. dvasinės vyresnybės, matyti iš to, jog 1913 — 1915 metų tarpe jis buvo dukart pakviestas eiti akademijos rektoriaus pareigas. Dėl ko vien eiti pareigas, o ne būti tikru rektorium? Aišku: Būčys — lietuvis, tad lenkai būtų šiaušęsi.

Pirmajam Pasauliniam karui Europoj siaučiant, ir Rusijai atsidūrus opioje padėty, darbas akademijoj galop turėjo liautis. Marijonų tuometinis generolas kun.

prof. Matulevičius atšaukė kun. Būčį į Marijampolės vienuolyną. Dėl vokiečių okupacijos kun. Pranas negalėjo ten vykti, todėl ryžos pasidarbuoti lietuvių tremtinių dvasios reikalams ir 1915 — 1916 metais ėjo kunigo pareigas šalia Maskvos lietuvių tremtinių kolonijoje Izmailovskaja Rošča. Bet 1916 metų vasaros gale jis gavo vienuolijos generolo įsakymą vykti į Čikagą pas USA marijonus. Tad išvyko į tą ilgą ir anuomet pavojingą kelionę per Suomiją, Švediją, Norvegiją, Angliją, Prancūziją, Italiją į Neapolį, iš kur laivu nuplaukė į Brooklyną lapkričio pradžioj. Iš pradžių, 1917 — 1921, redagavo dienraštį Draugą, vienkart buvo klebonu Sheboygane, paskui Waukegane; kurį laiką buvo Čikagoj š. Kazimiero seserų kapelionu ir jų akademijoj religijos mokytoju. Įkūrė religinį savaitraštį Laivą. Išspausdino Apie Apšvietą, Tikėjimo Kriterijus, Žmogų ir Gyvulį, Katalikų Tikybą sulig Apaštalų Sudėjimu.

Per visą tą laiką neteko man daugiau gerb. profesoriaus bematyti iki 1921 metų, kada jo generolas, tuokart jau Vilniaus vyskupas, Jurgis Matulaitis - Matulevičius įsakė jam grįžti Lietuvon.

Ir kun. Pranas, žinoma, pakluso ir grįždamas pargabeno buvusią kun. Burbos ir J. Žilinsko surinktą lituanistinę biblioteką, kurią vėliau perdavė naujai įkurtojo Lietuvos universiteto bibliotekai.

Dabar tatai teko vėl, nors ir labai trumpam, susitikti savo branginamąjį profesorių. Įvyko Lietuvos vyskupų konferencija pas vysk. Karevičių. Nepersenai susiformavusi krikščionių demokratų partija, norėdama ištraukti Lietuvoj iš po bolševizmo kojų pa-

grindą, susidarė radikalų žemės reformos planą, kurį ėmė smarkiai pulti dešinesnieji dvasininkijos sluogsniai, dėl kurio leistinumo abejojo ir kaikurie vyskupai, jų tarpe ir Vatikano atstovas arkivysk. Zecchini. Buvo iš anksto aišku, jog toje vyskupų konferencijoje bus ir tas dalykas svarstomas. Tad krikščionims demokratams buvo svarbu ten savo planą tinkamai ginti. Geriausiasis gynėjas būtų galėjęs būti Vilniaus vyskupas Jurgis Matulevičius, kuris tam planui pritarė. Bet iš priešų užimtojo Vilniaus jis negalėjo atvykti. Tad advokatu buvo išrinktas prof. Būčys. Ir geresnį kažin ar būtų buvę galima rasti. Kadangi man teko būti tos vyskupų konferencijos sekretorium, tai tą Būčio gynimą girdėjau ir vien stebėjaus jo pagrįstumu bei sumaningumu, tikrai būčišku (o jis pradžioj pareiškė dėstysiąs ne savo nuomonę, tik krikščionių demokratų teoriją).

Tos pat konferencijos proga man teko truputį su Būčiu pabendrauti. Mat, nebuvau dar prityręs protokolų rašytojas — tad neįstengiau tiksliai apčiuopti ir išreikšti įvairias dalyvių pareikštas nuomones, o ypač nesugebėjau suformuluoti iš jų pageidavimų rezoliucijas (jų jie nepateikė — tad jas suredaguoti pavesta man). Todėl, kai savo „kūrinį" perskaičiau susirinkusiems galvočiams, jie priėmė tai vien droviu tylėjimu ir nutarė, kad reikia perredaguoti drauge su prof. Būčiu. Tad po visam nuvykau į šiojo būstą — Šaričių bažnytėlės klebonijėlę, kur mažyčiam kambarėly, kaip kokiam rūsely, begyvenąs mano branginamasis profesorius. Drovu man buvo. Bet kun. Būčys pasirodė toks paprastas bei kuklus — tad lengvai sutarėme pasida-

lyti darbu: aš eisiu namo pasilsėti, o jis tuo tarpu padarys, kas reikia. Kai po pertraukos vėl susirinkome į konferenciją, aš galėjau elegantiškai perskaityti ne savo kūrinį. Ir konferencijos senatoriai, žinoma, suprato, kieno tai darbas.

Universiteto profesorius ir laikraštininkas

Tuo metu Lietuvos vyriausybė jau baudės įkurti pirmąjį Lietuvos universitetą nepriklausomoje tėvynėje. Katalikams buvo gyvas reikalas sukurti savą teologijos filosofijos fakultetą prie to universiteto, kol bus galima sukurti ir ištisą katalikišką universitetą Lietuvoj. To fakulteto planą sudaryti vyskupas Karevičius pavedė (kam gi kitam paves?) profesoriui kun. Būčiui. Su tuo planu turėjo jis vykti į Romą — pravesti jį per popiežiaus Studijų Kongregaciją ir išgauti pripažinimą. Žinoma, ir gavo. Ir, kai 1922. II. 16 liko įkurtas Kaune Vytauto Didžiojo universitetas, prof. Būčys buvo paskirtas teologijos filosofijos fakulteto fundamentalinės teologijos katedros vedėju, ordinariniu profesorium, paskiau — išrinktas to fakulteto dekanu, universiteto prorektorium, galų gale — 1924—1925 metais rektorium. Universitete darbavosi iki 1928 metų rugsėjo 1 d.

Koks jis buvo tuo metu profesorius bei administratorius, tepapasakoja tuometiniai jo studentai ar kolegos. Aš čia vien pasakysiu savo sumetimus.

Neturiu pagrindo manyti, kad Būčys, kaip profesorius, būtų pasidaręs blogesnis, nei kad buvo man jo

klausant; priešingai, jis turėjo nūn būti dar vertingesnis, kadangi buvo įsigijęs daug daugiau profesinio prityrimo, žinių ir mintinio gilumo, — tad turėjo būti ne vien fakulteto, o ir viso universiteto pažiba. Kaip administratorius, jis irgi turėjo būti labai rimtas, nes universitetinį gyvenimą nuo seno jau pažinęs, jo reikalus gerai suprantąs ir priemones jiems patenkinti mokąs rasti, parinkti, pritaikinti.

Dabar apie Būčį truputis kaip apie laikraštininką.

Kai tik grįžo iš Amerikos į Lietuvą, tuoj vėl įsitraukė į laikraštinį darbą. Kaip jau matėme, jis ir Amerikoj intensyviai jį dirbo, pavyzdžiui, redaguodamas „Draugą" bei „Laivą" ir į juos rašydamas. Aš tuos laikraščius Kaune gaudavau ir skaitydavau pasigėrėdamas. Ypačiai man patikdavo Būčio įvestas „Drauge" skyrius — atsakymai į įvairiausius pasaulėžiūrinius klausimus. Tai buvo tiesiog moderni, gyva, praktiška pasaulėžiūrinė enciklopedijėlė, labai gerai dokumentuota, labai sumaniai rašoma, taip jog ją godžiai skaičiau, lyg kokį įdomų romaną. Manau, tuo savo skyrium kun. Būčys suteikė savo skaitytojams be galo daug dvasinės naudos.

Lietuvoj, kai tik parvyko, tuoj ėmė 1921 redaguoti Laisvės dienraštį. Profesorius buvo toks kuklus, jog aš anuomet net nepastebėjau jį esant redaktorium. 1922 — 1929 metų tarpe jis nuolat bendradarbiavo Ryte, Lietuvoj, Šaltiny, Tiesos Kely, Kosme. Šiandien kažkodėl nebeprisimenu ypač nieko, apie ką jis anuomet rašė. Paliko atminty vienui vienas dalykas: mūsų vyriausybė anuomet baudėsi nusikratyti pokarine vokiečių marke ir įvesti savo valiutą — litą; vieni būgš-

tavo, kiti džiaugės; vyko gyvos diskusijos; na, kaip gi neatsilieps ir prof. Būčys, tas originalių minčių nešiotojas! Ir štai jis parašė ilgą straipsnį, įrodinėdamas, jog naująją mūsų valiutą reikią pagrįsti ne auksu (kurio tiek maža teturėjome), o mūsų krašto turtu — javais!.. Kaikam ta Būčio idėja atrodė nekvaila, kitam — vaikiška. Ar šiaip, ar taip, o ji buvo visai nepraktiška: net aukso vertė pasaulio rinkoj po truputį svyruoja, tad ką bekalbėt apie javų vertę (ne iš esmės, o rinkinę)! Bet ar šiaip, ar taip, o Būčio laikraštininko garbė buvo graži ir visai pagrįsta.

Sykį ėmėme kalbėti apie Būčį su plunksna, tai kaip gi nepaminėsim jo plunksnos išdavų — knygų pavidalu? Tarp 1922 ir 1939 metų jis išspausdino šias didesnes ir mažesnes knygas: Trumpą Apologetiką, Fundamentalinės Teologijos kursą, Rekolekcijas kunigams, Teologijos Enciklopedijos kursą, Tris Pamokslus apie Girtybę (antrasis leidimas vardu Pabuskite Girtieji).

Kun. Būčys kyla hierarchijos laiptais

Pažįstantiems tą kuklų vyrą būtų buvę sunkoka net įsivaizduoti jį augštu Bažnyčios pareigūnu. Betgi auksas net dulkėse pasinėręs pasilieka auksas. Tad ir kun. Būčiui atėjo lemtos dienos.

1927. I. 27 mirė Marijonų atgaivintojas ir pirmasis generolas arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Tų pačių metų liepos 12 vienuolijos kapitula išrinko naujuoju generolu kun. Pranciškų Būčį. Todėl jam teko iš universiteto atsistatydinti (1928. IX. 1) ir važiuoti į Romą valdyti savo vienuolijos.

Jam būnant generolu, liko įkurti nauji marijonų namai Panevėžy, Žemaičių Kalvarijoj, Rėzitėj (Latvijoj) Washingtone ir Thompsone, Conn. Buvo patvirtinti vienuolijos statutai, vienuolija liko suskirstyta oficialiai į tris provincijas: Lietuvos, Lenkijos ir Amerikos. Generolas parašė nuostatus marijonams parapijose, auklėjimo statutus, brolių pasauliečių apaštalavimo taisykles. Dalyvavo, kaip Lietuvos atstovas, tarptautiniuose eucharistiniuose kongresuose Australijos Sydney, Afrikos Kartaginoj, Airijos Dubline. Kokį rimtą įspūdį jis darė tose tarptautinėse sueigose, matyti iš to, kad jis liko išrinktas tų kongresų nuolatinio komiteto garbės nariu.

Galų gale ir jis susilaukė iš Š. Sosto aukšto garbės ženklo, nors jau ir seniau buvo ten iš geriausios pusės žinomas; susilaukė beveik dvylika metų vėliau už savo draugą ir bendradarbį Jurgį Matulevičių: 1930 Vytauto Didžiojo metais, liepos 6 d. liko Romoj pakonsekruotas rytų apeigų vyskupu — tituliniu Olimpo vyskupu — rūpintis dvasiniais rusų ortodoksų reikalais Vakarų Europoj ir Amerikoj, ortodoksų taip susitaikiusiųjų su Apašt. Sostu, taip nesusitaikiusiųjų, kiek tai įmanoma. Tais pat metais jau aplankė aštuoniuose kraštuose rusų emigrantus. 1932 m. bandė Amerikoj organizuoti katalikų misijas tenykščių rusų tarpe. Darbas buvo sunkus ir nemalonus, nes rusai žvairiai žiūrėjo į jų apeigų *kataliką* vyskupą, o ypač dar *nerusą*. Tad darbo pasėkos negalėjo būti gausingos. Ir vyskupas Petras Pranciškus 1934 metais vasarą grįžo į Lietuvą.

Kad prof. Būčys liko iškeltas į vyskupo garbę ir

skirtas tokioms svarbioms pareigoms, mudu su prelatu Dambrausku labai džiaugėmės. Kas kas, o jau Būčys tam uždaviniui visai tiko: gerai pažino Rusiją bei rusus, jų kultūrą, jų ortodoksinę teologiją, jų kalbą. Vienkart supratome, jog uždavinys labai sunkus, ir jog darbo vaisiai nebus gausūs. Bet ir tai jau gera, kad bus bandoma toj srity šis tas daryti... Gal juoksitės: per visai žmogišką silpnybę klausėme save, kaip pritiks vyskupui Būčiui ilgoka archijėriejiška barzda? Šiaipjau, be barzdos, Būčio veidas neimponavo rasiškumu ar ypatingu ryškumu, kaip kad, sakysim, Maironio, Karevičiaus, M. Sleževičiaus ar K. Griniaus veidai, o buvo taip sau paprasto lietuvio kaimiečio veidas ir tiek. Ir kas išreikš mūsų nustebimą bei džiaugsmą, kai išvydome vyskupą Būčį gyvą Kaune! Veidas pasidaręs ryškus, imponuojąs ir gražus! (tikrai — rimto, švento Kalėdų Senelio). Tad dar kartą pasitvirtino sena tiesa: žinojosi Dievulis, ką darąs, kai skyrė vyrui barzdą!

Kaune gyvendamas, vysk. Būčys laikėsi Šaričių bažnytėlės, kur laikydavo pamaldas rytų apeigomis. Žmonės labai smalsiai rinkdavos pasižiopsoti, kaip laiko „obiednią“ tas keistas vyskupas. Bet pravoslavai vistik laikės nuošaliai. 1936 — 1939 m. vysk. Petras buvo katalikiškos misijos Lietuvos rusų tarpe vedėjas. Prieš tai vienerius metus buvo Telšių kunigų seminarijos dvasios vadu (1935 — 1936).

Kai vyskupas Būčys pasirodydavo Kaune, man jį susitikti tetekdavo retai, nes jis į mūsų Š. Kazimiero draugiją, jei ir užsukdavo, tai labai retai, kadangi su prel. Dambrausku jo nesiejo glaudesni santykiai. Betgi kartais tekdavo ir man kur nors vysk. Petrą susitikti.

Tarp kitko, vieną kartą drauge su juo viešėjau pas „Romos“ viešbučio savininkę, kur buvo ir daugiau svečių. Buvo labai įdomu pamatyti, kaip tas orus, šventas vyras laikosi mišrioj kompanijoj. Ir pasirodė, jog visai natūraliai, nieko nevaržydamas, gyvas, šnekus, linksmas, neperdėtai santūrus. Buvo tiesiog malonu. O juk kaip nelengva asketui mišrioj kompanijoj išlaikyti reikiamą orumą ir nešaldyti padoraus linksmumo! Tad ypačiai įvertinau vysk. Būčio sielos harmoningumą.

Prieš pat antrąjį Pasaulinį karą 1939 liepos mėnesį vysk. Būčys, vieton gen. Cikotos, vėl buvo išrinktas Marijonų vienuolijos generolu, vėl turėjo apsigyventi Romoj, iš kur 1949 metais dar aplankė Š. Amerikos, Anglijos ir Argentinos marijonus bei kitus lietuvius. Sugrįžęs Romon, jausdamas, jog gyvenimo galas ateina, 1951 kovo mėnesį atsisakė nuo generolo pareigų, apsistojo Romoj, savo vienuolyne, ir ėmė tvarkyti savo raštus bei kitus reikalus, ruošdamasis keliauti pas Tėvą..

Čia bus ne prošalį suminėti dar nesuminėtuosius didžiojo vyro raštus: Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus, Rapukus kaupiant, XXIX Eurharistinis Kongresas, Dievas Sutvėrėjas, Pasikalbėjimas apie sielą, Jėzus Kristus Pasaulio Išgelbėtojas, Gyvenimo Pagrindas, Šventoji Dvasia, Pamokslai, Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoj, Su Jakštu per pikto laukus, Straipsniai katalikams pasiskaityti, Lithuania Catholica. Tėvynės Sarge (tremty) išspausdino dalį savo atsiminimų. Yra likę dar rankraščių.

Kaip matome, be galo veikliame savo gyvenime

garbingasis profesorius vyskupas suspėjo dar daug parašyti. Tų raštų tarpe esama, kaip matėme, visos eilės didelių ir vertingų knygų, taip jog Būčio, kaip mokslininko bei rašytojo, vardas liks užrašytas aukso raidėmis mūsų kultūros istorijoje. O juk kiek jo buvo parašyta straipsnių, talentingų bei mintingų, įvairiausiuose laikraščiuose! O gyvu žodžiu kiek jaunimo jis yra paveikęs!

Paskutinį kartą Lietuvoj tą garbingąjį vyskupą man teko matyti viename kunigų būrely po to, kai jis apsilankė pas rusų pravoslavų Lietuvos arkivyskupą (bene Antoniną) pasikalbėti apie abiejų bažnyčių padėtį bei jų santykius. Vysk. Būčys atrodė pavargęs ir nusivylęs, bet ramus. Pasakojo, kaip tas archijėriejus jį priėmęs: prie kelių liudininkų, labai atsargiai, oficialiai, šaltai, mažiakalbiškai, nerodydamas jokio noro bent kiek abiem tikybom susiartinti.

Pagaliau teko taurųjį Senelį keletą kartų susitikti tremty, Italijoj, šventaisiais 1950 metais, kai su kitais mūsų vyskupais nuvykome dalyvauti naujos dogmos — Š. Dievo Motinos Dangun paėmimo — paskelbimo iškilmėse. Teko apsilankyti pas jį Marijonų vienuolijos centre. Nuostabu, koks tas garbingas vyskupas, žymus mokslininkas, rimtas rašytojas, vienuolijos generolas besąs prieinamas, kuklus, mandagus, vaišingas, malonus — tiesiog gerumu iš vidaus žėrįs. Net graudu, bet šviesu ir šilta buvo dūšiai. Porą kartų viešėjo jis drauge su mumis Š. Kazimiero kolegijoj, kur vakarais susirinkdavome mons. Tulabos salionėly vysk. Brizgys, vysk. Padolskis, mons. Razminas, kun. dr. V. Balčiūnas ir aš pasišnekučiuoti, pasižmonėti, prisiminti

tėvynę, pasvajot apie ateitį.. Ir vis gerb. vysk. Būčys būdavo tas pat geraširdis Tėvas, orus Patriarkas, laisvai, linksmai bešnekąs, juokų papasakojąs, vis išmintingas, kuklus, nusižeminęs, bet toks natūralus, jog žmogus gaudavai įspūdį, kad tas asmuo bei jo būsena yra lyg kokia gili, nuostabiai harmoninga, vieninga simfonija.

Reikėdavo tiesiog stebėtis, kaip tas didis vyras, nepaisydamas savo aukšto rango, žilos senatvės ir nebestiprių jėgų, iš tolimosios savo buveinės vis atvykdavo tramvajais į centrinę stotį atsisveikinti bei išlydėti išvykstančių pažįstamų, už save dažnai daug jaunesnių ir dar daug mažiau nusipelniusių Bažnyčiai bei Tėvynei. Reikdavo tiesiog gėrėtis, kai jis gražiai spindulėtai reikšdavo savo krikščionišką ją artimo meilę, taip nusižeminusiai, taip natūraliai. Ir susidarė man galutinis įspūdis: tame vyre augštas laipsnis, plati žinija bei išmintis, gilus ir skaidrus šventumas yra susilieję į tokį harmoningą vienetą, jog be jokių pastangų jis vibruoja — gyvena — lyg muzika liejas, be sutrikimų, be paliovos, šviesiai, šiltai, žavimai. Dažnai kiti „dideli" vyrai niekaip negali pamiršti esą dideli: kiti dažnai stengias prisiminti turį būti „dideli", kad žmonės to neužmirštų, į juos žiūrėdami; dar kiti nuolat stengias pabraukti žiūrovams savo „didumą". Būčiui to nereikėjo: jame didelė švento asmens vertybė taip tobulai buvo susiliejusi su titulais, gyvenimo sąlygomis, išore į vieną — į Taurų Žmogų, jog kiekvienas jo akivaizdoj savaime pajusdavo, žinodavo ir neužmiršdavo, kas jisai...

Geras, šventas Kalėdų Senelis.. Matydamas jį Ro-

moj paskutinį kartą, maniau susigraudinęs: gal paskutinį šiame pasauly.. Pasirodė, neklydau. Daugiau šiame pasauly nebeteko jo išvysti.. O kaip būtų gera.. bent Kalėdoms..